16-31 Ağustos 1984 Sayı: 8/150 Lira

YeniGündem

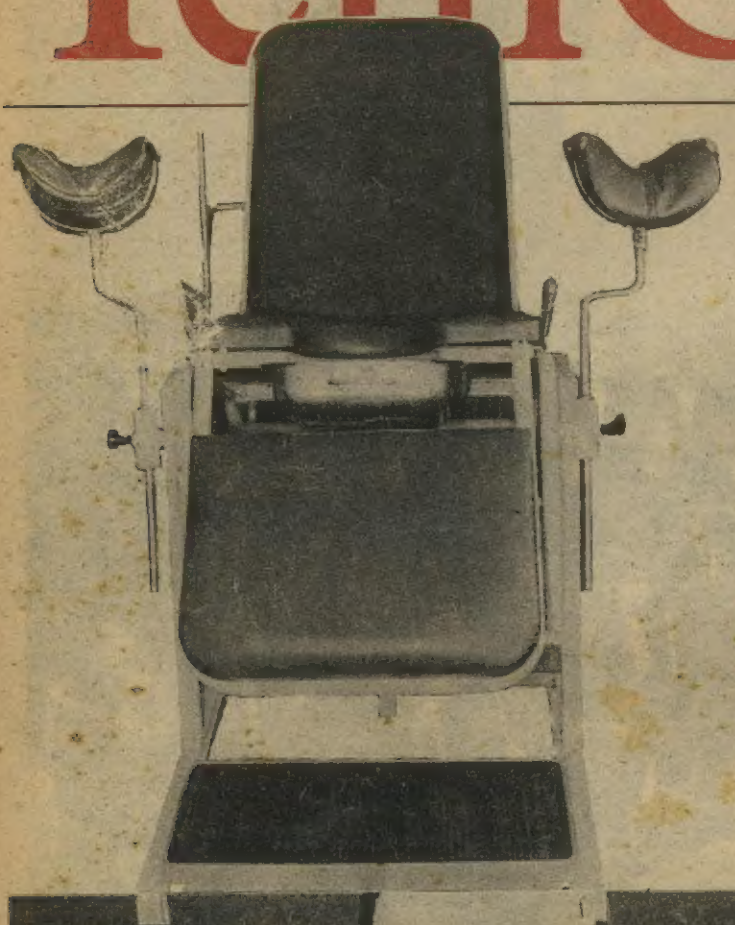

Kürtaj yasası:
Erkeğin sorumsuzluğuna devlet primi

İşçi hakları ANAP cenderesinde

Jaruzelski'nin IMF'ye sunduğu "iyi hal" belgesi

Kemal Kurdaş: Özal'a muhalefetim artıyor

Gençlere Forum bu sayıdan itibaren...

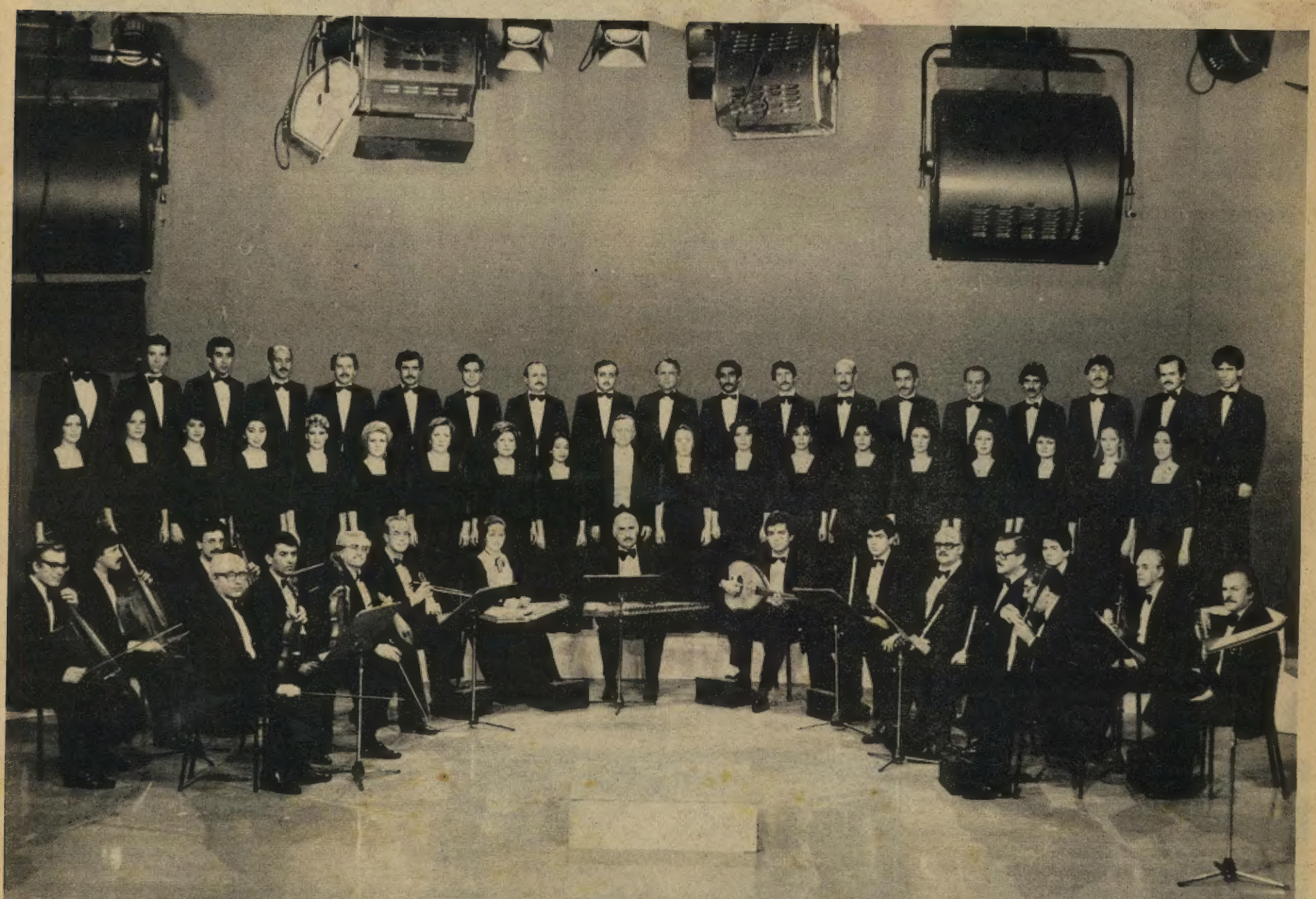

Klasik Koro üzerinde klasik oyunlar

MURAT BARDAKÇI

Günlerden, 20 Nisan 1984'tü.
Kültür ve Turizm Bakanı *Mükerrem Taşçıoğlu*'nun odasında altı kişiydiler. Bakanlığa bağlı bir kuruluştan sözediyorlar ve *"gidişatın kötü olduğunu"* öne sürerek, bakanın bir çare bulmasını istiyorlardı.

Taşçıoğlu'nun eli telefona uzandı ve misafirlerine hitaben:

"Tamam beyler" dedi, *"isterseniz şefi görevinden hemen alayım."*

Misafirler atıldılar:

"Aman sayın bakanım, şef görevinde kalsın. Siz şimdi sunacağımız raporda yeralan yönetmelik değişikliğini ve istediğimiz atamaları yapın, gerisi kolay...".

Bakan, kendisine uzatılan dosyayı aldı, inceleyeceğini ve gerekli girişimlerde bulunacağını söyleyerek, misafirlerini uğurladı.

Kültür ve Turizm Bakanı *Mükerrem Taşçıoğlu*'nu ziyaret eden heyet Milli Eğitim Bakanı *Vehbi Dinçerler*, ANAP Millet Meclisi Grup Başkanvekili ve Zonguldak Milletvekili *Pertev Aşçıoğlu*, Gaziantep Milletvekili *Ünal Yaşar*, tanburî *Necdet Yaşar* ve kanunî *Ruhi Ayangil*'den oluşuyordu.

Türk Müziği tarihinde müzisyenler ilk kez *"devlet katında"* müracaatta bulunarak bir diğer müzikçinin uygulamalarında *"keyfilik"* ve *"sanat dışı eylemler"* bulunduğunu öne sürüyorlar, önlem alınmasını istiyorlardı.

Kendisinden şikâyette bulunulan kişiyse, Kültür Bakanlığı Devlet Klasik Türk Musikisi Korosu Şefi Dr. *Nevzat Atlığ* idi.

Geçmişe bakınca

Devlet Klasik Türk Musikisi Korosu, 15 Kasım 1975 gün ve 15413 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan yönetmelik uyarınca kurulmuş, yöneticiliğine de röntgen mütehassısı *Dr. Nevzad Atlığ* getirilmişti.

Türk Müziği'nin bazı siyasal çevrelerde *"araç"* olarak kullanıldığı bir dönemde oluşturulan Koro'ya, kuruluşu yine aynı dönemde gerçekleştirilen Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'yla birlikte *"eşgüdüm içerisinde çalışacak"*, Türk Müziği'ni *"bulunduğu kötü durumdan kurtaracak"* bir merkez gözüyle bakılıyor ve kadrosuna alınacak konservatuvar mezunlarından *"Klasik icrayı sürdürerek halka bu zevki aşılamaları"* isteniyordu.

Koro'nun Ankara Devlet Konser Salonu'nda 1976 yılında verdiği ilk konser, bir *"zafer sarhoşluğu"* içerisinde geçmişti. 1970'li yılların başında, dönemin Kültür Bakanı *Talât Halman* tarafından aynı salonda bir *"Itrî Gecesi"* düzenlenmesi için yaptırılan hazırlıkların Batı Müziği çevrelerince sonuçsuz bırakılmasıyla Türk Müziği'nin uğradığı *"yenilgi"*nin acısı sanki Klasik Koro konseriyle çıkartılıyordu.

Basının bir kesimi Türk Müziği'nin kazandığı bu *"zafer"*i günlerce yineler ve Koro'yu bir *"kahramanlar grubu"* olarak nitelerken, diğer kesimiyse konseri neredeyse *"irticanın hortlaması"* düzeyine indiriyordu. Ama birkaç yıl sonra, Koro'ya başlangıçta *"yüz vermeyen"* kesimler de, onu bir *"kültür kurumu"* olarak tanımlayacaklardı.

Devlet Klasik Türk Musikisi Korosu artık bir *"kavram"* haline gelmiş ve şefiyle özdeşleşmişti. *"Dr. Nevzad Atlığ"* adı Koro'yu anımsatıyor, *"Koro"* denilince akla *Dr. Atlığ* geliyordu.

29 yaşında bir radyo müdürü

Bugün 59 yaşında olan ve keman çalan *Dr. Nevzad Atlığ*, eski AP milletvekillerinden *Yılmaz Öztuna*'nın hazırladığı *"Türk Musikisi Ansiklopedisi"*nin 106. sayfasında verilen bilgiye göre, 1940'ların başında *Ercümend Berker* tarafından yönetilen İstanbul Üniversitesi Korosu'ndan yetişmiş, daha sonra bu Koro'nun başına geçmişti. İleriki yıllarda İstanbul Belediye Konservatuvarı İcra Heyeti Şefi olmuş, radyoda keman çalmış, 29 yaşında İstanbul Radyosu'nun yöneticiliğine atanmış, çeşitli komisyonlarda görev almış, hocalık etmiş, birçok koroyu yönetmişti. İstanbul'un tanınmış ve başarılı röntgen mütehassıslarındandı, bu arada Devlet Türk Musikisi Korosu'nun kurulması için etkin çabalarda bulunmuş ve koro resmen oluşturulunca başına getirilmişti.

Yine Türk Musikisi Ansiklopedisi'ne göre (cilt I, sah: 85), *"...istidat ve iktidar sahibi gençleri musikimizde ön saflara getirmek ve yetiştirmekle tanınan" Dr. Atlığ*'ın yönetimindeki Klasik Koro, verdiği konserlerle kuruluş amacını gerçekleştirmiş görünüyordu. Konser biletleri sa-

tışa çıkarıldığı anda bitiyor, salonda boş yer bulunmuyor, çıkılan yurtiçi gezilerde büyük ilgiyle karşılaşılıyor, özellikle Uluslararası İstanbul Festivalleri'nde bir gelenek halini alan *"Mevlevî Ayini Konserleri"* ayakta alkışlanıyordu.

Koro'nun genel görünümü böyleydi ama, bir de işin başka bir yönü olduğu yolunda fısıltılar dolaşıyordu.

Kabul edilen bir istifa

Klasik Koro'nun bazı mensupları, şef *Dr. Atlığ*'ın *"gereğinden fazla otoriter"* olduğunu söylüyor ve yönetimde kimsenin söz hakkı bulunmadığını iddia ediyorlardı. Ancak, Maliye'den beklenen *"dolgun ücretli"* kadroların gelmesiyle, iş *"Ne yapalım, ekmek parası..."* sözlerine dönüşüyor, kıpırdanmalar yine sürüyor, fakat *"forte"* ses duyulmuyordu. Sanat çevrelerindeyse Koro'nun tam bir disiplin örneği sergilediği, fakat müzikal açıdan oldukça düşük bir düzeyde bulunduğu söyleniyordu. Bu çevrelere göre Koro tarafından yapılan müzikte *"ruh"* yoktu ve sergilenen örnekler, *"Mumyalar Müzesi"*ndeki varlıkları andırıyordu.

Bu arada, beklenmedik bir gelişme oldu:

İstanbul'da son yıllarda giderek artan *"tarikat"* şeyhlerinden biri, Amerika *"turnesine"* çıkıyordu. Kendisine bağlı tanınmış bir *"solist"* onunla birlikte gidiyor ve Koro'dan iki saz sanatçısını da beraberinde götürüyordu.

Ancak bu iki saz sanatçısı, kanunî *Cüneyt Kosal*'la neyzen *Doğan Ergin*, ABD'den döndükleri günlerde *"hoş olmayan"* bir sürprizle karşılaştılar: Koro yönetiminden izin almadan yurt dışına çıktıkları için, kuruluşla olan ilişkileri kesilmişti.

Kısa bir süre sonra, tanburî *Necdet Yaşar*'ın da Koro'dan ayrıldığı haberi duyuldu. Kendi alanında haklı bir şöhrete sahip ve yurt dışında da isim yapmış olan tanburî *Yaşar*, bir konser sonrası *"dinleyicileri selâmlama"* konusunda şefle çatışmış ve istifasını vermiş, istifa 24 saat içerisinde kabul edilmişti.

Ancak tanburî *Necdet Yaşar* kızgındı. Bunca yıl emek verdiği Koro'dan böyle apar-topar ayrılmasına izin verilemezdi. İstifasının derhal kabul edilmemesi, kendisini kararından "caydırıcı" girişimler yapılması gerekirdi. Şefse, kesin konuşuyordu: *"Koro'nun huzurunu kaçıran, kim olursa olsun, gider"*di.

İş basına aksetti. Bazı gazetelerde konuyla ilgili küçük haberler göze çarpıyor, Türk Müziği yaklaşık 40 yıllık bir aradan sonra ilk kez başyazı sütunlarında yeralıyor ve aralıklarla üç defa işleniyordu.

Derken, konu TBMM kulislerinde tartışılmaya başlandı. Tanburî *Necdet Yaşar*'ın kardeşi milletvekiliydi. TBMM üyesi *Ünal Yaşar* işi bazı arkadaşlarına açmış, Kültür Bakanı nezdinde ortak bir girişim yapılmasını önermişti.

70 yıl önce bir benzer tartışma...

Rauf Yekta Bey'in 1914'de Darülelhan'ın iyi çalışmadığından yakınan yazılarıyla başlattığı tartışma, 20 yıl gündemde kaldı. Sonunda Osmanlı Maarifi'nin başındakiler en kesin çareyi Darülelhan'ı kapatıvermekte buldular

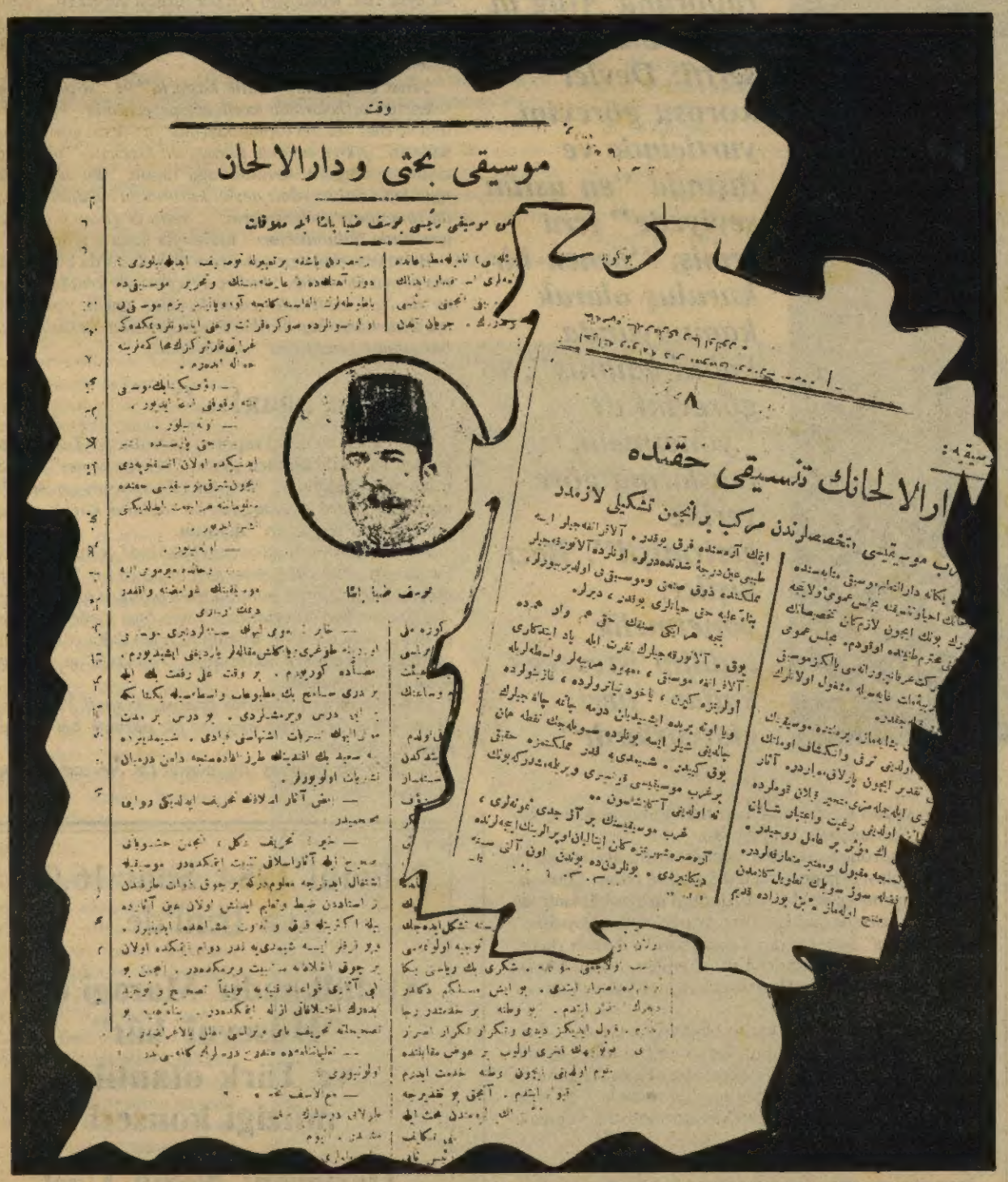

وقت

موسیقی بحثی ودارالالحان

محرر موسیقی رئیسی یوسف ضیا پاشا ایله مصاحبه

یوسف ضیا پاشا

دارالالحانك تنسیقی حقنده

طلب موسیقیسی متخصصلرندن مرکب بر انجمن تشکیلی لازمدر

Darülelhân hakkındaki eleştirileri yanıtlayan "Musiki Encümeni Reisi" ve eski Washington Büyükelçisi Yusuf Ziya Paşa'nın 18 Teşrin-i sani 1335'de (1919) Vakit gazetesindeki demeci (soldaki kupür). "Darülelhân" tartışmalarından. Tanin, 27 haziran 1923

Türk Müziği mensupları arasında müzik tarihinin hemen her döneminde görülen anlaşmazlıkların günümüzdekine benzer bir örneği, ancak çok daha geniş boyutlusu, yaklaşık 70 yıl önce meydana geliyor ve 20 yıl boyunca gündemde kalıyordu.

Türk-İslâm Müziği konusunda dünyanın en büyük otoritelerinden biri sayılan *Rauf Yekta Bey*'in (1871-1935) 1914'te, o dönemin konservatuvarı olan *"Darülelhan"*ın *"iyi çalışmadığı"* yolunda bazı gazetelere yazdığı yazılar geniş bir tartışmaya dönüşüyor, 1917'den sonraysa giderek alevleniyordu.

Rauf Yekta Bey'in eleştirilerinin ana konusunu, konservatuvar eğitiminin *"bilimsel olmayan yöntemlerle ve öğrencilere bir şey vermeyecek biçimde yapıldığı"* görüşleri oluşturuyordu ve ünlü bilgin, *"Konservatuvarda eğitim böyle süreceğine kapatılsın, daha iyi"* diyordu.

Musiki Encümeni Reisi ve konservatuvar yöneticisi, eski Washington *"Sefîr-i Kebîr"*i besteci *Yusuf Ziya Paşa* ve çevresi, yine gazete sütunlarında eleştirilere karşılık verirken, 1919'da giderek genişleyen tartışmadan bıkan Osmanlı Maarifi'nin başındakiler, en kesin çareyi buluyorlar ve Darülelhan'ı kapatıveriyorlardı.

Yapılan baskılar sonucu, kısa bir süre sonra yeni bir konservatuvar oluşturulması için kurulan komisyonun çalışmaları sürerken, karşılıklı suçlamalar yeniden alevleniyor, taraflar birbirlerini yine sert bir dille suçluyor, ancak konservatuvar tekrar kuruluyordu.

Geçmişteki olaylara rağmen tartışmalar yine durmuyor, Darülelhan'ın *"Alaturka"* bölümü mensupları bir yandan kendi aralarında çekişirlerken, diğer yandan *"Alafranga"* kısmından gelen seslere karşılık vermeye çalışıyorlar, bu arada Cumhuriyet'in ilânıyla gündeme gelen *"Türk Müziği'nin yasaklanması"* yolundaki girişimler, tartışmanın yönünü bir anda *"Ulusal Müzik Kavgası"* şekline çeviriyordu.

İşin ilginç yanı, *"Alaturkacılararası"* kavga, böyle bir *"tehlike"* karşısında bile son bulmuyor ve *Rauf Yekta Bey "yasaklama"* girişimlerine *"tek başına"* denilebilecek biçimde kalemiyle karşı koymaya çalışırken, Türk Müziği'nden gelen çeşitli yorum ve suçlamalara da cevap yetiştirmeye uğraşıyordu.

Mücadele, 1924 yılında noktalandı. O yılın Ekim ayının sonlarında, Türk Müziği öğretiminin yasaklanması haberi gazetelerde *"Alaturka musikiye elveda... Bu musikiden artık tarih derslerinde bahsolunacaktır.."* biçimindeki başlıklarla verilirken, Türk Müziği mensupları, kendi hatalarının da rol oynadığı bu kararın düzeltilmesi için yaklaşık bir 50 yıl bekleyecekler ve yeni bir Türk Müziği konservatuvarını ancak 1970'li yıllarda görebileceklerdi.□

Ancak bunun için Koro'nun son durumunu anlatan, işi hukukî ve teknik açılarından ele alan bir rapor gerekiyordu.

Genç bir koro şefi

Devreye bir başka müzisyen girdi: *Ruhi Ayangil*.

Ayangil, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirmişti ama, çocukluğundan bu yana müziğin içindeydi. Küçük yaşlarda *"kanun"*a başlamış ve bu sazın ünlü ustası *Ferid Alnar*'ın *"Konçerto"*sunu bestecisinin ölümünden sonra senfoni orkestrası eşliğinde çalabilen tek kişi olmuştu. Türk Müziği'nin yanısıra Batı Müziği'yle de ilgilenmiş, ünlü bestecilerden kompozisyon dersleri almış, *"yeknesak"* bir Türk Müziği yerine, evrensel ölçülerde yapılan bir müziğin olabilirlik düzeyini kanıtlamaya çalışmıştı.

Ayangil, bu amaçla 1973'de Boğaziçi Üniversitesi'nde bir Türk Müziği korosu kurmuş, bu küçük topluluk giderek gelişmiş ve İstanbul Festivalleri'nde klasik parçaların yanısıra, —çalgı sayısının artırılmasıyla *'zenginleştirilmiş'* türde olmayan— çoksesli örnekleri sergileyen ve üzerinde oldukça olumlu eleştirilerin yoğunlaştığı bir *"Türk Müziği Koro ve Orkestrası"* biçimine gelmişti. *Ayangil*'e göre, *"Çoksesli Türk Müziği yazabilen bestecilerin indifa gürültüleri"* duyuluyordu artık.

Nevzad Atlığ

Tanburî *Necdet Yaşar*, *Nevzad Atlığ* yönetimindeki korodan ayrılışından sonraki ilk konserini, 1983 İstanbul Festivali'nde yeralan *Ayangil Topluluğu*'yla birlikte verdi. Değişik bir tür saz eseri icrası deneyen sanatçı, bu yılki festivalde de dinleyicilerin karşısına çıktı.

Ayangil ve *Yaşar* arasındaki müzik arkadaşlığı, Devlet Korosu'yla ilgili girişimlerde *"birlikte çalışma"*ya dönüştü. Beraberlerinde diğer müzikçiler de olduğu halde, Koro yönetmeliğinin değiştirilmesini konu alan raporu hazırlayarak, Kültür ve Turizm Bakanı *Mükerrem Taşçıoğlu*'na sundular.

Hazırlanan yönetmelik değişikliği önerisinde, başlıca üç ana konu ele alınıyordu:

1. Devlet Korosu, oluşturulmasından bu yana geçen dokuz yıl boyunca teknik kuruluşunu tamamlayamamış, gerekli atamalar yapılmamıştı. İki kişilik şef yardımcılığı, müzikoloji uzmanlığı ve 10 kişilik teknik uzmanlar yıllardan bu yana ortada yoktu.

2. Yönetmelik uyarınca yılda bir toplanması gereken Genel Kurul, dokuz yıldır bir kez bile biraraya gelememişti.

3. En önemlisi, tüm Koro, kuruluşundan bu yana tek bir *"geçici madde"*yle yönetiliyordu.

Taslakta, eski yönetmelikte yeralan bazı maddelere açıklık getiriliyor ve özellikle, *"solist sanatçı"* kadrolarının oluşturulması öngörülüyordu. Bu iş için aday gösterilen 12 kişinin adı, değişiklik önergesinin sonuna eklenmişti.

Üslûp sertleşiyor

Kültür ve Turizm Bakanı *Mükerrem Taşçıoğlu*'na 20 Nisan 1984'te Ayangil ve *Yaşar*'ın beraberlerinde Milli Eğitim Bakanı *Vehbi Dinçerler* ve üç milletvekili olduğu halde verdikleri ve bakanın *"gereğini yapacağını"* söylediği rapor, *Dr. Nevzad Atlığ*'a gönderilerek yanıt istendi.

İstanbul'dan gelen *"savunma"* oldukça sert bir dille kaleme alınmıştı:

Devlet Korosu görevini yurt içinde ve dışında *"en üstün seviyede"* icra etmiş, *"örnek bir kuruluş olarak kamuoyunda kabul edilmiş"*, görevini de *"yönetmelik esaslarına göre yerine getirmişti"*. Bazı kişiler, yönetmelik tadilini isteyecek kadar *"ileri gidiyorlardı"*. Memleketin her köşesinden gelen davetlere cevap veremeyecek derecede yoğun bir çalışma içerisinde bulunan Koro, görevini *"hassasiyetle"* yapıyordu.

Bazı kadrolara atamalar yapılmamıştı, aceleye gerek yoktu, dolayısıyla devletin imkânları ve parası *"boşa israf edilmemiş"* demekti. Müzikoloji uzmanlığı kadrosu da boştu, zira üç ciltlik *"Türk Musikisi Ansiklopedisi"* gibi *"kapital"* eserin yazarı *Yılmaz Öztuna* Ankara'da bulunduğundan, kendisinden istifade edilemiyordu. Musiki aleminde yetenekli ve bu seviyede eleman bulmak da çok güçtü.

Solist sanatçılar için kadro oluşturulmasıysa, oldukça *"tehlikeli"* bir girişimdi. Koro bir bütündü, ayırım gereksizdi, toplulukta solist sanatçılar olması durumunda bu bütünlük ve disiplin bozulur, *"problemler"* çıkardı. Ayrıca Koro elemanları gerektiğinde solistlik yapmaktaydılar.

Solistlik için önerilen kişilerse, *"gelişigüzel ve başına buyruk bir grubun Koro'ya sokulmak istenmesi"* niteliğindeydi, bu huzursuzluk yaratır, çalışmaları engellerdi. En önemlisi, bunlar arasında *"Memurin Kanunu'nu ve görevlerini hiçe saydıkları için işlerine son verilen iki kişi"* (*Cüneyt Kosal* ve *Doğan Ergin*) bulunuyordu.

Dolayısıyla, Kültür Bakanlığı'na verilen yazının hiçbir değeri yoktu!..

> ***"Ayangil ve Yaşar'ın raporuna Atlığ'ın yanıtı oldukça sertti: Devlet korosu görevini yurtiçinde ve dışında "en üstün seviyede" icra etmiş, "örnek bir kuruluş olarak kamuoyunda kabul edilmiş", görevini de "yönetmelik esaslarına göre yerine getirmişti". Bazı kişiler, yönetmelik tadilini isteyecek kadar "ileri gidiyorlardı"***

Görev suistimali -mi?-

Diğer grup, *Dr. Atlığ*'ın bu savunmasına derhal yanıt verdi. Ancak bu kez gerilim daha da yükselmişti ve *Dr. Nevzad Atlığ*'a karşı çok daha sert ifadeler kullanılıyordu:

Devlet Korosu, devletin kültür ve sanat politikası yerine, kişi ve kişilerin politikası uygulanıyormuş gibi yönetilmeye çalışılıyor, *"devlet adına zırhıyla Koro, denetimsiz bırakılmak"* isteniyordu. *Dr. Nevzad Atlığ*, *"kendisinden emin olmayan bir telaş ifadesiyle"* meseleyi şahsileştirip asli hedeften uzaklaştırma çabaları içindeydi.

Koro şefi tarafından yapılan *"savunma"* da gerçeklerle bağdaşmıyordu. Örneğin, ülkemizde müzikoloji uzmanlığı yapabilecek çok sayıda kişi vardı, *"Türk Musikisi Ansiklopedisi"*nin yazarı *Yılmaz Öztuna*, bu alanda tek kişi değildi. Halen Koro Müdürü olan kişi *(Ender Ergün)*, bu işinin yanısıra koristlik, *"kadrosuz ve keyfi tercihli"* şef yardımcılığı, müzikologluk ve korrepetitörlük yapıyordu. Bu durum, *"harika çocuk"* olanların bile başaramayacakları bir yüktü, ancak *"Koro şefliği makamını işgal eden kişinin hegemonyasını zaafa uğratmayacakların yakın çevrede bulundurulması"* gereğinden hareketle böyle bir uygulama içine girilmişti. Koro kadrosunda olan, ancak dışarıda müzik yaptıkları gerekçesiyle toplulukla ilişkileri kesilen iki kişi konusunda, şefin söyleyecek bir sözü bulunmaması gerekirdi; çünkü *"Bir piyasa çalgıcısı olarak gazinolarda programa çıkan bir keman sanatçısı" (Cahit Peksayar)*, başkemancı ve Sanat Kurulu üyesi sıfatıyla Koro bünyesindeydi. Ayrıca aynı kişi, Koro'nun Afrika turnesi sürerken, *"şefin özel takdir haklarıyla"* Türkiye'ye dönmüş ve *"piyasada"* çalışmıştı. Kaldı ki, *Dr. Atlığ*'ın muayenehanesi de halen açık bulunuyordu.

Sanat disiplininin *"çatık kaşlarla"* ve *"sözleşme yenilenmesi safhalarında tecelli edemeyeceğinin"* vurgulandığı ve Batı Müziği topluluklarında örnekleri görülen solistlerin *"yıkıcı, bölücü, karıştırıcı, kışkırtıcı"* niteliklerinin olmadığının savunulduğu rapor, *"Bir tek geçici maddeyle dokuz yıldır devlet kurumunu istedikleri tarzda yönetmeye yeltenenlerin, ... yetki ve görev suistimali içerisinde bulundukları"* iddiasıyla sona eriyordu.

Bu arada, tatile girmek üzere olan Koro'da bir konuşma yapan *Dr. Atlığ*, *"birkaç ay içerisinde kendisi ve Koro'yla ilgili söylentiler çıkabileceğini, ancak yeni çalışma döneminde hep birlikte olacaklarından herkesin emin bulunması gerektiğini"* söylüyordu.

"Sakın haaa!..."

Hazırlanan bu ikinci raporun da Kültür ve Turizm Bakanlığı'na verilmesinden sonra, *"beklenmeyen"* bir gelişme oldu. Bakanlık, *"Dr. Atlığ ile uğraşmayın, size 25 kişilik bir kadro verelim, ayrı bir topluluk kurun, müziğinizi orada sergileyin"* diyordu.

Bu önerinin yapılma nedeni hakkında çeşitli söylentiler dolaştı. *"40 yıllık emeklerinin böyle bir 'başkaldırmayla' karşı karşıya bulunmasına oldukça üzülen" Dr. Atlığ*'ın yerinin *"korunması"* için bazı kişiler devreye girmişti. Konu, Kültür Bakanlığı'ndan daha yüksek düzeydeki makamlara aktarılmış, *Taşçıoğlu*'na *"Sakın haaaa!..."* denmişti.

25 kişilik bu yeni topluluk önerisi, *Ayangil-Yaşar* çevresine göre, *"Devletin ağızlara bir parmak bal çalmasından"* ibaretti.

Ancak kesin olan şey, ilk raundu *Dr. Nevzad Atlığ*'ın aldığıydı. □

2 Eylül 1984 Saat 16.00
Aya İrini'de

Abdülkaadir Maragî'den
"Hüseynî kâr"
ve Türk otantik müziği konseri

Derleyen: Nezih Uzel

Sağ uçtaki milliyetçi, Türkçü, vs. basından seçmeler

Ülkücüler "yeni bir ufkun kapısında"

SOFU TUĞRUL

Sağ basını şöyle bir tarayalım dedik... Seçimler öncesi, seçimler sonrası yorumlardan çeşitli konulara, okur mektubundan —varsa— magazine kadar... Sağ basın derken de sadece, sağ uçtaki eski bir partiye, bu partinin çeşitli yan kuruluşları olan derneklere ve gençlik kuruluşlarına, zamanında üye olmuş, gönül vermiş, yakınlık duymuş, kısacası, ülküdaş durumuna gelmiş bir vatandaş kesiminin istemlerine, özlemlerine yanıt verebilen bir sağ basını seçtik. Kendilerinin tanımlamasıyla milliyetçi basın...

Görünürde siyasal içerikli iki yayın organı var: *Olaylara Bakış* adlı haftalık bir dergi (bu dergi Nisan'da kendiliğinden yayınını durdurdu) ve *Yeni Düşünce* adlı haftalık bir gazete. Bunların dışında *Doğuş, Töre, Türk Edebiyatı, Konevî, Erciyes, Bizim Ocak, Dağarcık* gibi sanat ve edebiyat dergileri de var ama, biz derlememizi *Bakış* ve *Düşünce* üzerinde yoğunlaştırdık. *Bakış* ve *Düşünce* diyoruz kısaca... Zaten bu yayın organları da *"Olaylara"* ve *"yeni"* sözcüklerini, yarı görünür yarı görünmez birer puntoyla oturtmuşlar başlıklarının yanına...

Bakış'ın ilk sayısının tarihi Kasım 1983 ve numarası da 14... *"Nasıl olur bu?"* derken ön kapağın arkasında açıklamasını bulduk: *"Elinizdeki Olaylara Bakış dergisi 13 sayı yayınladığımız Orkun'un devamıdır."* Bu değişikliğe neden gerek duyulduğu da aynı tanıtıcı yazıda belirtilmiş:

"(...) Siyasi parti liderlerinin hangi dünya görüşünü benimsediklerini söylemekten kaçındıkları bugünkü ortamda Bakış'ın açıkça Türk milliyetçilerinin sesi olduğunu ortaya koymuş olması yadırganabilir. Ancak unutulmamalıdır ki gerçeği olduğu gibi söylemek asgari dürüstlüğün şartlarındandır. Hiçbir partinin sesi olmamakla birlikte, elbetteki milliyetçiliğe, Türkiye'nin meselelerine, Türk insanının çilesine sahip çıkanlara biz de sahip çıkmalıyız.

(...) Türkiye'mizi 12 Eylül öncesi ortama sürükleyen, anarşi adı verilen yıkıcı ve bölücü hareketlerin müsebbibi olan dış emperyalist güçlerin Türkiye'deki maşalarıyla gerçek bir mücadeleyi göze alınayanlara bir yakınlığımızın, sempatimizin olmayacağı da bilinmelidir. Ülkemizi uçurumun kenarına getiren anarşi ve terör olaylarını marksist diyalektikle izah edip, tek sebep olarak iktisadi meselelerin halledilmesini gösteren parti liderlerinden de fazla bir şey beklemiyoruz."

Bakış dergisi Kasım ve Aralık 1983 sayılarını aylık olarak çıkarıp, Ocak 84'ten itibaren haftalık dergiye dönüşmüş, ama yaşamını sürdüremeyip Nisan ayı içinde yayınına son vermiş.

Yeni Düşünce de benzer bir değişikliğe uğramış. Üç yıl haftalık bir dergi boyutunda 116. sayısını tamamlayan dergi, 13 Ocak 1984'te haftalık bir gazete olarak yayınlanmaya başlamış. Gazete biçimindeki ilk sayı ofset baskı ve renkli... Sürmanşet olarak *Türkeş*'in mahkemede çekilmiş renkli bir resminin yanında *"Neden gazete"* başlığıyla o da açıklamış nedenini:

"Bir yeni ufkun kapısındayız. Bu yeni ufuk, batıda emsalleri görülen ve fakat ülkemizde düşünce alanında pek denenmeyen bir biçimi beraberinde getirmektedir. (...) Bundan böyle aynı kıymet hükümlerini, aynı düşünce tarzını gazete boyutlarında sunmaya çalışacağız. Bunu bir fikir ve hareketin olgunlaşmasının yakın gelecekteki platformunda genişlemesinin işareti olarak da kabul edebilirsiniz. (...) Dört yıl aralıksız bir zaman zarfında her türlü sorumluluğunu ve çizgisini kıskançlıkla korumuş Yeni Düşünce'nin bundan böyle hedef çizgisi daha kalın hatlarıyla belirmiş bulunmaktadır. Evet, yeni bir ufkun kapısındayız."

★ ★ ★

Yeni Düşünce'nin de, *Bakış*'ın da siyasal düzeydeki konumu belli: Milliyetçi, muhafazakâr... Başyazarından okur mektubuna, köşe yazarından genç kalemlere kadar sürekli işlenen ortak konu da sadece Komünizm tehlikesi... Bu da doğal geldi bize. Uzun yıllar *"Tek tehlike Komünizmdir"* fikir ve düşüncesiyle beslenmiş, bu yönde koşullandırılmış bir kesimden aksini beklemek zaten olanaksız. Ancak, Komünizme bakış açısı da dahil, birtakım konulara, değerlere yaklaşımları bazan abartmalı, bazan ölçü kaçırılmış izlenimini veriyor. (İlerde örnekleyeceğiz).

Buna karşın, seçim öncesi ve seçim sonrası siyasal yorumlar, partilerin değerlendirilmesi, yaklaşımlar hayli ilginç...

Yeni Düşünce'nin köşe yazarı *Necmettin Hacıeminoğlu*, bakın ne demiş:

"Türkiye'yi 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 noktasına komünistlerin getirdiklerini artık bütün dünya kabul etmiştir. O halde ülkemizin birinci meselesi, normal demokratik düzene geçildikten sonra, bu ifritin tekrar hortlamasına mani olunup olunamayacağıdır. Halkımızın en çok önem verdiği konu budur. Ancak üzülerek görüyoruz ki, mevcut üç partiden yalnız MDP komünizm tehlikesine karşı hassas ve uyanıktır. Diğerlerinde hiçbir işaret yok!.. Gerçi Mucip Ataklı'nın kurucular arasında bulunduğu Halkçı Parti'den komünizm aleyhine bir tavır beklemek fazla iyimserliktir. Ama Turgut Özal'ın kızıl tehlikeden sık sık bahsetmesi gerekirdi. Anlaşılıyor ki, o da bazı eski politikacılar gibi, çeşitli çevrelere 'mavi boncuk' dağıtmaktadır. Yahut da, Türkiye iktisaden kalkındığı takdirde, komünizmin kök salmasına zemin kalmayacağı kanaatindedir."

Hacıeminoğlu yazısında, komünizm tehlikesini önemsemiyenleri gruplara ayırdıktan sonra, zengin takımının komünizmi ciddiye almamasını da şu tümcelerle ifade etmiş:

"Gene bunların anlayışına göre mevcut komünistler bol parayla beslenirlerse fikirlerinden vazgeçerler. Onun içindir ki büyük sanayiciler ve bankalar en ünlü Marksistlere kapılarını açmışlardır. Nice liberal gazete patronları da bütün 'eski tüfeklerle' haşır-neşirdirler. Ancak bunların hiçbirisi, zengin edip de fikrinden caydırdığı bir Marksist gösteremez. İşte Turgut Özal da ülkemizin meselerine bu gözle bakmaktadır. Varsa ekonomi, yoksa ekonomi... Kalkınma hızı, enflasyon nisbeti ve ihracat hacmi!.."

(Yeni Düşünce 16. Eylül. 83, sayı 101)

6 Kasım seçimleri öncesi, seçmen kitlesinin büyük çoğunluğu, hatta basının bir bölümü MDP'yi iktidar adayı parti olarak gösterirken, *Yeni Düşünce*'nin, 5 Ağustos 1983 gün ve 95. sayısında *"6 Kasım'a 3 ay kala"* başlıklı *"Kapak"* yazısındaki değerlendirmeyi birlikte okuyalım:

"Durumu kağıt üzerinde en sağlam görülen Milliyetçi Demokrasi Partisi, kendini seçmene kabul ettirememiştir. Bu iddianın doğruluğu belki tartışılabilir ama basında ve vatandaşlar arasında oldukça yaygındır. Hatta MDP'nin şu andaki şartlarla seçime girmesi halinde çok düşük yüzdelerde rey alacağını ısrarla söyleyenler bile vardır. Sebep olarak partinin üst kademesinin vatandaşla diyalog kuramadığı, kendisini sempatik gösteremediği ile-

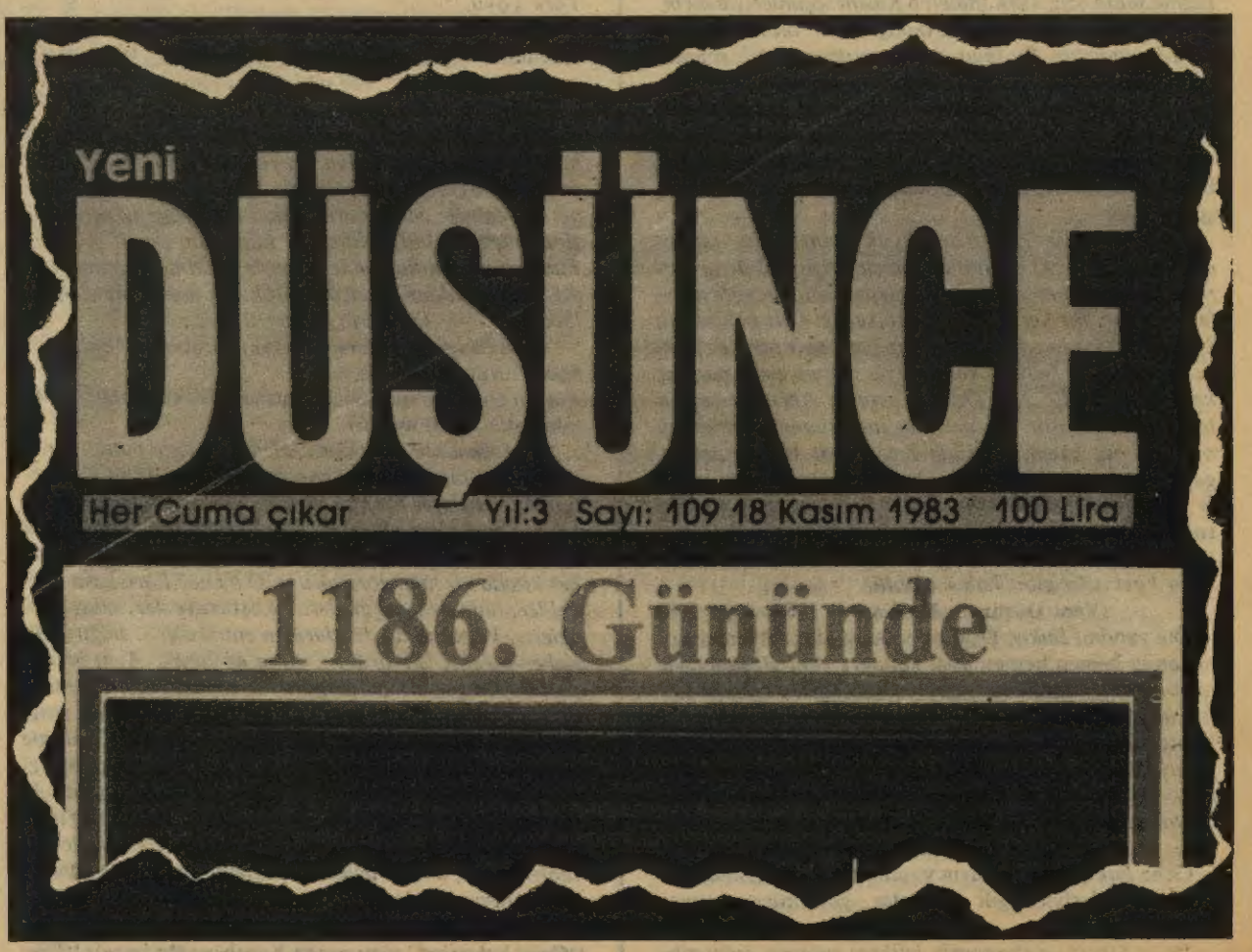

Üç yıl dergi olarak yayınını sürdüren "Yeni Düşünce"nin 18. Kasım. 1983 günkü 109. sayısının kapağı.

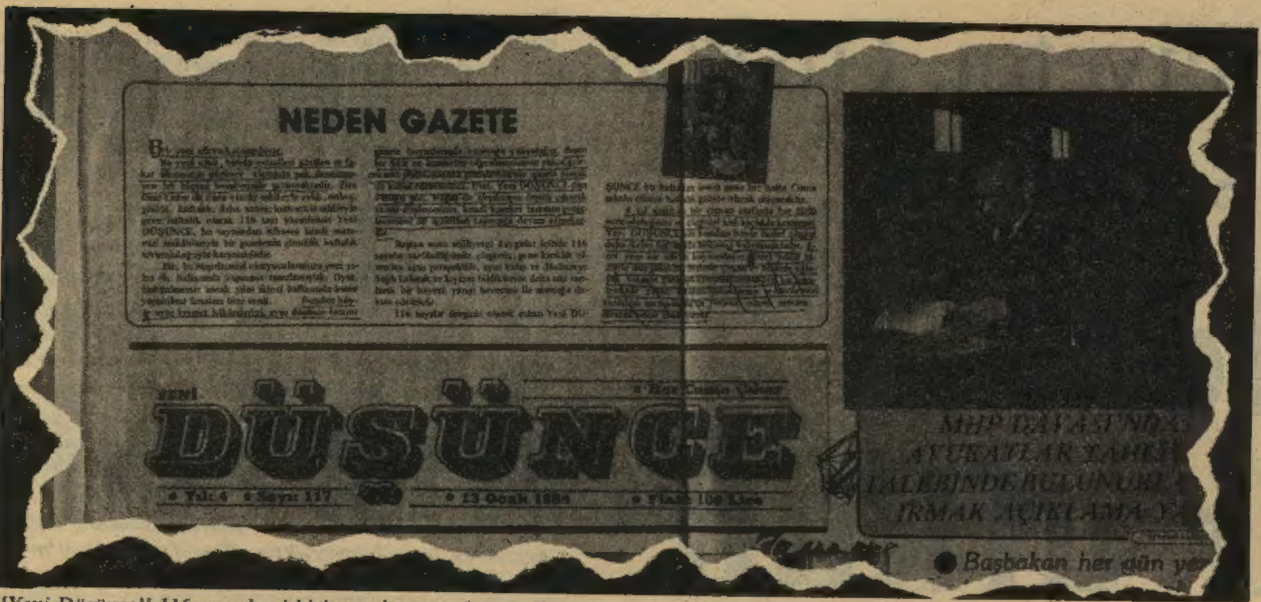

"Yeni Düşünce" 116 sayı dergi biçim ve boyutunda yayınlandıktan sonra, 13 Ocak 1984'te gazeteye dönüştü. Haftalık olan ve Cuma günleri çıkan "Yeni Düşünce"nin gazete biçimindeki ilk sayısının başlığı ve sürmanşet tanıtım yazısı.

ri sürülüyor. Öte yandan, bilhassa BTP'nin kapatılmasından sonra büyük bir seçmen kitlesi şansına kavuşan ANAP'ın sürpriz yapabileceği iddiaları da gittikçe yayılıyor."

MDP ve ANAP kaba çizgilerle böyle değerlendirilirken DYP'ye bir eleştiri *Ahmet Güner*'den geliyor. *Güner*'in DYP'yi ele alan yazısından bazı bölümler şöyle:

"(...) Görülen o ki, DYP daha 12 Eylül'den önce mevcut siyasi partilerden birinin aktif politikacı kadrosunu bünyesinde taşımakta, hatta bu özelliğini tavan ve taban kadrolarını genişletmek, güçlendirmek maksadıyla kullanmaktadır. Bu politikanın o partiye gerçekten itibar kazandıracağı da şüphelidir, ama gerçek budur. Hergün gazetelerde isimlerini gördüğümüz ve DYP'ye girişleri heyecanla haber verilen bu partililerin aktif politik hayatlarında ne yaptıkları, neyi temsil ettikleri, ülkede ne gibi siyasi tartışmalara yol açtıklarıysa cümlenin malumudur. (...) Onlar kendilerini hâlâ büyük bir siyasi tabanın ve hakim düşüncenin temsilcileri sayıyorlar. Vasi ve vekil zannındadırlar. (...) Yani Türk demokrasisinin, kendisini millet vekaletinin ve milli iradenin ebedi tapusuna sahip sanan zihniyete tahammülü yoktur."

(Bakış, 6-13. Ocak. 84, sayı 16)

★ ★ ★

6 Kasım seçimlerinden sonra, her iki yayın organında da bir beklenti seziliyor. *"Yeni bir dönem"* diye adlandırılan seçim sonrası, Yeni Düşünce'nin başyazısında: *"Dört bin yıllık devlet tecrübesine sahip aziz Türk milleti 6 Kasım seçimleriyle memleket ve dünya meselelerine bakışındaki 'ön tavrını' ortaya koymuştur. Bu tavır onun son tavrı değil, sondan bir önceki tavrıdır. (...) Millet hakiki tavrını ortaya koymayı 6 Kasım seçimlerinden sonraki ilk seçime bırakmıştır. Bu sürenin mutlaka beş yıl olacağı kesin değildir."* biçiminde değerlendirilirken, *Faik Sezgin "Neden Özal?"* başlıklı yazısında, milliyetçi kesimin anlayacağı bir dille şöyle diyor:

"ANAP'ın ve Özal'ın en büyük avantajı, her ne kadar, 'biz dört eski eğilimi de temsil ediyoruz' demelerine rağmen, oy tabanını eski bir siyasal eğilime göre ayarlamalarıdır. Bir kere Özal'ın hitap ettiği kitle belliydi ve bu kitleyi tatmin edecek özellikte başka bir parti de yoktu. Tabiî ki bu 'yoktu' kelimesiyle seçime giren partiler kastedilmektedir. (...) Özal'ın ustalığı ANAP'a seçimleri kazandırmıştır. Bu partinin tanınmamış isimlerden oluşmasının ortaya çıkardığı dezavantajı bile bir propaganda vasıtası olarak ustaca kullanan Özal, ipi başarıyla göğüslemesini bilmiştir. Fakat bundan sonra ne olacaktır? Bu işin beş yıl sonrası da vardır. Propaganda gösterdiği beceriyi icraatta da gösterebilen bir Özal, bazılarının korktuğu gibi, kalıcı olabilir."

(Yeni Düşünce, 11. Kasım. 1983, sayı: 108)

Öte yandan *Bakış, Özal*'ın başarısındaki etkenler konusunda hemen hemen aynı kanıları *Yeni Düşünce*'yle paylaşırken, *"Seçim sonuçlarına tesir eden en büyük güç ise, her zaman olduğu gibi, yine para oldu"* diyor ve ekliyor: *"Gerçi ANAP genel merkezi, partilerinin gelir ve giderlerini açıklarken beyan ettikleri 194 milyon lira, böyle görülmemiş bir kampanyayı yürütmek için pek yeterli olmasa gerek..."*

(Bakış, Aralık 1983, sayı 15)

Gene *Bakış* dergisi, yayın yaşamının son sayısında, 25 Mart seçimleriyle ilgili yorumlar, gözlemler sunuyor okurlarına...

"(...) Siyasi ve ekonomik istikrar susamış seçmenlerin ANAP'a teveccüh göstermeleri ve ona hizmet imkanı vermeleri, üstün bir başarı ve kesin bir zafer sayılmamalıdır. Bu neticeyi zafer diye düşünüp rehavete kapılacak olanlar siyasi hayatlarının hüsranla sona erdiğini görebilirler."

(Bakış, 6. Nisan. 84, sayı 28, "Haftalık rapor")

"Seçmenin ANAP'ı tercih edişinin sebeplerinden biri de ülkedeki sol hakimiyeti önlemek amacına matuf görünüyordu. (...) Türk seçmeninin tavrı gelecek seçimlerde bir değişiklik gösterir mi, göstermez mi? Şimdiden bunu kestirebilmek güç... Fakat ANAP'ın hükümet olarak ortaya koyacağı icraat ve gelecek 5 sene içinde ortaya çıkacak olan siyasi kadrolar ve felsefeleri sağdaki dengeyi değiştirebilir. Şimdilik sağın hakimi ANAP; ama yarın da onun hakim olacağı anlamına gelmiyor."

(Bakış, 6. Nisan. 84, sayı: 28, Kapak konusu)

★ ★ ★

Bakış, her sayısına sürekli çapraz bulmaca koymuş. Çözümü de oldukça güç. Ama *Yeni Düşünce*'nin bulmacaları, sanırız, çok daha ilginç... *Bars Kumanbay*'ın düzenlediği çaprazlar, yalnız 10 sayı sürmüş nedense... 114. sayıda başlamış, 125. sayıda son bulmuş.

İlginç dedik. Bunu, sorulan sorulardan birkaç örnekle belirtmeye çalışalım:

"Doğu Türkistan Devleti Genel Sekreterliği'ni yapmış ve halen Türkiye'de yaşayan ünlü bir mücadele adamı — Oğuz'ların iki ana boyundan biri — Cengiz Han'ın karargâh şehri — Japon Denizi'nden Doğu Avrupa'ya kadar hüküm sürmüş bir Türk boyu — Göktürk Devleti'nin hükümdarı — Kuzeydoğu Sibirya'da yaşayan bir Türk boyu."

Bu sorular sadece bir sayıdaki bulmacada yeralanlar. Doğaldır ki arada, *"Ünlem"*, *"Gerilmiş"*, *"Mübadele aracı"*, *"Bir renk"* vb. gibi dolgu sorular da var.

Başka bir sayıdan soru örnekleri:

"Malazgirt kahramanı büyük Türk komutanı — Alihan Bükeyhan tarafından 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında kurulan ve Kazakistan'ın bağımsızlığı için çalışıp, daha sonra Alihan Bükeyhan'ın Moskova zindanlarında öldürülmesiyle kapatılan parti — Altay Türklerinin mitolojisinde Ülgen'e yaratma ilhamını verdiği rivayet edilen tanrıça — Göktürk hanedanından bir hükümdar — Türklerin büyük ülkesi..."

Ve her sayının bulmacasındaki sorular bu *"minval"* üzere sürüp gidiyor...

Yeni Düşünce'nin son sayılarından birkaç alıntı: (Noktalamalar dahil aynen)

"(...) Anadolu... Atlılar... Hedef güneşin battığı yer... Nal sesleri bir başka... Sancak bir başka; İlahı Kelimetullah... Hedefse nizam-ı alem... Kınından çıkarılan her kılıç, o mana için vuruyor... Yaylardan bırakılan her ok aynı gaye için hedefi buluyor... Ve şu anda üç kıta ve her kıtada bir hilâl görüyorum. O da ne? Kara kara cübbeliler, hain ve sinsi gözler... Koşturuyorlar, telaş içindeler... Ve sonunda döndürülen entrikalar... Bağırmak, haber vermek istiyorum... Ama ne çare... Aynı haince parıldayan gözleri içte de görüyor ve susuyorum... Plânlar uzun vadeli zamanıma uzanıveriyor... Hilâllerin rengi soluyor... Hapsedilmenin ızdırabını çekiyorum. Oralarda kalanların iniltilerini duyuyor, gözyaşlarını görüyor, ızdıraplarını hissediyorum... Ve içimdekiler... Şu andaki ruhsuzlar yığını... Kimine göre toplum... Bana göre sirk! Ve palyaçolar... Ama bunlar insanı güldüreni, eğlendirenleri değil; aksine ağlatan, çıldırtan hatta kahredenleri... Arayış içindeyim... Arıyorum.. (...)

(Yeni Düşünce, 27. Temmuz. 84, sayı: 144, sayfa: 10. "Genç kalemler" sütununda Karabeyoğlu imzalı "Düşün ve Allahaşkına haykır" başlıklı yazıdan)

Aynı sayıdan başka bir alıntı:

"İstanbul Festivali diye anılan 25 günlük 'uzatmalı' komedi perdelerini indirdi, bir demir-perde esintili propaganda furyası da kapanmış oldu. Malûm çevrelerin baskısı altındaki yayın organlarıyla, her haber bülteninde TRT'nin duyurmakta asla ihmal etmediği, hatta adeta özel bir özen gösterdiği bu festival rivayete göre 220 bin seyirci tarafından 'izlenmiş', yani halktan 'olağanüstü' ilgi görmüş! Herkesin günlük ekmeğini sağlamak sancıları içinde kıvrandığı bir dönemde Türk milletinin böyle bir 'sanat sevgisi'ni ispatta yarışmaya girdiğini iddia doğrusu emsali ancak biz memleketlerde görülen türe yakışır şahane bir aldatmacadan ileri geçmez. (...) Bu itibarla festival meraklılarınının psikolojik durumlarını gözden geçirmek fazlasıyla yarar temin eder, sanırız. Hatta aynı ruhi incelemenin, perhize girmeye mecbur millete turşu ikramına kalkan festival organizatörlerine de uygulanması yerinde bir ihtiyaç niteliğini taşır, denebilir. (...) Şimdilik komedi bitmiştir. Gelecek yılın neler getireceği bilinmez. Ama biz bugünden hatırlatalım ki, herşeyden önce sanatı, edebiyatı ve gelenekleriyle, Türk toplumunu hor görmek hastalığının mutlaka tedavisi lazımdır. Bu zihin sakatlığı silinmediği sürece komedi tekrarlanacak..."

(Sayfa: 1, Prof. İbrahim Kafesoğlu imzalı "Komedi sona erdi" başlıklı yazıdan)

Bir alıntı da, Başbakan *Özal*'ın Doğu gezisiyle ilgili bir haber-yorum'dan:

"Türkeş'i neden bırakmıyorsunuz?"

"Anlamadım, ne diyor?"

"Türkeş'i bırak...

Evet, geride bıraktığımız hafta içinde Doğu gezisinin ikinci durağı olan Elazığ'da bir gençle Başbakan Özal arasında bu konuşma geçiyor ve sözü söyleyen delikanlı olay yerinden güvenlik kuvvetleri tarafından uzaklaştırılıyordu."

Aynı haber-yorum yazısı kısa bir haberle son bulmuş:

"Başbakan Özal'a Elazığ'da 'Sayın Başkanım, Türkeş niye içerde?' diye bağıran Ahmet Fethi Toptaş adlı kişi tutuklandı."

(Yeni Düşünce, 27. Temmuz. 84, sayı: 144, sayfa: 7, "Olayların yorumu" bölümünden)

Yeni Düşünce'nin *"Kıbrıs zaferi kutlandı"* başlığı ve *"Uğur Mumcu'dan Metin Toker'e kadar uzanan çizgiye bakarsak olayların kahramanı Bir'dir! İnsanın (aklıma mukayyet ol Yarabbi) diyeceği geliyor"* ara spotuyla verdiği haber-yorum da şöyle:

"Evet, 12 Eylül Harekâtı'nın yapıldığı tarihteki siyasilerin lehine, aleyhine yazı yazmak, onları övmek veya sövmek bilindiği üzere Milli Güvenlik Konseyi'nin yasaklarındandı...

Ne var ki, bir zamanların yutturmaca edebiyatının sahipleri ısrarla bu adamı, bir büyük kahraman, bir büyük adam gibi yeniden gündeme getirmeye çalıştılar! Çıkış noktaları da, dokunulmaz bir duygudan kaynaklanıyormuş gibi gösterildi. Vefasızlık... Metin Toker'den Mehmet Barlas'a kadar her bilinen yazarımız 'Hak yenildiğini' iddia etti... Evet bir hak yeniliyordu ama sahte bir kahramanın hakkı değil gerçek kahramanların hakkı yeniliyordu..."

(Yeni Düşünce, 27. Temmuz. 84, sayı: 114)

Son bir alıntı... *Yeni Düşünce*'nin sahibi *Akkan Suver, Celal Bayar*'la bir söyleşi yapmış. Bu söyleşi 1. sayfada manşet olarak şu başlıkla verilmiş: *BAYAR: BARIŞ HAREKÂTI ZORLU'NUN ESİRİDİR.* Söyleşide, *Suver*'in *Fatin Rüştü Zorlu*'nun asılma nedeniyle ilgili bir sorusu ve buna *"Celal Bayarca"* verilmiş yanıt şöyle:

"— Sayın Bayar, burada hemen bir parantez açalım ve rahmetli Dışişleri Bakanımız Fatin Rüştü Zorlu'dan biraz söz edelim. Sizce bu değerli diplomatın asılmasının esas sebebi nedir?"

"— Hemen söyliyeyim... Londra ve Zürih anlaşmalarını bize kazandıran bu mümtaz devlet adamımız, Sovyetlerin oyunlarını bozan ve Sovyetler tarafından affedilemezler arasına alınanlardandı. O ayağının tozuyla gittiği Bandung Konferans'ında, Sovyetler'in Üçüncü Dünya Ülkeleri için tertipledikleri 'Komünistliğe davet' toplantısının içyüzünü ortaya koyup, bu toplantıyı dağıtmış kişiydi. O konferansta hiçbir Avrupa ülkesi yoktu. Bizim yarımız Asya'da diye bizi de davet etmişlerdi. Komünistler bütün dünyayı nasıl komünist yapabiliriz diyorlar ve bu konferansa çok ehemmiyet veriyorlardı. Fatin Rüştü Zorlu onların bu oyununu bozdu. 27 Mayıs'ta verilen dört idamdan birinin Fatin Rüştü Zorlu'da düğümlenmesini ben NATO'ya girdiğimiz ve Bandung'u dağıttımızda bulurum. Bu değerli ve mümtaz adama yazık edilmiştir. Zira bilmemiz gereken bir şey vardır. Komünistler asla affetmezler."

(Yeni Düşünce, 20. Temmuz. 84, sayı: 143)

... Evet, şimdilik bu kadar ol hikâyet!.. □

GENÇLERE FORUM

"Gençler bilebilse, yaşlılar yapabilse..." orta yaşın üstündekilerin zaman zaman (bazen de haklı olarak) kullandıkları bir deyiş. Ne var ki, bu "yarı-doğru"nun denektaşı, önce bilebilecek ve yapabilecek nitelikteki gençlere anlatım özgürlüğünü, hem de yaygın bir biçimde, sağlamaktır. "Gençlere Forum"u, Türkiye'de bu yeteneklere sahip birçok genç olduğuna inanarak açıyor ve ilk olarak Ege Üniversitesi'nden bu yıl mezun olan M. Melih Yürüşen'in 1961 Anayasası ve demokrasi üstüne yazısını sunuyoruz.

Yaşıtımın değeri

MEHMET MELİH YÜRÜŞEN

Yaşıtı olmakla gurur duyduğum 1961 Anayasası, iki yıl askıya alındıktan sonra, 1982 Anayasası'yla, onu, gerçekten hakedeceğimiz yıllara değin, fiilen tarihe karıştı. 1961 Anayasası, kıymetini ancak onu yitirmekle anlayacağımız türden bir anayasaydı; tıpkı, hayatımızda yarattığı boşlukları ancak ölümleriyle farkettiğimiz insanlar gibi. Gerçi, 1961 Anayasası bütün boyutlarıyla değerlendirildiği takdirde, toplumumuzun neler kazanabileceğinin farkında olanlar ve bu kazanımların özlemlerini çekenler vardı. Ama bu kimseler, özellikle siyasetçiler arasında hiç de fazla değildi. Özellikle 1960 devriminin yanında olan parti, bu hareketin kanlı hatalarıyla 1961 Anayasası özdeşleştirilmesini bir türlü önleyemedi; onun, çağdaşlaşma sürecimizin en ileri noktası olduğunu gereğince vurgulayamadı.

1961 Anayasası'nın *"kadrinin"* bilinmemesinin bir yığın sebebi vardır. Bu sebeplerin başında, üzerinde gerçek demokrasinin yeşereceği zemini büyük bir özenle hazırlayan böylesi bir anayasanın, Nazlı Ilıcak'ın deyimiyle sadece *"siyasi sorumluluklarından"* sözedebileceğimiz üç siyaset adamının idamından sonra doğması gelir. Bu, 1961 Anayasası gibi, her alanda *"bireysel hak ve özgürlüklere"* büyük önem veren bir anayasanın, doğumuyla birlikte karşılaştığı bir şanssızlıktı. Çünkü düşünce yapılarıyla, 1961 Anayasası'nın yanında olabilecek bazı insanlar, sırf bu yüzden 1961 Anayasası'na karşı çıktılar; onu, bir haksızlığın belgesi olarak gördüler. Evet, üç insanın idamı büyük haksızlıktı —aslında bütün idamlar haksızlıktır, çünkü idam cezası kişiye, yargılıya ve yargılayana, pişman olma hakkı tanımaz— ama bu, 1961 Anayasası'nın erdemlerinin farkedilmesini engellememeliydi diye düşünüyorum. Aslında, üç siyasetçinin idamı, 1961 Anayasası'nın siyasetçiler tarafından benimsenmemesinin baş sebeplerinden biri bile olsa, asıl sebebin *"özgürlüğe tahammül edemeyen"* bir toplum oluşumuzda aranması gerektiğine inanıyorum. 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra yaşadıklarımız *"özgürlüğe tahammül edemeyen bir toplumun"* sendromlarıydı çünkü.

1961 Anayasası'nın yarattığı demokrasi ortamına geçilir geçilmez, kendilerini, 1960 hareketinden mağdur olanların devamı sayanlar —bir bakıma da olanlar— yavaş yavaş seslerini yükseltmeye başladılar: Bu anayasayla bu memleket yönetilmez dediler. İktidara geçtikleri ve memleketi *"gül"* gibi yönettikleri halde yukarıdaki nakaratı dillerinden düşürmediler. 12 Mart hareketiyle, 1961 Anayasası'nın kimi bölümlerinin değiştirilmesi, bir anlamda budanması da bunları tatmin etmedi. Güçlü devlet için bu anayasa bütünüyle değişmelidir temasını sürekli işlediler. Anayasa panellerinde, ne tuhaf, 1982 Anayasası'nı epey andıran anayasa taslakları hazırladılar.

Sol'a gelince

1961 Anayasası'yla uzun yıllar kavuşamadığı özgürlüklerle kucaklaşan sol kesim aydınlarıysa, bu anayasanın getirdiği demokratik ortamı, bütün toplumsal katmanlarda benimsetmek için çabalayacaklarına, demokrasi dışı seçenekler üretip, tartışmaya başladılar. Öyle ya 1961 Anayasası gibi ilerici bir anayasayı topluma benimseten bir güç, daha da ileri (!) niçin gitmesindi? Geçen hafta, *Aydın Köymen*'in döneminde epey etkili olmuş bir örneğine işaret ettiği gibi, 1961 Anayasası'nın özgürlük ortamından yararlanan ilerici/yurtsever fikir adamları *"seçkinci"* sol programlarıyla hiç de demokrasi yanlısı görünmediler. Nitekim bu grup, bir 12 Mart hareketini kuramları doğrulanıyor diye alkışla karşıladı. Sonra; sonrası, hayal kırıklıkları, tutuklamalar, ihbarlar, günah çıkarmalar, 12 Mart araştırmaları, 12 Mart romanları ve 1961 Anayasası'nın azımsanmayacak bir oranda budanmasıdır.

Üniversite gençliğiyse bambaşka açılımlara yöneldi. Bu kesim gençliğin bir bölümü solun en uç noktalarına henüz keşfedilen bir ülkeymişçesine heyecanla uzandı. Rehberleri de, Türkiye'nin bir an önce kurtarılması gerektiğinden, sol düşüncenin temel eserleri ve tarihi değil, müthiş talep karşısında alelacele çevrilmiş bilimsel sosyalizm *"risaleleri"*ydi. Sabah akşam hatmedilen bu *"risaleler"* sayesinde, dünya hakikatlerine vasıl olunacak, 60 hareketinde gençliğin oynadığı rol, bu kez, çok daha anlamlı bir şekilde tekrarlanacaktı. Bu kesim gençliği, *"demokrasi"* denen hayat tarzının bazı eylemlere tahammülü olmadığını, öncelikli sorunun demokrasi olduğunu bir türlü düşünmedi, düşünemedi, düşünmek istemedi; hepsi de *"işçi sınıfı"* adına yüklendikleri *"tarihsel misyonun"* heyecanı içindeydiler. Ama kendiliklerinden üstlendikleri bu misyonda, mücadelelerle kazanılmamış, yani bütünüyle hakedilmemiş bir demokrasiyi yıkarak ulaşacaklarmış; varsın ulaşsınlar. Demokrasi, özgürlük sorunları lüks, gittikçe aldatıcı sorunlardı onlar için...

Bir başka kesim

Üniversite gençliğinin bir diğer kesimi, dünyayı bir yanda Müslümanlar-Türkler, öte yanda Müslüman ve Türk olmayanlar olmak üzere ikiye böldüler. Bunlar hem insanları ahlâkça yozlaştıran Batı uygarlığına, hem de bu uygarlığın yarattığı komünizm canavarına karşıydılar. *Nazlı Ilıcak*'ın yasaklanamayacağını söylediği *"vatan, millet, bayrak, Türk tarihi vs."* gibi kavramlar bu kesimdeki gençlik tarafından, bütün evrensel ve çağdaş değerlerin dışlanması amacıyla kullanılır oldu. Dünya görüşlerini basit bir hamasi söylemle oluşturduklarından bu kesim gençliğinin taşra değerleriyle, demokrasinin gerektirdiği hoşgörü, başka olana saygı gibi değerleri bağdaştırmaları zaten beklenemezdi. Çünkü din, milliyet vb. kategorilere sıkısıkıya sarılan bu kesim gençliği, aynı zamanda bu kavramları yücelttiklerini öne süren otoritelere de kesin ve sarsılmaz bir imanla (!) bağlıydılar. Bu kesim gençliği tam bir cemaat hayatını savunurken, elbette *"bireysel hak ve özgürlüklere"* tam lâyıkıyla yer veren 1961 Anayasası'nın anlamını kavrayamazdı.

Artık 1961 Anayasası yok. Bütünüyle kendine kapanmış, özgürlüğe tahammülsüzlüğü bir ara kendini yoketme noktasına varmış; bütün bunlara rağmen kendi değerlerini eleştiremeyen ve onlara ahmakça bir güven duyan bir toplumda; ona dar boyutlarını anımsatıp, çirkin vücut ölçülerini gösteren bir anayasanın yeri olamazdı elbette. Şimdi tamamen *"depolitize"* olmuş bir toplum olarak sabah akşam ekonomi konuşup, her geçen gün biraz daha sığlaşarak *"bilinçleniyoruz"*. Bir zamanların bir kesim gençliğinin dünyayı algılama biçimi, artık bütün bir topluma yayıldı: Bir yanda Türkler/Türkiye var, diğer yanda ihanet odaklarıyla işbirliği içindeki bütün dünyayı kaplayan hain dış mihraklar. Biz her zaman kayıtsız şartsız haklıyız, karşımızdakiler haksız. Biz mutlak iyiyiz, karşımızdakiler kötü, çünkü —ya haçlı seferi mantığıyla davranıyorlar, ya kuyruk acıları var, ya da ideolojileri sapık— biz anlatıyoruz, onlar anlamıyorlar; anlamıyorlar çünkü kafasızlar —bunu yüzlerine söylemeye yüzümüz tutmuyor, sadece kendi aramızda ima ediyoruz— çünkü kötüniyetliler; özgürlük, demokrasinin gerekleri, insan hakları gibi ihanet odaklarının maksatlı olarak kullandıkları kavramları, bize karşı kullanarak, bizi köşeye sıkıştırmaya çalışıyorlar. Bu konuda yorumsuz bir örnek verelim: Bugün, *"Bravo Reagan'a Yunanistan'a gereken dersi verdi"* diye seviniyoruz, ertesi gün *"Hain Kongre, Yunanistan'ın oyuncağı oldu"* şeklinde

yakınıyoruz. *Emre Kongar*'ın saptamaları son derece yerinde: *"İhanet şebekeleri hain dış mihraklara dönüşürken (...) durumumuz düzeleceğine gitgide bozuluyor."*

Şirin Tekeli'nin *Nazlı Ilıcak*'la yaptığı söyleşiyi okuyunca aklıma nedense 1961 Anayasası geldi. Yaşadığımız dehşet ortamının, özgürlüğe tahammül edememenin en masum sorumlusuydu *"bireysel hak ve özgürlüklere"* en geniş güvenceleri getiren bu anayasa. *Nazlı Ilıcak*'sa 1961 Anayasası'nın ateşli bir muhalifiydi. Başyazarı olduğu gazetenin düzenlediği anayasa panellerinde, 1982 Anayasası benzeri anayasa taslakları hazırlanmıştı. Bu bakımdan, Sayın *Nazlı Ilıcak*, *"Her müdahaleden sonra getirilen sistem, tenkit edilen sistemden daha iyi olmamış"* derken bir özeleştiride mi bulunuyordu, bilemiyorum. Ne ki demokrasinin, demokrasi fikri için savunulması gerektiğini söyleyen *Nazlı Ilıcak*, bazı konularda çifte standart uygulayarak çelişkiye düşüyor. Örneğin, 27 Mayıs Devrimi'yle iktidardan düşürülen Demokrat Parti'nin, bu tür bir hareketle düşürülmesi için ortada hiçbir sebep göremezken, Şili Devlet Başkanı *Salvador Allende*'nin, demokrasi dışına düşen davranışları olduğu ve bunları giderek artıracağı gerekçesiyle, devrilmesini meşru göstermeye çalışıyor. *Şirin Tekeli, Nazlı Ilıcak*'a sormalıydı: *"Aynı gerekçeleri Demokrat Parti iktidarını düşürenler de göstermemişler miydi?"* Bu tür çelişkileri, insanı, *Nazlı Ilıcak*'ın görüşlerinde bütünüyle içten olduğu konusunda şüpheye düşürüyor.

Mücadele etmeliyiz

Önce demokrasi. Ama gerçek demokrasi. Her türlü dış müdahaleden uzak gerçek demokrasi. Her türlü düşüncenin özgürce dile getirilebildiği her türlü müdahaleden kesinlikle uzak gerçek demokrasi. 1961 Anayasası böyle bir demokrasi için uygun ortamı hazırlamıştı; fakat her alanda lükse epey meraklı olanlar 1961 Anayasası'nın toplumumuz için fazla lüks olduğunu iddia ettiler. Çünkü özgürlüğe tahammül edemeyen bir toplumun üyeleriydiler. Bense 1961 Anayasası'nın lüks olmadığına inanıyorum hâlâ. Şimdi onun vadettiği imkânları bilenlerin, bu tür bir anayasayla çoğulcu bir toplumun daha kolay oluşabileceğine inananların, yeniden ona kavuşmak için mücadele etmeleri gerektiğini düşünüyorum. Geçmişin mücadele yöntemlerinden çok farklı mücadele yöntemleriyle, çok başka bir amaç için, yani önce dar kalıpları içinde demokrasiyi kurma (tesis etme), daha sonra özgürlüklerdeki sınırlamaları kaldırma mücadelesine girişmemiz gereklidir ivedilikle. Yoksa toplumumuzun derinliklerine kök salan, özgürlüğe tahammülsüzlük eğilimi *"dar kalıpları"* içindeki demokrasiyi, yani gerçek demokrasinin çok kötü bir taklidini yaşatmamızı bile engelleyecektir.

Öyleyse bu amaç için, *Emre Kongar*'ın deyimiyle *"Türkiye'de kurumlaşan anti-demokrasi"*den kendimizi kurtaralım. Bu hedefi gerçekleştirmek içinse özgürlüğü temel değer olarak kabul eden, demokrasinin ilkelerini hayatının ilkeleri haline getiren bireylerin yanısıra demokrasiyi gerçekten benimseyen, özel ve özerk her kuruluş (basın, baro, partiler) üzerlerine düşen görevleri, kendilerini sadece demokrasiye karşı sorumlu duyarak yerine etirsin. Örneğin gazeteler, tirajlarını artırmak için *"hain dış mihraklardan"* sözetmesinler sürekli. Aslında bir yararını göremedikleri tür kolay okur avlama yollarındansa, kültür boyutunu asla ihmal etmeyen gerçek gazeteciliğin zahmetli ama o ölçüde de saygıdeğer yolunu izlesinler. Kendimizi evrensel değerlerden yalıtmayalım; seçtiğimiz çağdaş uygarlık yoludur ve beğenelim ya da beğenmeyelim çağdaş uygarlığın temsilcisi de Batı uygarlığıdır; öyleyse çağdaş uygarlığın karşılaştığı sorunlar, bu sorunların çözümünde alınan mesafeler, demokrasinin Batı'daki biçimi gazetelerimizin gündeminde olsun hep. Böylece gazetelerimiz bugünkü seviyesizliklerinden kurtulabilirler. Elbette yeni oluşumları kavramak için sadece Batı'ya değil, bütün dünyaya açılalım. Bizim için önemli olanın, ekonomimizden çok, insanımızı (evrensel değerlere, evrensel kültüre) her anlamda dışarıya açmak olduğunu bilelim. Türkiye insanı, artık kendisini insanlık aleminden yalıtmamalıdır.

En önemlisi özgürlüklerden korktuğumuzu, özgürlüklere tahammülsüzlüğümüzü *"devlet güvenliği"*, *"Türkiye bir Kanada olsaydı o zaman düşünce suçu (?) üzerinde bu kadar durmazdım"* vs. benzeri gerekçelerle maskelemeyelim; bu gibi gerekçelerin demokrasiyle bağdaştırılması mümkün değildir çünkü. Kendimizi ne kadar inandırmak istersek isteyelim, kendimize özgü bir demokrasi ülküsü ancak kendimizi kandırmaktır. Bir ülkede demokrasi ya vardır ya da yoktur. Demokrasinin temel güvencesi de bize en aykırı gelen düşüncelere, hayat tarzlarına hoşgörüyle bakabilmek, başka bir deyişle özgürlüklere tahammül edebilme gücünü gösterebilmektir. Bugüne değin bu gücü gösteremediğimiz, bir Kanada olabileceğimizi asla hayal etmediğimiz için *"demokrasimiz"* demokrasi müsveddesiydi.□

Jakobenlik nedir?

Gerçeklikte temel sınıf hegemonyasının toplumsal tabanını olabildiğince genişletmeyi amaçlayan ve bir yandan uzlaşmaz cumhuriyetçi inançlarla, öte yandan bu inançlara bağlı enerjik eylem yöntemlerini simgeleyen Jakobenliği, tepeden inmecilikle, halk yığınlarına güvensizlikle özdeşleştirme yönünde, halk önyargıları denli güçlü bir ortakduyu oluşmuşa benziyor **Yeni Gündem** çevresinde. Jakobenlik, sanıyorum ilerlemeci Sezarizm'le karıştırılıyor. Bu yanılgıya düşmemek için, program ve yöntem olarak Jakobenlikle, salt yöntem olarak *"Jakobenlik"* arasında açık bir ayrım yapmak gerekirdi. Açıklamaya çalışayım.

Gramsci'nin belirttiği gibi, Fransız Devrimi'nin, Fransız yaşamının gelişmesini belirli bir programla, belirli bir toplumsal güçler temeli üzerinde, belirli bir biçimde tasarlayan ve kendi parti ve hükümet eylemini bu program ve bu yöntemin iyiliğine olan bağnazca inancından kaynaklanan aşırı bir enerji, gözüpeklik ve kararlılıkla belirginleşen bir yönteme göre geliştirmiş bulunan belirli bir partisinin tarihsel olarak belirginleşmiş gerçek anlamı olan Jakobenliğin bu iki görünümü zamanla birbirinden ayrılmış ve hangi fikre sahip bulunursa bulunsun, fikirlerinin tansıklı erdemlerine bağnazca inanan enerjik, kararlı ve bağnaz siyasetçiye de *"Jakoben"* adı verilmiştir. Bu ikinci tanımlamada, hasım ve düşmanlara karşı nefretten türeyen yıkıcı ögeler, halk istemlerini benimsemiş olma olgusundan kaynaklanan olumlu ögelere üstün gelirler; sekter öge, tarikat anlayışı, dizginsiz bireyselcilik, ulusal siyasi ögeyi bastırır. Böylece *Risorgimento* döneminde, birçok Eylem Partililerle Ilımlılar arasındaki farkın, birçok bakımdan, organik politik nitelikten çok, bir mizaç farkı olduğunu ileri süren *Gramsci*'ye göre, ünlü İtalyan devlet adamlarından *Crispi*'nin bir Jakoben olduğu okununca, bu olumlamayı terimin en kötü anlamında anlamak gerekir. Program bakımından *Crispi* düpedüz bir ılımlıydı. Onun en soylu Jakoben *"saplantı"*sı, ülkenin siyasal ve topraksal bütünlüğü oldu.

Aynı şey, İttihat ve Terakki'yle onun sonraki uzantılarının *"Jakobenlik"*leri için de söylenemez mi? **Yeni Gündem** çevresinin Jakobenlik karşısındaki tutumunda *"İttihat ve Terakki Jakobenliği"*nin de önemli bir payı olsa gerek. Ateş, ne de olsa düştüğü yeri yakıyor ve Jakobenlik, işte o zaman, ilerlemeci Sezarizm'le karıştırılıyor. Sezarizm, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumlarda, tüm toplumu denetleyen ama kendisi toplumun denetimi dışında kalan, *"özgür"* yani despotik hükümetli bir devletin varlığını simgeler. Gerilek bir Sezarizm olduğu gibi, ilerlemeci bir Sezarizm de vardır. Sezarizmin ilerlemeci türüne özgü etkinlikler, inkılapçılık, bizde bugüne değin genellikle devrimcilik bellenmiştir. **Yeni Gündem**, başka şeyler arasında, işte bu "devrimcilik" anlayışına da karşı çıkıyor ve çok da iyi ediyor. Ne var ki, *"ortodoksluk"*la hödüklüğü, organik ya da demokratik merkeziyetçilikle bürokratik merkeziyetçiliği karıştırma gibi *"akademik"* yanılgıları şimdilik bir yana bırakırsak, Jakobenlikle (ilerlemeci de olsa) Sezarizm'i karıştırma gibi yanılgılar, niyetlenilen yönde, en azından tutarlı bir savaşın verilmesini engelleyebilir.

Kenan SOMER/DİDİM

Foucault'yu kavramak

Foucault böyle hiç beklenmedik bir anda ölmüş olmayıp da **Yeni Gündem**'in 6. sayısında hakkında yazılanları ve vurulan yaftaları okuma şansına erseydi çok bahtiyar olmazdı kanımca. Neyse ki bu tür çabalara genellikle kişinin ölümünden sonra girişiyor ve böylece muhtemel mutsuzluklara sebebiyet vermeyi önleyebiliyoruz. Hayatının özellikle (aniden kesiliveren) son dönemini, varolan historisist-hümanist kavrayış geleneğine karşı ortaya birşeyler koyabilmeye adamış ve bu geleneği de içine alan belli bir tür akılcılığın analizine kalkışmış olan *Foucault*'yu, bu kavrayıştan hiç ödün vermeye yanaşmadan, tutup bu geleneğin son büyük temsilcisi olarak, sürekliliği varsayılan bir eleştiriler tarihinin içine oturtuvermek bir maharettir.

Aruoba'nın yazısının son bölümünde baştan aşağı sürüp giden şu *'insan'* söylemi de ne ola? Bu *'insan'*, sakın, *Foucault*'nun, *"pek yakın bir geçmişin icadı... Belki de sonu yaklaşan bir icad"* diye tanımladığı, hümanist felsefenin *'İnsan'*ı, hani şu dünyadaki bütün eylemlerin ve tüm kötülüklerin öznesi olan *'İnsan'* olmasın? Peki ya şu *'İktidar'*? O da sakın, *Foucault*'nun olumsuz bir kavrayış (*'baskı'*, *'aldatma'*, *'gizleme'*, *'reddetme'*, *'mengene'*, vb.) yerine olumlu bir kavrayış (*'üretme'*) ile ele almayı yeğlediği, kendini salt bir olumsuzluk olarak göstermesi sayesinde varlığını sürdürebilen, üstelik (kendi iradesine sahip olduğu varsayılan) tek bir İktadar'a (*le pouvoir*) indirgenemeyeceğini söylediği *'İktidar'* mı?

Düzende saklı duran değil, tam tersine düzene bakarken hep görülmesi âdet edinilen şeydir baskı, *Foucault*'ya göre ve bu bakış tarzı da asıl görülmesi gerekeni, bir *'imâlât teknolojisi'*ni, politik bir *'iktidar ekonomisini'*, bir *'üretim tekniği'*ni gözden kaçırmıştır.

Sapkın'ın varlığı bir tehlike değil, bir sonuç, aynı zamanda bir olanaktır, zaten Sapkın kendisi bir tehlike olarak ortalıkta durmaz, üretilir. Üretimi, olası yarar ve kullanımlarıyla belli noktalarda kesişir.

Deliliğin hapsedilmesi, susturulması ile tıbbîleştirilerek *'konuşturulması'*, belli bir hakikati söyler kılınması: bu iki pratik arasında bütün bir iktidar ve rasyonalite *'kopuşu'*, *'paradigmatik'* bir değişme yeralır. *Foucault*'nun bakışı tam da bu 'kopuş'a ve doğurduğu yeni biçimlere yöneliktir. Bir *'gerçek'*ten değil, bilimsel söylemlerde kendini üreten bir *'gerçeklik rejimi'*nden sözeder *Foucault* ve modern toplumlarda söylem ve gerçeklik ile *'iktidar'* ya da *'düzen'* arasındaki ilişkiyi karakterize eden şey *'susturma'*, *'tutuklama'*, *'görmezden gelme'* vb. değildir. Tam tersine, ilişkinin bu olumsuz karakteri bütünüyle *'kopuş-öncesi'* zamanlara aittir ama hâlâ ortalıkta dolaşan bir kavrayış sadece bu olumsuz ilişkiyi görmekte ısrarlıdır.

Gövde, bir tutukluluk içerisinde değil, bütün bir *'üreten yatırımlar'* alanı olarak işlemektedir, iş görmekte, konuşmakta, üretmekte ve üretilmektedir.

Foucault'nun ölümü bizi rahatlatmıyor kuşkusuz, ama zaten rahatça ediniverdiğimiz bir açıya onu da yerleştirerek bunu haydi haydi başarırız: "tamam, yeni bir şey yok..." Fotoğrafların eksik kalan altyazılarıyla: *Sartre* ve *Foucault* —biri İnsan'dan sözederken diğeri buna kahkahalarla gülmeyi öneriyor.

Serdar DALKIR/ANKARA

SODEP tutarsız

Yeni Gündem'in 5. sayısında yayımlanan SODEP röportajlarında, partinin Genel Başkan Yardımcısı *Cezmi Kartay*'la Ankara İl Başkanı *Onur Kumbaracıbaşı* birbiriyle taban tabana zıt görüşler ileri sürüyorlar. *Kumbaracıbaşı* sosyal demokrat bir partinin yönetim kadrolarında ağırlığın işçi ve çalışanlarda olması gerektiğini vurgularken, *Kartay* buna gerek olmadığını savunuyor. Üstelik, *"sosyal adaleti kabul etmeleri koşuluyla"*, partinin işadamı ve sermayedarlara da açık olduğunu söylüyor. Üst düzeyde iki yöneticinin böyle çelişik fikirlere sahip olması, SODEP'in daha kendi içinde bir tutarlılık sağlayamadığının göstergesi bence.

Sayın *Kartay*'a da sormak isterim: Acaba hangi işadamı, hangi sermayedar sosyal adalete gereksinim duyuyor?

Kurulma aşamasında olan Demokratik Sol Parti'nin sözcüsü *İbrahim Aydınoğlu*'ysa geçtiğimiz günlerde basına yaptığı açıklamada, demokratik soldaki birliğin ancak halkın doğrudan doğruya kendi katılımıyla gerçekleşeceğini belirtti ve partinin kurucu adaylarının toplumun hangi kesimlerinden geldiğini yüzdeleriyle açıkladı. Sanırım, yalnız bu tabloya bakmak bile, sosyal demokrat bir parti olmanın neleri gerektirdiğini DSP'nin daha iyi anlamış ve kavramış olduğunun kanıtıdır.

Ayfer GÜRSOY/ANKARA

SANLAR

Murat Bardakçı: Klasik Koro üzerinde klasik oyunlar

ASINDAN

Sofu Tuğrul: Ülkücüler "yeni bir ufkun kapısında"lar

GENÇLERE FORUM

Mehmet Melih Yürüşen: Yaşıtımın değeri

İŞÇİ HAKLARI

10 Aydın Köymen: ANAP iktidarında sendikacılığı yozlaştırmak için herşey mübah
11 Cevdet Selvi: Tek çözüm yasaların değişmesi
13 Aydın Özeren: Bakanlık kafasına uygun sendikalar istiyor
14 Mustafa Kalemli: Sendikalararası rekabet bizim dışımızdaki konu
15 Bahir Ersoy: Sistemi oturtmanın yolu referandumdur

DEMOKRASİ

16 Murat Belge: "Biz biliriz"ci ihtiyarların yönetme tutkusu üzerine
18 Tuğrul Şavkay: Yuvarlak Masa Şövalyeleri

FIRÇA

19 Latif Demirci: Siz feminist misiniz acaba?

DOSYA: KÜRTAJ YASASI

20 Şirin Tekeli: Erkek sorumsuzluğuna verilen prim
22 Dr. Evin Kantemir: Kürtaj birçok kadının zor hazmettiği bir deneyim
22 Asiyanım: Adam korunuyor ben değil ya
24 Kadın yazarlarımız ve kürtaj
24 Hekimler: Erkekler daha çok eğitilmeli
26 Evin Doğu: Kürtajı yaşa(yama)yan erkekler
26 Doğaya saygılı bir kürtaj yöntemi
28 Pınar Kür: Sonrasız yaşam

İKTİSAT

30 Kemal Kurdaş: IMF itiraz etmeseydi Ankara'daki beyler Türkiye'yi tekrar DÇM faciasına itiverecekleridi

DÜNYA'DA

32 Seyfettin Gürsel: Jaruzelski'nin IMF'ye sunduğu "iyi hal" belgesi: Siyasî tutuklulara af
33 "Benim sosyalizmim değil onların sosyalizmi karşı-devrimci"
34 Jülide Ergüder: Doğu Almanya'ya Sovyet nasihati değil para lâzım
35 COMECON'un uyarıları üyeleri pek etkilemiyor
36 Jülide Ergüder: İsrail İşçi Partisi'nin düş kırıklığı

KÜLTÜR/SANAT

37 Oruç Aruoba: Heidegger neden faşist olamaz
38 Ahmet Oktay: Eski bir kırgının şikayetleri
39 Süleyman Bulut: İdeoloji plastikleşince bir gülmedir alıyor insanı

Yeni Gündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN
Genel Yönetmen: Murat BELGE

Yayın Yönetmeni: Turhan ILGAZ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER

Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Yayın Kurulu: Murat BELGE, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Aydın KÖYMEN

Bu sayıya katkıda bulunanlar: Oruç ARUOBA, Serdar BAL, Osman BALCIGİL, Murat BARDAKÇI, Nejat BAYRAMOĞLU, Murat BELGE, Serpil BİLDİRİCİ, Süleyman BULUT, Latif DEMİRCİ, Evin DOĞU, Jülide ERGÜDER, Turhan GÜNAY, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Aydın KÖYMEN, Ahmet OKTAY, Tan ORAL, Vecdi ÖRKÜN, Tuğrul ŞAVKAY, Şirin TEKELİ, Sofu TUĞRUL, İbrahim TUNA, Mehmet Melih YÜRÜŞEN

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55
Ankara Bürosu: Necatibey Cad. Kerem Han No: 21/35 - Sıhhiye
Tel: 30 80 73 - 30 46 06

Baskı: Milsan Basın San. A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. KKTC'nde 200 TL
Abone koşulları: Yurt içi 6 aylık 1.800 TL, 1 Yıllık 3.600 TL
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 6.360 TL ($ 20), 1 yıllık 12.720 TL ($ 40), Amerika yıllık 16.800 TL ($ 50)

Sırtından sopayı, karnından sıpayı...

Olay aynıyla vâki; *'rotasyon'*a uyarak Muş Devlet Hastanesi'nde çalışmaya giden bir hekimin başından geçti... Yirmi yaşlarını sürdüren bir kadın, ölümcül bir illete tutulduğu kanısıyla hastaneye başvuruyor. Muayene sonucu, hastayı paniğe sevkeden şeyin doğal adet kanaması olduğunu görüyor hekim. Ve o zaman, dehşetler içinde öğreniyor ki, çocuk yaşta evlendirilen genç köylü kadın, gövdesinin bu zorunlu ahengini hiç yaşamamıştır daha önce; karnı hiç boş kalmamıştır da ondan...

Yeni Gündem'in bu sayısında arkadaşlarımız *Şirin Tekeli* ve *Evin Doğu*'nun beraberce hazırladıkları *'Kürtaj Dosyası'* var. Biliyorsunuz, bir yılı aşkın bir süredir kürtaj, ülkemizde de yasal bir tıbbî müdahale olarak serbestçe uygulanıyor. Herşeyi biz yurttaşları adına en iyi şekilde düşünüp kararlaştıran Devlet'imizin sağladığı yeni bir hak, kadınlarımızın önüne açtığı yeni bir özgürlük alanı. Ne kadar şanslıyız!.. Oysa pek çok Batı ülkesinde insanlar doğallıkla da en başta kadınlar, *'istenmeyen gebeliğe son verebilme'* hakkı için az buz debelenmediler.

Daha yetmişli yıllarda örneğin, Avrupa'nın nice ülkesinde kürtaj suçtu —bu elbette gizlice uygulanmasını engelleyemiyordu. Kilise'nin yerleştirdiği içgüdülerin, toplumsal ve siyasî plândaki engellemelere güç kattığı bir ortamda, kürtajın yasallaştırılması, kadın hakları savunucuları, giderek tüm özgürlük yanlıları için başlıbaşına bir mücadele teması olarak işlendi durdu... Cinsellik Adem'le Havva'dan (dilerseniz Homo sapiens'ten) beri üremenin çok dışında ve çok ötesinde bir eylem olduğu, bir işlev taşıdığı için, çevresinde renkli bir etik oluşmuş. Fonda, ekonominin emperatiflerinden de etkilenen bu etik, fena halde gönül bulandırıcı bir erkekler dünyasının piçi... Bir örnek: Fransa'daki *'Kadınların Kurtuluşu Hareketi'*, kürtaj mücadelesini yasaların getirdiği yasaklara rağmen sürdürebilmek için, çocuk aldırmış ünlü kadınların imzalarını taşıyan bir manifesto yayınlama yoluna gitmişti. *Le Nouvel Observateur*'ün önayak olduğu girişim sonucu, 343 tanınmış Fransız kadınının *"imzalama cesaretini gösterdiği"* belge, geniş bir araştırmayla birlikte, derginin 5 Nisan 1971 tarihli sayısında yayınlandı. Ertesi hafta, satirik *Charlie Hebdo* dergisi, olayı şu başlıkla kapak konusu yapıyordu: *"Nouvel Observateur'deki 343 şıllığı kim gebe bıraktı?"*

Biz kadınlarımıza *"şıllık"* dedirtmeyiz. Ama durmadan da gebe bırakırız. Yöneticilerimiz, bu gerçeğin bilincinde oldukları için, bir türlü uygulayamadıkları doğum kontrol politikasını; prezervatif, hap, spiral ve diyafram dışında, yeni bir *'aletle'* etkinleştirmeyi düşündüler. Ve kürtaj öylelikle yasallaştı ülkemizde... Gebe kalmaktan adet görmesini öğrenmeyen, o yüzden de ilk kanamada *"ölüyorum"* diye hastaneye koşan küçük kadınlarımızı, *"karının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin"* anlayışından kurtarır mı kürtajı serbest bırakmak?.. Öyle görünmüyor, çünkü kocanın, erkeğin izni gerek kürtaj için. Böylece zevahir kurtarılıyor: Erkek millet olduğumuzdan Devlet *'uçkur özgürlüğü'*ne doğrudan müdahelê etmiyor; varsın, özellikle kırsal kesimde, kol gücü uğruna ya da ille erkek evlat peydahlayacağım diye erkekler karılarını durmadan gebe bıraksınlar. Beri yanda, nasıl olsa, başarıyla (!) uygulanan iktisat politikalarının cenderesi, aynı erkekleri —hele de kentlerde oturmaktaysalar— karılarını jinekolog koltuğuna götürmek zorunda bırakacaktır...

Böylece bizim kürtaj yasamız, resmî bir oportünizmin erkek sorumsuzluğuna tanıdığı bir prim sanki.

Şimdi *'oportünizm'* yargısı, biraz insafsız gibi görülebilir. Nitekim geçenlerde tüm yabancı basına manşet olan, o kanalla da bazı gazetelerimizin kullandığı dehşetengiz Dünya Bankası raporunu hatırlayabiliriz: İkibin yılında 10 milyar nüfuslu bir dünya. Bu nüfusun dörtte üçü Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde yaşıyor. Daha doğrusu sürünüyor... Tam bir kâbus. O halde, devletlerin, şu ya da bu yoldan nüfus patlamasını dizginlemesi, gelecek kuşakların mutluluğu açısından, düpedüz sorumlu bir davranış değil mi?..

Değil! Değil, çünkü yönetenlerin bugünü ıskalayarak yarınları hazırlamaya hakkı yok. Esasen bugünü ıskalayarak yarını hazırlamak da mümkün değil. Devleti yönetenler bugüne omuz silkeledikleri sürece, yarını hazırladıklarına yurttaşları inandıramazlar. Türkiye'deyse, yöneticilerimizin yurttaşlara keyifli bir bugün yaşattıklarına, bir avuç tuzu kurudan başka inanan bulmak pek de mümkün görünmüyor. Bu yüzden, çocuk yaştan itibaren üstüste gebe kalmaktan adet kanamasını tanıyamayan kadınlara, onları üstüste gebe bırakan erkeklerin izniyle kürtaj hakkı vermek; olsa olsa, yöneticilerimize asıl sorumluluklarına arkalarını dönme imkânı sağlayan bir kolaycılık gibi değerlendirilebilir ancak. Bir tür oportünizm gibi...

Bu bağlamda, kürtaj yasasının Türkiye gibi bir ülkede, Batı'dakilerinden daha değişik bir anlamı var. Bizdeki, kadının özgürleşme, bedenine sahip çıkma hakkını Devlet'ten koparark, Devlet ve tüm erkeksi kurumları karşısında bireyselliğini, özerkliğini yaşayabilmesi, kurtarabilmesi anlamına gelmiyor. Tersine, ülke koşulları da gözönüne alındıkta, getirdiği hükümlerle birlikte özgürleştirme aldatmacası altında, kadının esaretini —Devlet aygıtına ve erkeğe— pekiştiriyor.

TURHAN ILGAZ

ANAP iktidarında sendikacılığı yozlaştırmak için her şey mübah

AYDIN KÖYMEN

"ANAP, gerçekten sayın Özal'ın da dediği gibi, dört eski siyasî eğilime de bünyesinde yer vermektedir. Ancak, hükümette esas ağırlık bu dört eski eğilimden ikisine aittir. MHP ve MSP eğilimliler hükümette mutlak bir ağırlığa sahip bulunmaktadırlar. İşte bu nitelikteki hükümetin, işçi sorunlarına ve sendikal oluşuma yaklaşımı da bu eski siyasal eğilimlerin istemleri, amaçları doğrultusunda olmaktadır. İlk olarak uygulanması düşünülen strateji, sağ eğilimli yeni bir işçi sendikaları konfederasyonunun oluşturulmasını öngörmekteydi. Ama bu strateji, ANAP içindeki eski AP ve CHP çizgisinde olanlar tarafından şiddetli bir tepkiyle karşılaşınca hemen terkedildi. Terkedilmeseydi, ANAP'ta mukadder olan çatlama, beklenen zamandan da önce gündeme gelecek ve ciddi boyutlara ulaşacaktı. Bunun üzerine yeni bir strateji arandı ve bulundu: Türk-İş bünyesindeki sağ sendikalara destek sağlayarak, bunların giderek hükümetteki iki eski siyasî eğilimle özdeşleşmesini gerçekleştirmek ve sonra da Türk-İş içinde bu sendikaların yönetime egemen olmasını tezgâhlamak. Şimdi uygulanan strateji işte budur. Pek tabii bu eski iki siyasal çizginin, kendi aralarında da mücadele ettiklerini unutmamak gerekiyor..."

Yeni Gündem'e bu açıklamaları yapan ama isminin açıklanmasını istemeyen Türk-İş üst düzey yöneticisine; *"Peki bu durumda mevcut Türk-İş yönetimi ne yapıyor, ya da ne yapmayı düşünüyor?"* diye sorduğumuzda, adının açıklanmasını istemeyen yönetici şöyle devam etti:

"Hükümetin uyguladığı ekonomik politika, işçi sınıfının tümüyle aleyhinedir. İşveren yanlısı bir politikadır. Eğer bugün Halit Narin *tüm pervasızlığıyla 'Benim gelirim de bana yetmiyor... İşçi her gün biftek yemek istiyor' gibi beyanlarda bulunabiliyorsa, bu tamamen hükümetin desteğine sahip olmasından ötürüdür. İşçi sınıfı artık sabrının sonuna yaklaşmaktadır. İşte bu noktada Türk-İş yönetimi, tabanıyla bütünleşebilir, tabanını yaşama hakkını savunmak için örgütlü bir biçimde harekete geçirebilirse, hükümetteki özellikle militan sağ eğilimin Türk-İş'i ele geçirme isteği hüsranla sonuçlanabilir. Türk-İş, işçi sınıfının onurlu, taviz vermez temsilcisi haline gelebilir. Ama Türk-İş'in bunu başarabilmesi çok zordur. Zira bazı Türk-İş'li sendika yöneticileri hakkında düzenlenen yolsuzluk dosyaları hükümetin de elindedir ve bu dosyalar bu sendikacıların elini kolunu bağlı hale getirmektedir. Dolayısıyla, her şeyden önce, Türk-İş'in bu safralardan temizlenmesi gerekiyor..."*

Sağ eğilimli sendikalar kayırılıyor

12 Eylül'den sonra 1475, 2821 ve 2822 sayılı yasalarla oluşturulan yeni çalışma düzeni, yasa koyucunun ifadesiyle, geçmişin olumsuzluklarını ve özellikle sahtecilik olaylarını önlemeyi öngörmektedir. Yasa koyucuya göre, artık bu yasalar sayesinde gerek idare, gerek işveren ve gerekse işçi sendikaları tam bir dürüstlük içinde davranmaya mecbur kalacaklar ve çalışma yaşamı güllük gülistanlık bir biçimde sürüp gidecekti.

Oysa olayların gelişimine bakıldığında, çalışma yaşamının bu yasalar sayesinde hiç de güllük gülistanlık bir biçimde sürmeyeceği daha şimdiden anlaşılıyor. Politikanın politikacılarla birlikte tatile girdiği şu sıcak yaz günlerinde, çalışma yaşamında olağandışı bir canlılık gözlemleniyor, yetkili sendikaların tespitinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın tarafsız davranmadığı, özellikle militan sağ eğilimli sendikaların kayırıldığı yolundaki şikâyetler ayyuka çıkıyor , iş mahkemeleri daha şimdiden yetki itirazına ilişkin davalarla dolup taşmaya başlıyordu.

> ***"Türk-İş yönetimi tabanıyla bütünleşebilir, tabanın yaşama hakkı için örgütlü biçimde harekete geçebilirse, hükümetteki militan sağ eğilimin Türk-İş'i ele geçirme isteği hüsranla sonuçlanabilir. Ama Türk-İş'in bunu başarabilmesi çok zordur. Zira bazı Türk-İş'li sendika yöneticilerinin yolsuzluk dosyaları hükümetin elindedir. Türk-İş'in her şeyden önce bu safralardan temizlenmesi gerekiyor."***

Bazı sendikaları ayağa kaldıran temel olgu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2821 sayılı sendikalar yasası gereğince her altı ayda bir yayınlanması gereken işkolu istatistiklerinin, birincisi 7 Şubat 1984 ve ikincisi de 17 Temmuz 1984 tarihlerinde yayınlanan ilk ikisi arasındaki bize göre de gerçekten ilginç farklılıklardı. Yetkili sendikayı belirlemede tek veri olarak önem taşıyan bu istatistikler (çünkü 2821 sayılı yasaya göre bir sendikanın mensup olduğu işkolunda yetkili sendika olabilmesi için, o işkolundaki toplam sendikalı işçi sayısının yüzde onunu temsil etmesi gerekiyor ve bu tespit de Bakanlığın yayınladığı bu istatistiklere göre yapılıyor), örneğin Şubat 1984'den bu yana Türkiye'de 236 bin 348 kişiye istihdam olanağı sağlandığı gibi sevindirici (!) bilgileri de içeriyordu. 7 Temmuz 1984 tarihli *Resmi Gazete*'de Bakanlık tarafından yayınlanan istatistik, Türkiye'deki toplam sigortalı işçi sayısının Şubat 1984'te 2 milyon 317 bin 16 iken, Temmuz 1984'de 2 milyon 553 bin 364'e yükseldiğini müjdeliyordu (!).

İstatistikler güvenilir değil

İşte tek başına bu durum bile, istatistiklerin güvenilirliği konusundaki endişelere haklılık kazandırıyordu. İstatistiklere ilk itiraz Türk-İş'e bağlı ve sosyal demokrat eğilimli olduğu bilinen Tez-Koop-İş'ten geldi. Tez-Koop-İş yöneticileri, yaptıkları basın toplantısında şunları söylüyorlardı:

"Ocak istatistiğinde Bakanlığın işkolumuzdaki hiçbir sendikaya yetki vermemesi üzerine, sendikamızca iş mahkemesi nezdinde açılan davada yetkili olduğumuz karar altına alınmıştır. Bakanlık bunun üzerine kesin olan bu karara karşı önce kamu yararına bozma istemiştir. Mahkeme bu istemi reddetmiştir. Bakanlık yine yargı yerine başvurarak iade-i muhakeme istemiştir. Mahkeme kararının kesin olması nedeniyle Bakanlığın bu istemi de reddedilmiştir. Bu kez Bakanlık, iade-i muhakemenin reddi kararını temyiz etmiştir. Nihayet temyiz mercii olan Yargıtayca mahkeme kararı onaylanmış ve Bakanlığın istemi bir kez daha reddedilmiştir.

Bakanlıkça açıklanan yeni işkolları istatistiğinde yetkili olan sendikamız bir kez daha yetkisiz hale getirilmiştir. Bu olağandışı bir gelişmedir. Olağandışıdır çünkü, Ocak ayında 17 sayılı işkolunda çalışan işçilerin yüzde 2.24'ünü yani 5234 işçiyi temsil eden yetkisiz Koop-İş Sendikası, Türk sendikal yaşamında görülmeyen bir biçimde yüzde 486'lık bir artışla, temsil ettiği işçi sayısını 25 bin 461 üyeye çıkarıyor, işkolundaki yetkili sendika olan Tez-Koop-İş'se Bakanlık rakamlarına göre ancak yüzde 17'lik bir artışla, temsil ettiği üye sayısını 19 bin 253'e yükseltebiliyordu.

Bu gelişim sendikal örgütlenmenin mantığıyla yüzde yüz çelişen bir tablodur. Eşyanın doğasına aykırıdır. Çünkü hiçbir işçi zorlamalar dışında yetkisi olmayan, toplu sözleşme yapamayacak bir sendikaya üye olmaz.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, sendikamız dışında hangi sendikayla alınan yetkinin miktarı için böylesine ısrarlı biçimde uğraşmıştır. Bakanlık acaba Tez-Koop-İş Sendikası'nın 17 sayılı işkolunda faaliyet göstermesinde sakınca mı görmektedir?"

Tez-Koop-İş'in bu açıklamasına karşılık görüşüne başvurulan ve *"milliyetçi"* olduğunu iftiharla belirten Koop-İş Sendikası Başkanı *Ahmet Balaban*'sa , şu ilginç açıklamayı yapıyordu:

"Durumumuz sendikal açıdan bir mucize kabul edilebilir. Ancak bizim altı ay gibi bir sürede yirmi binin üzerinde üye kaydetmemizin asıl nedeni, işkolumuzda

Cevdet Selvi*: Tek çözüm yasaların değişmesi

"Sayın Selvi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Temmuz ayında yayınlamış olduğu istatistiklerden sonraki yetki sorunu yeniden tartışılmaya başlandı. Bakanlığın sorunun çözümlendiğine ilişkin açıklamalarına karşılık, sendikalar halen birçok işyerinin yetkisiz olduğunu ve bu istatistiklerin de gerçeği yansıtmadığını öne sürüyorlar. Bu konuyla ilgili görüşlerinizi açıklar mısınız?"

— Aslında bu sorunun çok uzun bir geçmişi var. Bildiğiniz gibi yürürlükten kalkan yasalar da buna bir çözüm getirememişti. Bir ara *Bahir Ersoy*'un bakanlığı döneminde referandum yolunda bir adım olarak gördüğümüz *"irade beyanı"* uygulaması da beklenen sonucu vermedi. Bunun yanısıra yetki uyuşmazlığı, birçok olayların da ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu nedenle yeni yasalar hazırlanırken, yaşanan bu deneyler gözönüne alınarak, yetki sorununun daha sağlam esaslar üzerine oturtulması istendi. Fakat bunda başarıya ulaşıldığını sanmıyorum. Tam tersine şu anda gördüğümüz uygulama daha büyük haksızlıklara yolaçabilir inancındayız.

"Size göre sorun nereden kaynaklanıyor?"

— Bana göre sorun yeni çalışma yasalarının getirmiş olduğu sistemden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu sistemde işçinin serbest iradesinin yansıması bir hayli güçleştirilmiş, kimi yerde imkânsızlaştırılmıştır. En basiti, işçinin sendikaya üye olması bile öyle güç bir hale getirilmiştir ki, artık sendika seçerken özgürce davranmak bazı şeyleri göze almakla mümkündür. Bu nedenle yetki konusundaki temel nokta yasalar ve bunların getirdiği uygulamalara bağlıdır. Bakanlığın tutumuna gelince, elbette ki bu tutumu yakından izlemekteyiz. Ancak şu kadarını söyliyelim; bakanlık eskiden Bölge Çalışma Müdürlükleri'nde gözlediğimiz tüm olumsuzlukları adeta yeniden yüklenmiştir. Başka bir deyişle, geçmiş dönemde Bölge Çalışma Müdürlükleri'nin yetkiyle ilgili düştüğü açmazalar bu kez Bakanlık düşecektir. Bu kaçınılmazdır. Öncelikle, bakanlığın bu işlemleri sağlıklı yürütecek bir kadrosu yoktur. Bilgisayar vb. gibi donanımlardan yoksundur. Yani tek kelimeyle hazırlıksız yakalanmıştır.

"Ama bunun ötesinde bir iddia var. Anlaşmazlıkların temelinde Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın tutumunun yattığı söyleniyor. Sözgelimi Türk-İş'e bağlı Tez Koop-İş'le Koop-İş arasında yargı organlarına kadar giden anlaşmazlıkta olduğu gibi... Öte yandan bakanlığın belirli bir siyasal görüşe sahip sendikları koruduğu, hatta bu sendikalardan bir bölümünün 12 Eylül öncesinde oldukça iyi bilinen bir sağ görüşü savunduğu söyleniyor. Buna ne diyorsunuz?"

— Evet, bunu biz de duyuyoruz. Ancak söylenti de olsa bunun özellikle bakanlık açısından çok yönlü zararı vardır. Konunun mutlaka açıklığa kavuşması gerekmektedir. Bakanlık uygulamaları tarafsız olmalıdır. 12 Eylül öncesinde buna benzer davranışlara tanık olduk. Özellikle o dönemde bakanlık içinde, kendi siyasal görüşleri doğrultusunda davranan kişilerin yarattığı olaylar oldu. Şimdi bunların tekrar edilmesi tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Gerçekten, sözkonusu ettiğiniz olayda haksızlık olmuştur. Bir sendikanın kısa süre içinde üye sayısını bu kadar arttırarak barajı aşması imkânsızdır. Ancak biz yine de bunun düzeltileceğine inanmak istiyoruz.

"Sizin işkolunuzda buna benzer sorunlar var mı?"

— Şu anda yok, olması da pek mümkün değil. Bununla birlikte eğer sözünü ettiğiniz iddialar gerçekse, —ki bunun bir ölçüde kanıtları da vardır— yarın birçok işkolunda büyük sorunlar doğabilir. Temennimiz, bakanlığın öncelikle bugüne kadar yapılan yanlışları giderecek bir uygulama içine girmesidir.

"Sorunun çözümü için ne öneriyorsunuz?"

— Bize göre tek çözüm; Yasaların demokratik bir biçimde değişmesidir. Bu konuda Uluslararası Çalışma Örgütü'nün uyarı ve önerileri dikkate alınarak yapılacak değişiklikler daha özgür bir sendikal düzen yaratacaktır. Benim görüşüm budur. □

(*) Türk-İş'e bağlı Petrol-İş Sendikası Genel Başkanı

yüzde 10 barajını aşmış bulunan Tez-Koop-İş Sendikası'nın topladığı antipati sayesindedir. Bizi başarıya ulaştıran, onların tutum ve davranışlarıdır. Onların işçi nazarında kötü puan toplamaları, bizi bu noktaya getirdi.

Ocak istatistiğinde bize üye olan işçilerin hepsi yayınlanmamıştı. Kayyumda olduğumuz için hepsini bildiremediğimiz. O zamanki üye sayımız 8 bin civarında olmasına rağmen, istatistikte 5 bin civarında belirlenmişti. Ocak'tan sonra geçen altı ay zarfında ise, Tariş bünyesinde kurulu bulunan Hür-Büro-İş'ten 2962 kişi, Bür-Sen'den 4873 işçi, Çukobirlik'ten 3 bin küsur işçi bize iltihak ettiler. En son rakamla 27 bin 963 üyeye sahibiz. Bu arada 2 bin işçi ise, istifa ettiğinden, istatistikte üye sayımız 25 bin 465 olarak belirlendi."

Acaba Koop-İş'in kayyumda olduğu için Ocak ayına kadar Bakanlığa bildiremediği üyeleri kimlerdi? **Yeni Gündem** bunu merak etti ve araştırdı. Sonuç çok ilginçti. Bu üyeler arasında 2 bin kadar Orta Doğu Teknik Üniversitesi işçisi bulunuyordu. Oysa bildiğimiz kadarıyla, geçen yıl gerçekleştirilen tüzel düzenleme ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde işçi statüsünde tek bir çalışan bile bırakılmamıştı. Nitekim, konuyu ODTÜ Rektörlüğü'nden de sorduk ve bilgilerimizin doğru olduğunu öğrendik: ODTÜ'de çalışanların hepsi memur statüsünde idi.

Bakanlık, sahtekârlığa göz mü yumuyor?

Şimdi bu durumda Bakanlığın yapacağı hiçbir şey yok muydu? Sahteciliği önlemek durumunda olan Bakanlığın, bu denli önemli bir sahtekârlığa göz yumması sözkonusu olabilir miydi? Nitekim Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı *Mustafa Kalemli*, 26 Temmuz 1984 günü Çalışma Meclisi'nin açılışında yaptığı konuşmada Bakanlık olarak hataları düzeltmeye hazır olduklarını belirten şöyle bir ifadede bulundu:

"İşkolları genel tebliğinde hatalar yapıldıysa, bu konuda yapılacak başvurular incelemeye alınarak, varsa hatalar düzeltilecektir."

Bu konuşmayla ümitlenen Tez-Koop-İş yönetimi, aynı gün Bakanlığa bir dilekçe ile başvurarak şikâyetlerini iletti. Ne var ki, Çalışma Genel Müdürü *Orhan Başekim* imzasıyla Tez-Koop-İş'e gönderilen cevabi yazıda; *"2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun 60. maddesine göre, herhangi bir istisnaya yer vermeden istatistiklerin yılda iki defa ilan edileceği"* belirtiliyor ve sendikaya "bir işkolunda çalışan işçilerin yüzde onunun tespiti ile ilgili istatistiklerin itiraz merciinin Ankara İş Mahkemeleri olduğu" tebliğ ediliyordu. Aynı konuda, Bakan *Mustafa Kalemli* arkadaşımız *Serpil Bildirici*'nin sorduğu soruyu da şu biçimde cevaplandırıyordu:

"Bizim sendikalar arasında tercih açısından herhangi bir tasarrufumuz sözkonusu değildir..."

Bakanın beyanları çelişkili

Görüldüğü gibi Çahşma ve Sosyal Güvenlik Bakanı *Kalemli* ile Bakanlığın çeşitli beyanları çelişkilerle dolu idi. Tez-Koop-İş Başkanı *Güven Önler*'e başvurduğumuzda ise, bu kez oldukça sert bir açıklama ile karşılaştık. *Güven Önler*, **Yeni Gündem**'e şu açıklamayı yaptı:

"2822 sayılı yasa, yetkili sendikanın tespiti için Çalış-

ma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nı görevlendirmiştir. Yasanın 13. maddesi herhangi bir yoruma ihtiyaç göstermeyecek kadar açıktır. O kadar açıktır ki, süresini dahi belirlemiştir. Bakanlık altı iş günü içinde yetkili sendikayı taraflara bildirmek zorundadır.

Binlerce işçi, yasanın uygulamasında çıkan aksaklıklar ve daha da kötüsü 'kendine göre sendika' oluşturma çabaları nedeniyle toplu sözleşme düzeni dışında kalmıştır. Bu tablonun sürüp gitmeyeceği açıktır. Toplumsal barışın korunmasında etkili olacak tüm sübaplar işlemez hale getirilmektedir. İşçinin içinde bulunduğu durum kısa sürede nesnel ölçütlerle çözümlenmezse, bugün kritik olan durum, giderek bir bunalıma dönüşebilir. Bunun sorumluluğunu da eli kolu bağlı, başvuracak merci bulamayan sendikalar taşımaz. Sayın Bakan, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir bakanı olarak durumu doğru değerlendirmek zorundadır."

"Bakanlığa göre sendika"

Acaba Bakanlık gerçekten *"kendine göre sendika"* oluşturmak çabasında mıydı? Yukarıda sözlerini aktardığımız Türk-İş üst düzey yöneticisinin saptamalarında ne derece gerçeklik payı vardı? Bu soruların cevapları, sanıyoruz önümüzdeki günlerdeki gelişmeler sonucunda daha bir açıklıkla ortaya çıkacaktır. Ama bugün ortada olan, Bakanlıkça yayınlanan istatistiklerin gerçekten hiçbir ölçüye sığmayan gariplikleri içerdiğidir. **Yeni Gündem**'in saptadığı diğer gariplikerin dökümü aşağıdaki gibidir.

28 sayılı Genel İşler işkolundaki işçi sayısı, Bakanlığın 17 Temmuz 1984 tarihinde *Resmi Gazete*'de yayınladığı istatistiğe göre 110 bin 265. Ve yine bu istatistiğe göre bu işkolunda Belediye-İş Sendikası 89 bin 321 üyesiyle ve Hizmet-İş Sendikası da 20 bin 660 üyesiyle yüzde 10 barajını aşarak yetkili sendikaları oluşturuyorlar. Aklımıza takıldı *"Demek ki"* dedik, *"faaliyeti geçici olarak durdurulan DİSK'e bağlı Genel-İş Sendikası'nın üyelerinin tamamına yakın kısmı istifa etmiş ve bu sendikalara üye olmuşlar."* Öyle ya, 110 bin 265 işçinin olduğu Bakanlıkça saptanan belediye hizmetleri dalında, eğer iki sendika 109 bin 981 üyeye sahipse, DİSK'e bağlı Genel-İş'in hemen hemen hiç üyesi kalmamış demektir. Ama içimiz rahat etmediği için, Genel-İş'in kayyumlarına başvurmaya karar verdik. Genel-İş Sendikasının kayyumu bize şu bilgileri veriyordu: Faaliyeti durdurulduğu anda Genel-İş'in üye sayısı belediye hizmetleri dalında 100 bin civarında idi. O günden bu yana istifa eden üye sayısıysa 35 bindi ve Genel-İş halen 65 bin üyeye sahip bulunuyordu.

Hesap ortaydı. Belediye-İş 89 bin 321 üyeye, Hizmet-İş 20 bin 660 üyeye ve Genel-İş 65 bin üyeye sahip. Öyleyse bu işkolundaki toplam işçi sayısının 174 bin 981 olması gerekiyor. Bakanlığın tespiti ise 110 bin 265... Bakandan bu çelişkili durumu izah etmesini istediğimizde, aldığımız cevap çok kesin oldu:

"Bu bizim sorunumuz değildir."

Yeni Gündem, bir diğer izaha muhtaç durumuysa 16 sayılı enerji işkolunda ortaya çıkardı. 7 şubat 1984 tarihli *Resmi Gazete*'de yayınlanan istatistiğe göre, bu işkolundaki toplam işçi sayısı 86 bin 678'di ve yetkili sendika 65 bin 802 üyeyle Türk-İş'e bağlı *Orhan Erçelik*'in Tes-İş Sendikası'ydı. İstatistiğe göre 5 bin 934 üyesi olduğu belirtilen ve bu durumda yüzde 10 barajını aşamadığı için yetkisiz kılınan bağımsız Enerji-iş Sendikası, mahkemeye başvurdu. İş Mahkemesi, 27.3.1984 tarihinde verdiği kararla Enerji-İş'in şikâyetini haklı buldu ve bu sendikanın üye sayısının yapılan incelemeler sonucunda 8 bin 374 olarak tespit edildiğine karar verdi. Fakat, Enerji-İş Sendikası'nın yöneticilerinin sevinci ancak üç buçuk ay sürdü. Geçen süre içinde Bakanlığa noter tasdikli 2 binin üzerinde yeni üye fişi sunan Enerji-İş Sendikası'nın üye sayısı, 17 Temmuz 1984 tarihinde yayınlanan istatistikte, bu kez, hem mahkemenin saptadığı ve hem de Ocak ayı istatistiğinde Bakanlığın belirttiği sayının da altında, 5 bin 613 olarak ilan ediliyordu...

Basit maddi hatalar mı?

Bütün bu çelişkiler basit maddi hataların sonucu mu, yoksa hükümetin taraflı tutumundan mı kaynaklanıyor? Az önce de belirttiğimiz gibi, bu tür soruların cevapları zaman içinde ortaya çıkacak. Ama acaba bu tür soruların sorulmasına imkân tanımayacak değişiklikler yasalarda yapılamaz mı? Örneğin, işçinin özgür iradesini ortaya çıkaracak referandum yoluna başvurulmasına imkân tanıyacak bir yasal değişiklik sözkonusu edilemez mi?

Bu soruyu ilk olarak Türk-İş'e bağlı Sağlık-İş Sendikası Başkanı *Mustafa Başoğlu*'na yönelttik. *Başoğlu* **Yeni Gündem**'e şunları söyledi:

"Şüphesiz referandum, işçinin özgür iradesini ortaya çıkararak yetkili sendikanın saptanmasını sağlayabilecek en demokratik yoldur. Ancak geçmişteki deneylerimiz, referandum sırasında işçilerin gerek işverenler ve gerekse rakip sendikalar tarafından baskı altında tutulabildiğini ve bu nedenle de referandumdan sağlıklı sonuçlar alınmasının engellendiğini bizlere göstermiştir. Fakat, her türlü tedbir alınarak, yargı denetiminde, işçileri hiçbir etki altında bırakmadan yapılabilecek bir referandum sözkonusu olursa, buna hiçbir sendikanın karşı çıkması sözkonusu olmamalıdır."

Türk-İş'e bağlı Sağlık-İş Sendikası Genel Başkanı Mustafa Başoğlu

Aynı soruyu yönelttiğimiz bağımsız Enerji-İş Sendikası Başkanı *Sabahattin Ersoy* ve Tez-Koop-İş Sendikası Başkanı *Güven Önler*, aşağı yukarı aynı sözleri söyleyerek bugünkü uygulamalar karşısında referandumun akla gelebilecek tek ve en demokratik yol olduğunu belirttiler. Çalışma Bakanı *Mustafa Kalemli*'yse, aynı konuya ilişkin sorumuza şu şekilde cevap veriyordu:

Türk-İş Genel Teşkilatlandırma Sekreteri Orhan Balaban, bugünkü durumu şöyle değerlendiriyor: Mevcut yasalarla Türkiye'de hür sendikacılığın ancak cenaze töreni yapılabilir. Bana göre Türk-İş'in tek hedefi bu yasaların tümden değiştirilmesini sağlamak olmalıdır."

"Yeni bir yasa yürürlüğe girmiştir. Eski bir uygulamaya başvurulması bu yasanın sınırları içinde mümkün değildir. Eski yasa yürürlükten kalktığına göre, böyle bir yöntem uygulanması sözkonusu değildir."

Son bir ay içinde çalışma yaşamında ortaya çıkan ve özetlemeye çalıştığımız gelişmeler konusunda son değerlendirmeyi Türk-İş Yürütme Kurulu'ndan bir sendikacıya yaptırtmak istedik. Bu amaçla da Türk-İş Genel Teşkilatlandırma Sekreteri *Orhan Balaban*'a başvurduk. *Orhan Balaban*'ın yaptığı değerlendirme çok kısa ama çok açıktı:

"2821 ve özellikle 2822 sayılı yasalar tümden değiştirilmedikçe ve çalışma hayatı işçi sınıfının evrensel, demokratik, ekonomik haklarını teminat altına alacak bir yaklaşımla yeniden düzenlenmedikçe, mevcut yasalarla Türkiye'de hür sendikacılığın ancak cenaze töreni yapılabilir. Bana göre Türk-İş'in tek hedefi bu yasaların tümden değiştirilmesini sağlamak olmalıdır." □

"Sayın Özeren, bugünlerde yetki sorunu yeniden gündeme geldi. Temmuz ayında yayınlanan istatistikler bu kez de Türk-İş içinde tartışma yarattı. Sizin Otomobil-İş olarak uzun zamandır yürütmüş olduğunuz bir yetki mücadelesi de var. Bu arada yargı organlarının verdiği karar sonucunda barajı aşarak yetkili sendika sayıldınız. Ancak özellikle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'yla belli konularda sürtüşmeniz yine sözkonusu. Bu nedenle sizin yetki uygulaması ve Bakanlığın tutumu konusundaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyoruz."

— Konuyu biraz baştan almak istiyorum. Bize göre, bakanlık yetkilileri Şubat ayında yayınlamış oldukları verilere göre yüzde 10'luk barajı saptarken ilerde olacak genişlemelerin temelini bilinçli olarak atmışlardır. Amaç, bazı sendikaların ve bir anlamda Türk-İş'in üye sayısına dokunmadan, yeni bir konfederasyon için uygun bir zemin yaratmaktadır. Bunu açıkça görmek gerekir. Bakanlığın tutumunu belirleyen esas budur. Bu yüzden yetki sorununu çözmek için getirilen sistem Bakanlık tarafından değiştirilerek, kötüye kullanılmıştır. Ama bu baştan da belliydi. Çünkü istatistiklere veri olan *'Ek 6'* formları öyle hazırlandı ki, en küçük bir yanlış bilginin yolaçacağı hatalar, başka hataları da beraberinde getirecekti. Nitekim getirdi de... Bütün bunlar sözde sahteciliğe engel olmak için yapıldı. Örneğin, bir tek işçinin bilebileceği işe giriş tarihi istenmiştir. Bununla sağlıklı bir sonuca varmak mümkün müdür? Çünkü birçok işveren primden kaçmak için giriş tarihlerini geç gösterir. Daha bunun gibi yığınla örnek verebilirim. Biz bütün bu sakıncaları biliyorduk. Yetkilileri uyardık. Bakanlığa yazılar yazdık. Herhalde bunları yaptığımız için de Bakanlık hiçbir zaman bizimle iyi bir diyaloga girmedi, girmek istemedi. Ancak yine de şunu söylüyorum; bütün sakıncalara rağmen iyi bir sistem kurulabilirdi. Fakat Bakanlık buna bilinçli bir biçimde yanaşmadı, daha doğrusu yanaşmak istemedi.

"Nasıl bilinçli bir biçimde efendim?"

— Şöyle ki, hazırlanan formların Bölge Çalışma Müdürlüklerindeki listelerle karşılaştırılması gerekirdi. Ancak bundan sonra Bakanlığa gönderilecekti. Çünkü aynı formlar Bölge Çalışma Müdürlüklerinde de vardı. Yasa bunu bir işçinin iki sendikaya üye olmasını engellemek için getirmiştir. Bildiğiniz gibi yasaya göre iki sendikaya üye olan işçinin üyeliği her iki sendikadan da düşer. Bu incelemeyi de Bölge Çalışma Müdürlüğü yaptıktan sonra gerçek üye sayısı ortaya çıkacaktı. İşte bu yapılmadı. Böylece sahteciliğin ilk temeli atıldı. Sendikaların bakanlığa doğrudan gönderdiği listelere itibar edildi. Bunun da doğuracağı karışıklıkları hep birlikte gördük. Bizim işkolundaki bir işyerini vereyim. Örneğin, Uzel'de yetki önce Türk-Metal Sendikası'na verilmişti. Bizim bu işyerinde 800 kadar üyemiz vardı. Özdemir-İş Sendikası 1800, Türk Metal de 1800 üye gösterdi. Düşünebiliyor musunuz; 1700 kişilik bir işyeri için 4000'i aşkın işçi gösteriliyor. Tabiî ki buna itiraz edildi ve anlaşmazlık yargı organlarına intikal etti. Ama şimdi bu arada geçen süreci dikkate alalım. Bakanlık bu sayıları veri alarak yüzde 10'luk barajı aşan sendikaları yetkili saydı. Yarın verilecek yargı kararına göre bu sayılar mutlaka değişecektir. Ama bakanlığın verdiği yetki aynen kalacaktır. Peki, *"1800 üyem var"* diyen Özdemir-İş'in bu kadar üyesi olmadığı ortaya çıkarsa yine yetki almış sendika olacak mıdır? Bu durumda olacaktır, diyoruz. Yani şu anda Türkiye'de bugüne kadar tek bir sözleşmesi olmayan bir sendika 33 bin üyeli gözükmektedir. İşte uygulamanın vardığı sonuç budur. Biz buna karşıyız.

"Peki bu uygulamanın yarattığı daha önemli sonuçlar yok mu? Örneğin, toplu sözleşme sürecinin gecikmesi gibi..."

— Elbette, zaten ben de onu anlatmak istiyordum. Bu gecikmeden yararlananlar işverenler olacaktır. Nitekim oldular da... 1984 sözleşmelerinden büyük bir bölümü 1985'in içine girdi. Üye fişlerinden dolayı doğan anlaşmazlıklar mahkemeye intikal ettiği için doğal bir gecikme meydana geldi. Örneğin, biz Otomobil-İş olarak düştüğümüz anlaşmazlıklarda en erken duruşma gününü üç aydan önce alamadık. Yani, bu durumda Kasım'da başlayacak bir duruşma sonuna karar ne zaman verilir, bilemeyiz. Ama herhalde bu 1984 içinde olmayacaktır. Hatta 1985'in Mart veya Nisan'ından önce toplu sözleşme görüşmelerine başlamak mümkün değildir. Tabiî bu durumdan da mağdur olacak kesim işçilerdir. Özellikle bizim işkolumuzda daha önce yetkili olan ama şimdi faaliyetleri durdurulmuş sendikaların işçileri ne olacaktır? Evet, bunların bir bölümü bize ve başka sendikalara üye olmuşlardır. Ama şu anda varolan mükerrer hak sürecini yürütemedikleri için gecikmeden dolayı zarara uğ-

Aydın Özeren*: Bakanlık, kafasına uygun sendikalar istiyor

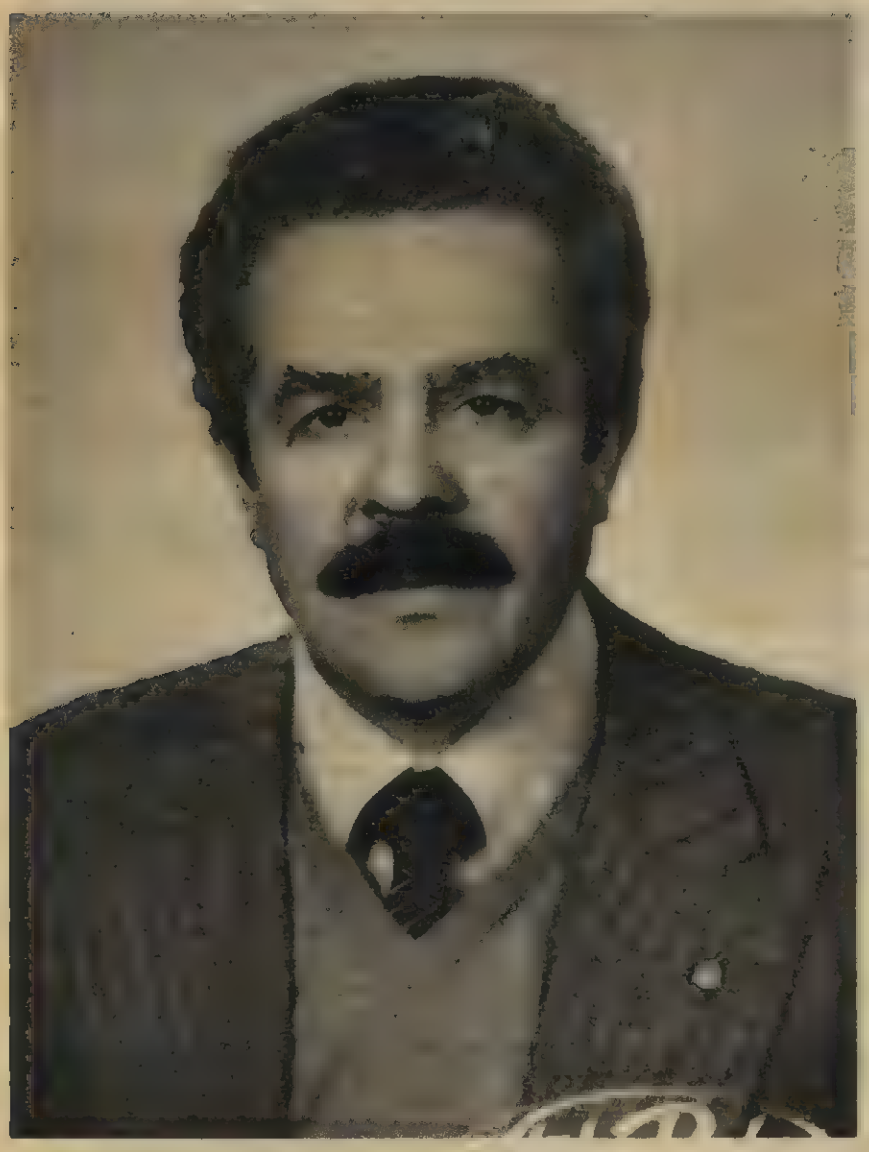

"Yasalar hazırlanır ve uygulamaya geçilirken Türk-İş'ten fazla ses çıkmadı. Vakta ki, Bakanlıkta görevli bazı kişilerin gayretiyle ölmüş sendikalar canlandırılmaya başlandı, o zaman Türk-İş 'bu iş bana da zarar vermeye başladı' diyerek harekete geçti. Muhtıralar vermeye koyuldu. Siyasi iktidar daha sağda bir konfederasyonun hazırlığı içine girince gösteriliyor bu tepki..."

rayacaklardır.

"Sayın Özeren, açıklamalarınızdan şöyle bir sonuca varıyoruz ki, temel aksaklık uygulamada değil, sistemin kendisindedir. Yeni yasaların getirmiş olduğu sendikal düzen her zaman aksayacak ve işçilerin aleyhine işleyecektir. Öyle mi acaba?"

— Evet efendim! Bunu kesinlikle söylüyorum. Aslında tek çözüm yolu yasaların yeniden ele alınarak değişmesidir. Ama bundan önce de yapılacak işler vardır. Çok kısa zamanda sonuca ulaşmak da mümkün. Fakat buna Türk-İş'in de yanaşacağını sanmıyorum. Şöyle ki, 1985'e kadar tüm sendikalar *'Ek 6'* formunda gösterdikleri üyeleri veri olmaktan çıkarıp, üye giriş formlarındaki üyeleri Bölge Çalışma Müdürlüklerine ve Bakanlığa intikal ettirirlerse sorun bir ölçüde çözülür. Bunu da Bakanlık bir genelgeyle yapabilir. Ancak iyi biliyorum ki bakanlık buna hiç yanaşmayacaktır. Çünkü bakanlık yetkilileri kendi düşüncelerine uygun sendikalar istemektedir. Bizden gelecek önerileri dikkate almaları sözkonusu değildir. Bunu niye yapıyorlar, bilmiyorum. Belki de bizi solda bir sendika gördükleri için.

"Bir başka konu da yayınlanan istatistiklerdeki işçi sayısının artışı. Sözgelimi, bu rakamlara göre Şubat'dan bu yana tüm Türkiye'de toplam 200 bini aşkın kişi istihdam edilmiş. Bunun yanısıra bazı sendikalar bu süre içinde 20-25 bin üye artışı göstermiş. Koop-İş gibi... Bakanlık yetkilileri buna 'bazı sendikalar gece gündüz durmadan çalışmış, üye kaydetmiş' diye cevap veriyor. Buna ne diyorsunuz?"

— Vallahi buna şaşmamak mümkün değil. Bu biraz da son günlerde yapılan enflasyon hesaplarına benziyor. Her gün işsizliğin arttığı bir toplumda böyle bir artıştan nasıl sözedilir. Gece gündüz çalışan sendikalara gelince, bunlar bakanlıkta çalışan ve bizim belirli bir siyasî görüşte olduklarını çok iyi bildiğimiz kişilerin koruduğu sendikalardır. Bu görüşün temsilcileri 12 Eylül'den önce de çok çalışıyorlardı!..

"Bir şeye daha değinmek istiyoruz. Geçenlerde Türk-İş'ten bir yetkili yetki konusunda ortaya çıkan haksızlıkları dile getirirken, 'Türk-İş'e üye olsun, olmasın haksızlığa uğrayan her sendikayı destekleriz, yanında yeralırız' dedi. Siz de bağımsız bir sendikasınız ve Türk-İş'e karşı belirli eleştirileriniz var. Bu açıklamayı nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Fazla samimi bulmuyorum. Çünkü gerek bu yasalar hazırlanırken, gerekse daha yakın dönemde uygulamaya geçilirken Türk-İş'ten fazla bir ses çıkmadı. Bunu hepimiz biliyoruz. Vakta ki, Bakanlıkta görevli bazı kişilerin gayretiyle ölmüş sendikalar canlandırılmaya başlandı. O zaman Türk-İş *"bu iş bana da zarar vermeye başladı"* diyerek harekete geçti. Muhtıralar vermeye koyuldu. Hükümetle görüşme talebinde bulundu. Peki, daha işin başında bunu yapmamasının nedeni nedir? İşte bunu anlamak zordur. Ama işin içinde başka birşey var: Siyasî iktidar Türk-İş'ten daha sağda bir konfederasyonun hazırlığı içine girince gösteriliyor bu tepki... Demek ki, zülfü yare dokundu. Eğer Türk-İş şimdi gösterdiği tepkide samimi olsaydı; daha bu yasalar çıkarken, bizim görüşümüzü alırdı. En azından bağımsız sendikalarla bir diyaloğa girerdi. Aslında biz Otomobil-İş olarak buna hazırdık. Ama bırakın böyle bir şeyi, şu kısa süre içinde gelişen ve bize göre başarıyla sonuçlanan yetki sorunumuzda da yalnız kaldık. Türk-İş'ten bir ses gelmedi, gelmezdi de... Onun için bu açıklama bizce samimi değildir.

"Sayın Özeren, bütün bunlardan sonra sorunun çözümüne gelmek istiyoruz. Nasıl bir çözüm önerirsiniz? Örneğin, birçok sendikacı tek çözümün işçilerin özgür iradesini belirleyecek referandum olduğunu söyledi. Sizin bu konudaki görüşleriniz neler?"

— Bugünkü yasalara göre referandum sözkonusu olamaz. Ama ben bir sendikacı olarak yıllardır referandumu savunmuşumdur. Kaybedilse de, kazanılsa da referandum sendikacının onurudur. Bu kaybetse de öyledir, kazansa da. Geçmişte bu yolda bazı uygulamalar oldu. Sayın *Bahir Ersoy*'un Çalışma Bakanlığı döneminde getirilen *"irade beyanı"* buna bir örnektir. Fakat bu da yetersiz kaldı. Şimdi bu yasalarla referandumu gerçekleştiremeyeceğimize göre daha pratik çözümler bulmak zorundayız. Örneğin, az önce değindiğim gibi tüm *'Ek 6'* formlarının iptal edilmesi ve gerçek üye girişlerine göre yeni formlar düzenlenmesi sahteciliği büyük ölçüde önleyecektir.

"Yani şimdilik kısmî bir sonuç öneriyorsunuz?"

— Evet, ama az önce söylediğim gibi gerçekten tek çözüm referandum. Ancak oraya gelinceye kadar adım adım ilerlemek zorundayız. □

(*) Bağımsız Otomobil-İş Sendikası Genel Başkanı

EK-6 Formu nedir

Sendikaların, yeni yasanın yürürlüğe giriş tarihi olan 7 Mayıs 1983'teki üyelerini gösteren forma "Ek-6 Formu" denilmektedir. Bu form Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından istenmiştir. 20'şer kişilik listeler halinde istenen bu formlarda işçinin kimliği, işyerine giriş tarihi, işyerinin adresi, SSK'ya ve Bölge Çalışma Müdürlüğü'ne kayıt numaraları yeralmaktadır. 7 Mayıs 1983'ten sonraki üye bildirimleriyse noter tasdikli üye giriş formlarıyla yapılmaktadır. 5 nüsha halindeki bu fişlerden biri Bakanlığa, biri Bölge Çalışma Müdürlüğü'ne, biri işverene gitmekte, biri sendikada kalmakta, biri de işçinin kendisine verilmektedir. Yetkiye veri olan sayılar Ek-6 formlarıyla daha sonra verilen giriş fişlerindeki bilgiler dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

Mustafa Kalemli: Sendikalararası rekabet bizim dışımızdaki konu

"Sendikalar ve toplu iş sözleşmesi yasalarında yasa yapıcı iki hedefi amaçlıyordu. Birincisi, yetkili sendikayı saptama ve toplu sözleşme süreçlerini hızlandırmak, ikincisi de üye konusundaki sahtekârlıkları engellemekti. Size göre, bugüne kadarki uygulama mevcut yasaların bu amaçları gerçekleştirmede yeterli oldukları sonucunu doğurmuş mudur?

— Bilindiği gibi, geçmişte sendikalar ve toplu iş sözleşmesi mevzuatının uygulanmasında, ilân, çağrı ve bilhassa üye kaydı aşamalarında, pek çok karışıklıklar ve suistimaller meydana geliyordu. Örnek olarak, ilân ve bildirimlerin ilgililerce duyulması sebebiyle itiraz imkânı bulunmamasını gösterebiliriz. Hatta bazen sendikaya kayıtta işçiden boş olarak gereğinden fazla *"üye giriş beyannamesi"* alınarak, işçinin sendikadan ayrılışının hemen ardından, boş beyannameye tarih atılıp, tekrar üye yapılmış gibi gösteriliyordu. Hiç üyesi olmayan sendikalar, bu uygulamalar sebebiyle işyerlerinde yetki alabiliyordu. Yetki belirlenmesi aylar, hatta yıllarca süren ihtilaflara sebep oluyor, davalar konu teşkil ediyordu.

Yeni mevzuatın yedi aylık uygulamasının, bu mahzurları önemli ölçüde giderdiği müşahade ediliyor. Nitekim, üye kaydı ve üyelikten ayrılma noter tasdikine tabi tutularak bu alandaki sahteciliklerin önüne geçilmiş, yetki tespiti son derece süratlenmiştir.

"Sayın Kalemli, yetki tespiti konusunda basına da yansıyan bazı sürtüşmeler var. Örneğin: Tez-Koop-İş'le Koop-İş'in durumu. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Bizim sendikalar arasında tercih açısından herhangi bir tasarrufumuz söz konusu değildir. Sendikal rekabet olayı var. Bu sendikalar birbiriyle rekabet ediyor. Biri diğerini mahkemeye veriyor. Bu bizim dışımızda bir konu.

Her yeni sistemin ilk defa uygulamasında bazı problemlerle karşılaşılması tabiidir. Gerek bu sebeple, gerekse zaman kısalığı ve yetişmiş personel noksanlığı sebebiyle bazı zorlukları yenmek zorunda olduğumuz bir gerçektir.

Ancak, özellikle yetki tespitinde işverenlerin ve sendikaların bildirimlerinde eksiklik ve hatalar, görülen gecikmelerin başlıca sebebini oluşturuyor. Bununla beraber Bakanlığımız, gösterilen büyük gayret sonucu yetki taleplerinin hemen tamamını cevaplandırdı. Yetki tespit yazılarının gönderilmesinden sonra, sendikalar arası rekabet ve bunun sonucu mahkemelerde açılan davalar sebebiyle yetki belgelerinin verilmesi gecikebiliyor. Böyle durumlarda yetki belgelerinin verilebilmesi için dava sonuçlarının bekleneceğiyse tabiî. Bugüne kadar 600 bine yakın işçiyi kapsayan yetki talepleri cevaplandırıldı.

Sonuç olarak, kanunların kanun koyucunun amaçlarını gerçekleştirmede yeterli olduğu ve bunun giderek daha da belirgin hale geleceği kanaatindeyim. En azından, ilgili, ilgisiz bazı kişilerin yaptıkları tahminlerden çok daha iyi netice alındığı bir gerçek.

Referandum olamaz

"Toplu iş sözleşmelerinin imzalanmasında gecikme olmaması için geçmiş dönemde başvurulan referandum yoluna gidilemez mi ?"

— Yeni bir yasa yürürlüğe girmiştir. Eski bir uygulamaya başvurulması bu yasanın sınırları içinde mümkün değildir. Yürürlükte olan yasa nasıl bir çözüm getiriyorsa o uygulanır. Referandum eski yasanın getirdiği bir yöntemdir. Bu yasa yürürlükten kalktığına göre, böyle bir yöntem uygulaması sözkonusu değildir.

"Yeni yasalar Bakanlığınıza bazı durumlarda toplu sözleşmelerin toplu sözleşmeyi yapan sendikaya üye olmayan işçilere teşmili yetkisini veriyor. Bu yetkiyi kullandıracak bir durum halen var mı? Yahut ilerde böyle bir durumla karşılaşılabilir mi? Siz Bakan olarak bu yetkinin hangi durumlarda kullanılabileceğini düşünüyorsunuz?"

— Bir işyerinde, toplu iş sözleşmesini yapan sendikaya üye olmayan işçilerin, bu toplu iş sözleşmesinden nasıl yararlanacağı, 2822 sayılı Toplu İş sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nun 9. maddesinde açıklanmıştır. Buna göre, toplu iş sözleşmesine taraf sendika üyesi olmayan işçiler, bu sözleşmeden dayanışma aidatı ödemek suretiyle yararlanabilirler. Bu konuda Bakanlığımızın herhangi bir yetkisi olmadığı gibi müdahalesi de söz konusu olamaz.

Teşmil müessesesiyse, aynı kanunun 11. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre de, bir toplu iş sözleşmesi, üyelerinin sayısı bağlı olduğu işkolunda çalışan işçilerin en az yüzde onunu temsil eden işçi sendikalarından en çok üyeye sahip olan sendikanın yapmış olduğu bir toplu iş sözleşmesini Bakanlar Kurulu, o işkolunda işçi veya işveren sendikaları veya ilgili işverenlerden birinin veya Çalışma Bakanı'nın talebi üzerine, Yüksek Hakem Kurulu'nun görüşü alındıktan sonra tamamen veya kısmen veya zorunlu değişiklikleri yapılarak o işkolunun toplu iş sözleşmesi bulunmayan diğer işyerlerine veya bir kısmına teşmil edilebilir.

Serbest toplu pazarlık sisteminin uygulanmaya başladığı yeni dönemde, teşmil maddesinin kullanılmasına henüz ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak, Yüksek Hakem Kurulu tarafından bağlanıp süresi sona eren sözleşmelere ait işyerleriyle yeni kurulan işyerlerinde yeterli sendikalaşma olmayanlarda ihtiyaç hasıl olduğunda, bu madde uygulanabilir.

"Bir de faaliyetleri geçici olarak durdurulan sendikalara üye işçilerin durumu var. Bu işçiler sendikalı oldukları halde, sendikal haklardan yararlanamaz durumda. Bu soruna nasıl bir çözüm getirilebilir?"

— Bu sorunuzun cevabı teşmille ilgili sorunuzun cevabı içindedir. Kanun açıktır. Eğer kanunda öngörülen durum mevcutsa, yine kanunda öngörülen yöntemler uygulanır.

"Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu'nun görevleri hakkında bize detaylı bir açıklama yapabilir misiniz? Bu Kurul'un bugüne kadarki çalışmaların bir değerlendirmesini yapmanız mümkün mü?"

— Bilindiği gibi, Kamu Toplu İş Sözleşmeleri Koordinasyon Kurulu 1984 yılı Geçiş Programı İcra Plânı'nın gereği olarak Başbakanlığın genelgesiyle kuruldu. Kurulun çalışmalarının toplu iş sözleşmeleri bakımından müdahaleci değil, koordinasyonu sağlayıcı nitelikte olduğu kanaatindeyim. İcra Planı'nda da belirtildiği üzere Kurul'un görevleri toplu iş sözleşmelerinin milli seviyedeki esaslarını tespit etmek ve kamu işveren sendikaları arasında koordinasyonu sağlamak. Böyle bir kurula geçmiş yıllarda da ihtiyaç duyularak yer verilmiş. Bugün de aynı ihtiyaç devam ediyor.

"Sayın Kalemli, belediye işkolunda sizin istatistiklerinize göre toplam işçi sayısı 110 bin civarında. Belediye-İş 89 bin üyeyle ve Hizmet-İş 20 bin üyeyle yetki almış durumda. Oysa faaliyeti geçici olarak durdurulan Genel-İş'te halen kayıtlı bulunan işçi sayısı yaklaşık 65 bin. Bu durumda, belediye işkolunda çalışan toplam işçi sayısı istatistikte yayınlanan rakamın üzerine çıkıyor örneğin. Belediye-İş'in 88 bin üyesi olabilemesi için belediye iş kolunda çalışan işçi sayısının 170 bin civarında olması lazım. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Bu bizim sorunumuz değildir. Biz gerek işçi ve gerekse işveren sendikalarının bize verdiği rakamlara göre değerlendirme yaparız. Bu rakamlar yanlış olabilir. Ancak, daha sonra ortaya çıkar ve düzeltilir. Bizim herhangi bir tasarruf yapmamız sözkonusu değildir. Zaten yapmayız. Eğer verilen rakamlar yanlışsa, bilgisayara veriyoruz. Ortaya çıkar. Yanlışlık giderilir. Tabiî böyle durumlar olabiliyor. □

SERPİL BİLDİRİCİ

"Yeni bir yasa yürürlüğe girmiştir. Eski bir uygulamaya başvurulması bu yasanın sınırları içinde mümkün değildir. Yürürlükte olan yasa uygulanır. Referandum eski yasanın getirdiği bir yöntemdir. Bu yasa yürürlükten kalktığına göre, böyle bir yöntem uygulanması sözkonusu değildir."

Bahir Ersoy: Sistemi oturtmanın yolu referandumdur

"Sayın Ersoy, bildiğiniz gibi yeni çalışma yasalarının uygulanmaya başlamasıyla birlikte 'yetkili sendika' sorunu tekrar gündeme gelmiş bulunuyor. Yıllardır tartışılan ve kesin bir çözüme kavuşmayan yetkili sendikanın saptanması sorununa sizin Bakanlık yaptığınız dönemde 'irade beyanı' adı altında bir çözüm getirilmek istenmişti. Bugünlerin tartışmalarına ışık tutacağı düşüncesiyle, bize o zaman yapılan uygulamaları anlatabilir misiniz?"

— Bakanlık yaptığım dönemlerde 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Yasası yürürlükteydi. İşyerlerinde yetkili sendikanın belirlenmesiniyse aynı yasanın 11. maddesi düzenlemişti. Bu maddede, yetki uyuşmazlıklarının incelenmesinin, Bölge Çalışma Müdürlükleri tarafından yapılarak karara bağlanması belirtilmiş ve bu karara karşı yargı organının kararının kesin olduğu ortaya konmuştu. Bununla birlikte maddenin içeriğinde Bölge Çalışma Müdürlükleri'nin bu incelemeyi nasıl yapacakları konusuna bir açıklık getirilmemişti. Yani bu incelemede, varolan kayıtlar mı esas alınacak, yoksa işçinin beyanına mı başvurulacaktı... İşte bu nokta belirgin değildi. Yasanın ilk on yıllık uygulaması sırasında bu incelemeler kayıtlar üzerinden yapıldı. Çıkan ihtilaflarda sorunlar yargı organlarına intikal etmeye başlayınca, yargı organları inceleme süreci içinde işçinin beyanına başvurmaya başladı. Bu arada 1973 yılında özellikle İstanbul ve Ankara'da, yetkili sendikanın saptanması süreci içinde şüpheli kayıtların doğrulanması için bizzat iş müfettişleri kanalıyla işçilerin serbest iradesine başvuruldu. Yani işçiye hangi sendikaya üye olduğu sorulmaya başlandı. Bu uygulama yargı organlarının kararlarıyla birlikte yaygınlık kazandı. Sonunda birçok yargıç referandum (gizli oy, açık sayım) kararları vermeye başladı. Böylece sendikal hareket için çok önemli bir döneme girildi. Birçok iş müfettişi de inceledikleri dosyaların referandumla aydınlığa çıkacağına inanarak bu yolda kararlar verdi. I. *Ecevit* Hükümeti sırasında yaygınlaşan referandum uygulaması, *Sadi Irmak* döneminde de sürmüştür. Birçok yargı organı tarafından alınan referandum kararları üzerine Çalışma Bakanlığı 22 Kasım 1974 tarihinde 16 sayılı genelgeyi çıkararak, yargı organlarının kararlarına uyulmasını, referandum uygulamalarının geciktirilmeden yerine getirilmesini istedi. Şunu da belirteyim ki, referandum uygulamalarında özellikle İstanbul 8. İş Mahkemesi'nin 20 Ocak 1975 gün ve E:1975/9 K:1975/2 sayılı kararının çok önemli bir yeri vardır.

Ancak referanduma hemen karşı çıkıldı. İşverenlerin yanısıra, bazı işçi sendikaları da uygulamayı eleştiriyordu. Bu arada kanunun 274 sayılı Sendikalar Yasası'na aykırı olduğu öne sürülerek itirazlar yapıldı. İtirazlar sonunda Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 24 Aralık 1975 tarih ve E:1975/9-754, K:1975/1961 sayılı kararıyla bu uygulamanın 274 sayılı Sendikalar Yasası'yla çeliştiğini ve 275 sayılı TİS Grev ve Lokavt Yasası'nda bu konuda bir hüküm olmadığı gerekçesiyle referandumun yasal olmadığını belirtti. Yargıtay kararında sendika üyeliğinin üye kayıt fişi, üye kayıt defteri ve noter önünde yapılan istifayla kanıtlanabileceği vurgulanmıştı. Ancak bu belgelerin doğruluğu nasıl kanıtlanacaktı? Kayıtlar gerçeği yansıtmıyorsa ne yapılacaktı? İşte kararda bu yoktu. Nitekim kararın eleştirisi birçok sosyal siyasetçi tarafından da yapıldı. Yanılmıyorsam bilhassa Prof. *Kenan Tunçomağ* en iyi eleştiriyi yapanlar arasındaydı.

1976'dan 1977 ortalarına kadar birçok mahkeme Yargıtay kararını dikkate alarak referandum yerine *"açık oy, açık sayım"* esasına dayalı *"irade beyanı"* kararları verdi ve bu bir süre uygulandı. Bu arada Çalışma Bakanlığı'nın tutumu şiddetle eleştiriliyordu. 1977 yılının Temmuz ayında II. *Ecevit* Hükümeti'nde Çalışma Bakanı olarak göreve başlar başlamaz ilk işim konuya çözüm aramak oldu. 14 Temmuz 1977 tarihinde 6 No'lu genelgeyle yetki konusunu daha sağlam esaslara bağladık. Genelgede, kayıtlar üzerinden gerçeğin saptanamaması halinde işçiye başvurulması, çağrı tarihinde işçinin hangi sendikaya üye olduğunun anlaşılması için de *"durum tespiti"* getirilmişti. Fakat II. *Ecevit Hükümeti* güvenoyu alamayınca, yeni kurulan hükümetin Çalışma Bakanı göreve başlar başlamaz, bu uygulamayı durdurup, genelgeyi kaldırdı. Bu arada bir boşluk doğmuştu. Bazı iş müfettişleri *"durum tespiti"*ne devam etmişlerdi. Bunun üzerine Bakanlık yeni bir genelgeyle *"durum tespiti"* ve *"irade beyanı"* için yasaklama getirdi. Aynı tarihlerde Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 1 Temmuz 1977 tarihli E:77/9-591 K:77/699 sayılı kararında sahtelik hallinde her iki tarafın dinlenmesini, delillerin toplanarak sonuca gidilmesini istedi. 1978 yılında yeniden Çalışma Bakanı olduğumda, 1977'de çıkarttığımız genelgeyi gözden geçirip, yeni bir düzenleme ile tekrar yürürlüğe koydum. Amacım soruna sağlam bir çözüm bulmaktı.

"Bu genelge de eskisi gibi eleştirildi değil mi?"

— Evet, Türk-İş yine karşı çıktı. Sanıyorum Hak-İş de. İşverenler, TİSK şiddetle eleştirdi. Parlamentoda muhalefet milletvekilleri de karşıydı. Ancak bazı mahkemeler genelge doğrultusunda kararlar verdi. DİSK destekledi. Danıştay, genelgenin uygulanmasına ilişkin yürütmeyi durdurma istemini reddetti. Bu arada Yargıtay ekseriyetle genelgenin getirdiği uygulamaların aleyhine kararlar verdi. Yapılan birçok toplantıda tanınmış iş hukukçuları, sosyal siyasetçiler, öğretim üyeleri, barolar genelgenin getirmiş olduğu uygulamanın yanında yeralarak, Yargıtay'ın katı tutumunu değiştirmesi gerektiğini dile getirdiler.

Biz bir ölçüde konuya çözüm getirmiş, çalışma hayatına ilişkin önemli bir sorunda sağlam bir temel atmak istemiştik. Tabiî, bu da çok uzun sürmedi. Şimdiyse sorunların değişmeden devam ettiğini hep birlikte görüyoruz.

"Evet, daha da sürecek sanırız. Sayın Ersoy, bir noktaya daha değinmenizi istiyoruz: Türk-İş'e bağlı birçok sendikayla bağımsız sendikaların önemli bir bölümü Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın uygulamalarından yakınmakta ve taraf tutulduğunu öne sürmekteler. Bunun yanısıra Bakanlığın eskiden Bölge Çalışma Müdürlükleri tarafından yürütülen bu işlemleri yapamayacağı, kadrolarının yetersiz olduğu, çeşitli nedenlerle doğru sonuçlara ulaşamayacağı konusunda da iddialar var. Bakanlığın işleyişini bilen birisi olarak bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?"

— Şimdiki uygulamayı getirenler için *"bunlar sendika enflasyonunu önlemek istiyorlar, faaliyetleri durdurulan sendikalara üye işçilerin yetki alma ihtimali olan sendikalara üye olmalarını sağlayarak mağduriyeti önlüyorlar"* diyenler olabilir. Bu düşüncede olanlar *"işin demokratik yanını dikkate almazsanız, uygulama oldukça olumlu olabilir"* diyorlar. Ama bunun ötesinde birçok önemli şeyi gözardı ediyorlar. Biliyorsunuz, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) konuyu değerlendirerek, işçinin özgür karar verme gücünü engelleyen şimdiki sisteme karşı çıktı. Biz de bu kuruluşun üyesi olduğumuza göre, çelişki nasıl çözülecektir? Özgür iradenin olduğu her yerde sendika sayısı da artacaktır, bu doğal bir sonuç... Sendikaları baskı altında tutarak sendika sayısını azaltamazsınız. Bu noktayı iyi değerlendirmek gerekir. Bana göre demokratik bir yapı içinde özgür sendikal yaşamın ürünü olan ve bunu yaşatan sendikal hareket hepsinden önemlidir. Ancak böylesi bir ortamda sorunlara çözüm bulunur.

Şimdi getirilen sistemin işleyişine değinelim:

1- Yetki tayininde merkezi bir sistem kurulmuştur. Konu bir anlamda siyasi otoritenin denetimine girmiştir. Bakanlık bürokratlarının, siyasal otoritenin parti politikası doğrultusunda davrandığını düşünün. Durum 12 Eylül öncesine dönmeyecek midir? Bugün Bakanlıkta belirli bir siyasi görüşün ağırlık kazandığı söylentiler arasındadır. Eğer bu böyleyse, bunun yaratacağı sonuçların felaketini siz değerlendirin. Yarın her iktidar değişiminde benzer şeyler olursa, merkezi sistem ne hale gelir?

2- Bakanlıkta gerekli işlemler için teknik donanım sağlanmış mıdır? Bilgisayar ve bunların uzmanları var mıdır? Bence bu yapıyla olması mümkün değildir.

3- Yetki belirlenmesinde neler yapılıyor? Konuştuğum birçok sendikacı dostum bana bu konuda kendilerinin de bir şey bilmediğini söylediler. Yapılan işlemler belli olmadığına göre itirazlar hangi tabana oturtulacaktır? İtirazda muhatap Bakanın kendisi midir? Bana göre bu sistem yanlıştır.

4- Yetki müracaatı için doldurulacak formlarda işçinin a) çalıştığı işyerinin Bölge Çalışma Müdürlüğü'ndeki dosya numarası, b) işyerinin sigorta numarası, c) işçinin sigorta numarası isteniyor. Peki, bunların üçünün de saptanması kolay mıdır? İşyerinin Bölge Çalışma'daki dosya numarası niye sendikadan isteniyor? Bakanlık bürolarındaki yazışma kayıtları sendikalara açılmak mı isteniyor!.. Buna da hiç ihtimal veremiyorum. Bana göre Bakanlık bu yapısıyla bu işlemlerin altından kalkamaz.

"Birçok sendikacı bu uygulamanın da bir çözüm getirmeyeceği ve tek çözüm yolunun işçilerin serbest iradesini yansıtan 'referandum' olacağı konusunda birleşiyor. Sizin 'referandum' konusundak görüşleriniz nedir?"

— Benim görüşlerim bellidir. Bugünkü sistemin oturması ve sağlıklı işleyen bir toplu sözleşme düzenine girilmesi bir hayli zordur. Bunun kısa ve zahmetsiz yoldan çözümü vardır. Ama ona kimse yanaşmıyor, bazı sendikacılarımız da istemedi. Bazı uzmanlarımız hâlâ karşı çıkıyor. Bazı politikacılarımız da karşı... Hele işverenler hiç istemiyor. Bu yol *"referandum"*dur.□

"Biz biliriz"ci ihtiyarların yönetme tutkusu üzerine

"İdeolojik süreklilik gerontokratik yönetimlerin yapısal bir özelliği gibi görünüyor. Gerontokratik kadroların çeşitli nedenlerle fiilen yönetimde olmadığı, iktidardan uzaklaştığı ya da onu sadece paylaşmakla yetindiği örneklerde, yeniden iktidara gelmek için ilkin bu ideolojinin seferber edilmesi gerekiyor. Çağdaş dünyanın yapısı gerontokratik yönetim biçimlerine aykırı düşse de, hayatın mantığıyla çelişseler de, dünyanın bu tür yönetimlerden kurtulmak için yalnızca hayatın mantığına bel bağlaması yeterli olmasa gerek."

MURAT BELGE

"*Gerontokrasi*" eski Yunanca kökenli bir kavram; anlamı: "*Yaşlıların Yönetimi.*" Siyaset bilimi terminolojisindeki birçok kavram gibi o da ondokuzuncu yüzyılda türetilmiş. Ancak, işaret ettiği gerçekliğin bir bölümü, ondokuzuncu yüzyıldan çok önceleri kurulmuş bir mekanizma. Türkiye'de, köylerde, "*İhtiyar Heyeti*" diye andığımız kurul, bu tür bir yönetim mekanizmasının bir kalıntısı olsa gerek. Böyle bir yönetim biçimi bugün bile dünyanın geri kalmış bölgelerinde, örneğin Afrika'da, okyanuslardaki çeşitli ada halkları arasında v.b. yürürlükte.

Yöneticilik kimliğinin belirli bir yaş grubuna tanınması, yönetimde "*tecrübe*" denen şeye verilen değere bağlı olsa gerek. İlk bakışta anlaşılır görünüyor bu özellik. Böyle bir değerin geçerli olduğu, oldukça geri yapıda toplumlarda, avcılık olsun, tarım olsun, hayatın başka önemli alanları olsun, üretimde teknolojinin basitliği, etkisizliği nedeniyle, "*deneyim*" zenginliğinin ön plana çıkması anlaşılır görünüyor. Öte yandan, gene bu tür bir toplumsal hayat içinde, edinilmesi gereken bilgilerin de bir hayli basit olduğu, dolayısıyla öyle yıllar süren deneyler gerektirmediği de düşünülebilir. Ama, her nedense, bu üretim koşullarında "*deneyim*"e, dolayısıyla "*yaş*"a, belirli bir önem ve değer verilmiştir.

Gelgelelim, "*gerontokrasi*" gibi bir yönetim tarzı kavramının uygulanabileceği *modern* toplum biçimleri de var. Akla ilk gelen örneği, "*Sovyetik*" toplumlar. Bilindiği gibi, başta Sovyetler Birliği olmak üzere birçok "*sosyalist*" denilen toplumda politbüroların yaş ortalaması bir hayli yüksektir. Önderlerin kendileri de, ekipleri de, yıllanmış politikacılardır (*Stalin* döneminden yakınlardaki ölümüne kadar *Suslov*'un politbüroda kalması gibi).

Sovyetler Birliği'nde *Brejnev* dönemi bürokrasinin oturduğu, yerleştiği, istikrar kazandığı dönem olarak bilinir. Bir düzeyde bakıldığında bütün Sovyetler Birliği toplumunda belirli bir güven ve rahatlamanın yaşandığı bir dönemdir bu; ancak, bir başka düzeyde bakıldığında, bu sırada *Stalin* dönemine özlem duyulduğu, çeşitli Sovyet uzmanlarınca teşhis edilmişti. Bu özlem şöyle bir nedenle açıklanıyordu: Stalin döneminin sürekli yönetsel tasfiyeleri toplumda tepeyi hep açtığı için belirli bir toplumsal akışkanlık sağlıyor, aşağıdan yukarıya geçişe imkân hazırlıyordu. Benzer bir durum, daha yumuşak yöntemlerle, *Kruşçev* zamanında da yaşandı, çünkü *Kruşçev* durmadan yeni politikalar deniyor, başarısız bulduğu kadroları işbaşından uzaklaştırıyor, dolayısıyla o da aşağıdan gelen ekiplere fırsat hazırlıyordu. Bürokrasinin *Brejnev* tarafından güvene ve istikrara kavuşturulması, yönetim mekanizması içinde yukarı doğru tırmanmanın ölçeğini küçültmüştü. Aynı zamanda, yönetimin en üst kademesi olan politbüroyu da, ancak eceliyle ölünce bu kuruldan ayrılan, tipik bir "*ihtiyar heyeti*", bir "*gerontokratik*" kuruluş haline getiriyordu.

Yönetici kadroların sürekli gençleşmesi, Batı tipi demokrasilerin seçim tarzında daha kolay oluyor. Ancak burada iki noktaya değinmek gerek: Birincisi, kadroların yenilenmesi genel olarak tercih edilir bir şeydir, ama mutlak bir zorunluk olup olmadığı, ayrıca gerçekten mümkün olup olmadığı tartışılır. İkincisi, "*Sovyetik*" modelde kadroların değişmeden kalması çeşitli nedenlerle pratik bir sonuç olarak karşımıza çıkar, ama bu sistemin her zaman ve zorunlu olarak bu sonucu üretmesi gerektiği söylenemez. Birinciye bir örnek, *Roosevelt*. Onun üstüste dört kere başkan seçilmesinden sonra Amerikan sistemi başkan seçimini iki seferle sınırlayarak örneğin tekrarını önledi. Böylece, belirli bir bireyin iyi kabul edilen yönetiminin avantajlarına rağmen, politik hayatta değişim ilkesine daha çok önem verdiğini göstermiş oldu. Öte yandan, *Roosevelt*'in üstüste dört kere başkan seçilmiş olmasının ABD için bir felaket olduğunu iddia eden de yok. Dediğim gibi, sistemleri kadro yenilenmesine daha yatkın olan Batı demokrasilerinde, *De Gaulle*'den *Adenauer*'a kadar pek çok karşı-örnek de vardır.

Gene de, Batı'daki sistemin, her düzeyde gençleştirmeye daha yatkın olduğu açıkça görülüyor. Yalnız politik kadrolarda değil, teknik-ekonomik alanlarda, askerlikte v.b. "*gençlik*" başlı başına bir avantaj kabul ediliyor. Bu sistemin etkili bir şekilde işleyebilmesinin önemli bir nedeni de işin tanımlanma biçimi: "*İş*" kendi içinde bölümlenmiş, uzmanlığa yatkın duruma getirilmiş olunca, eğitim sistemi de buna göre düzenlenince, yaşlanmanın "*avantaj*"ı olarak kabul edilen "*tecrübe*"ye sınırlı bir yer kalmış oluyor.

Doğu toplumlarından söz ederken hep "*Sovyetik*" modele değindim. Ancak dünyanın bildiğimiz demokratik toplumları dışında kalan çeşitli rejimlere sahip, değişik gelişme düzeylerindeki toplumlar sözkonusu olduğunda, bunların özelliklerini "*Sovyetik*" başlığı altında toplamak (bu bağlamda örneğin Çin Halk Cumhuriyeti'ni de aynı kategoriye koymakla birlikte) haksızlık oluyor. Daha pek çok ülke ve arada şüphesiz Türkiye de, aynı kategori içinde ele alınabilir.

Türkiye'de gerontokrasi

Evet, Türkiye de "*gerontokratik*" yapıların önemli bir direnç göstererek yaşadığı ülkelerden biridir. Politik alanda önderler kolay kolay değişmez; Batı modeline uyma çabası içinde, hiç değilse teknokratik-bürokratik görevlerde gençleşmeyi sağlamak için çeşitli yasalar çıkarılsa da, çok zaman geçici denilen uygulamalarla emeklilik süresi ertelenir ya da bir görevden ayrılmak durumunda kalan bir kişi başka bir yerde daha üst düzeyde bir göreve tayin edilir. Bu durumu şöyle özetleyebiliriz belki: Türkiye tarihinin somut akışı ikili bir yapı yaratmıştır; bir yanda Batı'dan adapte edilerek alınan ve bu arada önemli değişikliklere uğrayan bir parlamenter-demokratik sistem vardır ve zaman zaman işlemektedir (İşlediği zamanlarda "*parlamenter*"dir de, "*demokratik*" yanı daha bir şüphelidir). Bu sistemin geçerli olduğu dönemlerde ister istemez "*seçim*" ilkesi öne çıkar. Bunun yanısıra, devletin "*tayin*" ilkesiyle işleyen "*seçim*" ilkesi öne çıkar. Bunun yanısıra, devletin "*tayin*" ilkesiyle işleyen sistemi vardır ve parlamentarizmin kesintiye uğradığı dönemlerde toplumun bütününde de geçerlik kazanmaktadır. Özellikle bu dönemlerde "*gerontokrasi*"ye uygun niteliklere sahip kadrolar önemli yerlere "*tayin*" edilir.

Bu kadrolar Cumhuriyet'in ilk yıllarında Cumhuriyet Halk Fırkası içinde bulunmuş kişilerden ya da onlardan biraz daha genç olup, onların geleneğini sürdürenlerden oluşur. Yenileşen CHP bir *"devlet partisi"* olma özelliğinden görece uzaklaşırken, bu kadrolar da parti içinde etkilerini yitirmiş, kimileri zaten CGP gibi başka partilerde örgütlenmişlerdi. CGP gibi partilerin seçimde başarı kazandığına rastlanmadı (bugünkü MDP de bunun bir başka türlüsü). Ama parlamentarizmin askıya alındığı dönemlerde o çevrelerin insanları önemli görevlere getirildi. Türkiye'de parlamentarist olan ve olmayan dönemler, kendine özgü bir sıra içinde birbirini izlediği için, devlet politikacıları sanki parlamentarist dönemlerde bir kenara çekilip sıralarını bekler, kendi dönemleri gelince yeniden birtakım mevkilere atanırlar. Eski altmışbir anayasasının da, Türkiye'nin bu ikili iktidar yapısı arasında uzlaşma arayan yanları vardı: *"Kontenjan Senatörlüğü"* gibi... Buraya seçilenlerin çoğu, ara dönemlerin güvenilir bürokratları olmuştu. Böylece yaratılan bu alışkanlık, neredeyse bir çeşit politik *"şartlı refleks"* yaratır Türkiye'de: zil sesi işitince ağzı sulanan köpek gibi, örneğin kendi şahsıma ben, *Sadi Irmak, Emin Paksüt* v.b. adların sıkça anılmaya başladığı bir sırada parlamentarizmden uzaklaşılmış olduğunu anlarım.

Çağdaş dünyada *"gerontokratik"* bir yönetim, kalıcı özellikler kazanabilir mi? Böyle bir şeyin maddeten mümkün olduğunu sanmıyorum. Çünkü çağdaş dünyada *"bilgi"*nin niteliği buna izin veremeyecek bir biçimde değişmiştir. Yaşlılığın erdemi olarak bilinen *"tecrübe"*, son derece kısa dönemlerde değişen bilgileri özümleyemez, geride kalır, *"anakronik"*leşir (yani "zaman dışı" kalır). Gene de, oldukça uzun dönemler boyunca yönetici kadroların pek az değişiklikle işbaşında kaldığı ülkeler olduğunu biliyoruz. Çağdaş bilginin niteliğiyle çelişiyorsa, böyle yönetimler nasıl ayakta durabiliyor?

Bu durum, politik rejim içinde, hiyerarşik ilerleme kanallarının belirli bir biçimde düzenlenmesiyle ve böylece geçici de olsa bir işlerlik modelinin kurulabilmesiyle açıklanır. Şöyle ki, politik-gerontokratik kast, önemli kararların tekelini kıskançlıkla sahiplenir. Buna karşılık, daha çok teknik-teknolojik bir *"intelicensiya"*nın yaşamasına ve bir ölçüde gelişmesine izin verir. Bu intelicensiya, kendine tanınan özerklik alanı içinde projeler, alternatifler ve bir dereceye kadar kararlar üretir. Ama nihaî karar tekeli, gerontokrasinin ayrıcalığıdır.

Bu gibi uzlaşmaları başarabilmiş sistemlerin bile son analizde geçici olduğuna inanmamın nedeni, bilginin yalnız bilgi olarak değil, kendi ideolojisi içinde öğrenilmesidir. Teknik bilgi soyutlanabilse, kendi öğrenilme koşullarından büsbütün bağımsız olarak herhangi bir ideolojiye eklemlenebilse, gerontokratik sistemlerin işi bir hayli kolaylaşırdı. Çağdaş bilgilerle donatılmış genç kadrolar böylece sistemle bütünleştirilir, gerontokratik yönetim için gerekli bilgi ve görgü de buna eklenir, aynı *"tecrübe"* basamaklarından bu kadroların uygun olanları geçer, böylece yönetim aygıtının zihniyetinde kuşaklar-aşırı bir süreklilik sağlanırdı. Oysa bu yeni kadrolar, öğrendikleri yeni bilgilerle birlikte yeni bir dünya görüşü de edinirler, yeni değerlere inanırlar. Ve zaten o yeni bilgi, bu yeni dünya görüşü içinde ve onunla mümkündür. Dolayısıyla, yeni kuşakların, çağdaş dünyada, gerontokratik yönetimlerle *uzun vadede* bütünleşmeleri, onların dünya görüşlerini paylaşmaları düşünülemez.

"Gerontokratik" kadronun sürekli yönetimde olduğu ülkeler, bu bağlamda, bizim gibi bu kadroların gelip gittiği ülkelerden daha avantajlı. Çünkü orada *"teknolojik-intelicensiya"*nın özerklik alanı daha belirgin. Türkiye'deyse, emekli bürokratlar gibi, *"politik basireti"* olduğuna güvenilen kişilerin ekonomik-yönetimsel mekanizmada karar mevkilerine getirilip yetkili kılınması, intelicensiyanın entelektüel gücünü de kısıtlıyor. Bu *yanyana* duran kadroların bütünleşmesi oldukça güç.

"İç bilgi" üretimi

Fakat, zaten, niçin bütünleşme gereği? Niçin gerontokratik yapıyı sürdürme gereği? Daha doğrusu, bu yapı hangi nedenlerle kuruluyor?

Bana öyle geliyor ki *"gerontokratik"* yönetim biçimleri ancak belirli konjonktürlerde ortaya çıkar. Bu, toplumu ilgilendiren kararları şu ya da bu nedenle toplumun değil de, toplum adına belirli bir grubun verdiği yapılar için geçerli bir konjonktürdür. Kararlara toplumsal katılım *sağlanamamış* veya *engellenmiş* olabilir; ama sonuçta, ciddi bir katılım *yoktur*. Böyle bir konjonktürün doğduğu anda yetkili durumda bulunan yönetici grup, bütün toplumu ilgilendiren bir dizi çok önemli karar vermiştir. Bildiğimiz örneklere *"ampirik"* olarak baktığımızda, bu durumların hızlı değişim kararı vermiş toplumlarda ortaya çıktığını da görebiliyoruz. Toplumu değiştirme sorumluluğunu üstlenen kadro, bunun gerektirdiği zor ögesini bir yandan toplumun üzerinde uygularken, bir yandan da kendi içinde kaçınılmaz tasfiyelere girişir. Sonunda toplum bir ölçüde stabilize olur, bir sistem oturur. Aynı zamanda yönetim aygıtı da kendi iç ilişkilerini netleştirir, geleneklerini kurar. İşte bu süreç içinde, yönetim aygıtının kadroları bazı *"sır"*ları paylaşmaya başlarlar. *"Tecrübe"* kavramı burada ve bu anlamda önem kazanır. Böyle bir *"tecrübe"* bir kere yönetici kadronun *"iç"* bilgilerine dayanır. Örneğin *Atatürk, "Köylü efendimizdir,"* demiştir. Bu, yönetici kadronun topluma sunduğu ideolojidir, ilkedir. Ama bir de *İnönü*'nün 1968'de, *Ulus*'ta yayımlanmış anılarından alınma şu sözü gibi ilkeler var: *"Kafileyi durdurdum. Subayları bir kenara topladım. İçinde bulunduğunuz vaziyeti bilesiniz. Bundan başka, subay olarak da yerinizi bilmelisiniz. Padişah düşmanımızdır. Yedi düvel düşmanınızdır. Bana bakın, dedim. Kimse işitmesin millet düşmanınızdır."* Böyle bir ilke, toplumsal değişimin sorumluluğunu üstlenmiş kadronun, *"kimse işitme"*den iç dolaşıma sunduğu *"iç"* bilgidir.

Yönetici kadronun dışa, topluma yaydığı ideolojiyle kendisi için geçerli özel bilgiler arasında önemli ayrılıklar varsa, bu bilgilerin *"sır"* olarak dar çevrede tutulması da elbette kaçınılmazlaşır. Örneğin bütün bir Katolik cemaatinin inançlarını düzenleyen kardinaller de tipik bir gerontokratik kuruluş örneğidirler. Çok başka bir bağlamda, Sovyetik toplumların yönetim kadroları gittikçe kapanmak zorunda kalırlar. Ömürleri yetseydi, *Kızıl Khmer* önderleri *Pol Pot* ve arkadaşları da gelecekte gerontokrasinin mümtaz bir örneği olacaklardı (Batı *"hür"* dünyasının katkılarıyla belki hâlâ bu şansa sahiptirler).

Bilgilerin yanısıra, paylaşılmış sorumluluklar da vardır. Bu alandaki ortaklık da yönetici kadroyu *"yeni eleman"*a karşı duyarlı kılar. Çünkü bu *"yeni eleman"* aynı güç dengeleri, aynı kulisler içinde bulunmamıştır, onu içine gireceği kurulun öbür üyelerine sorumluluk bağı içinde bağlayan bir ortak tarihi yoktur. Hatta o tarihe, o tarihin içerdiği değerlere her an ihanet edebilir. Sovyetler Birliği'nde *Stalin*'le birlikte otuzların tasfiyelerini gerçekleştirmiş kadrolar, bu ortak yaşantıdan sonra, kiminle sorumluluk paylaşmaya razı olabilirlerdi? Dolayısıyla toplum gençleşir, ikincil sorumluluklar, yetkiler alan kadrolar gençleşir, ama yönetim kadrosu kolay kolay gençleşemez.

Sonuç

Sovyetler Birliği gibi toplumlarda, yönetimin uyguladığı politikalarda önemli değişiklikler oldu. Ama yönetim aygıtının geniş örgütü olan partide kadrolar, özellikle üst kadrolar fazla değişmedi. Her değişen politikayla birlikte içinden içinden değiştirilen ideoloji de, her zaman, kuruluştaki ideolojinin *özünün, "bugün için"* en geçerli biçimi olarak sunuldu. Bu ideolojik süreklilik de gerontokratik yönetimlerin yapısal bir özelliği gibi görünüyor: Kardinallerin Katolik dini var, Politbüroların *"reel sosyalist ideolojileri"* var, bazı Üçüncü Dünya ülkelerinin de benzer kalkınmacı ideolojileri var. Bilgisel ya da bilimsel içeriğiyle olmasa da, biçimsel kalıplarıyla oldukça kalıcı görünüyor bu ideolojiler; ve toplumda çeşitli kurumların, okul, kilise, parti, ordu v.b., böyle bir kalıcılığı sağlamakta önemli bir payları var. Dolayısıyla, ideoloji her zaman gerontokrasinin dayanağı oluyor. Gerontokratik kadroların çeşitli nedenlerle fiilen yönetimde olmadığı, iktidardan uzaklaştığı ya da onu sadece paylaşmakla yetindiği örneklerde, yeniden iktidara gelmek için ilkin bu ideolojinin seferber edilmesi gerekiyor.

Çağdaş dünyanın yapısının *"gerontokratik"* yönetim biçimlerine aykırı düştüğünü söylemiştim. Ne var ki bütün dünya aynı *"çağ"*ı yaşamıyor; onun için, bu *"çağdaş"* kavramı da çoğu kez bir soyutlamadan başka bir şey değil. Belirli somut konjonktürlerde doğduklarını söylediğim *"gerontokratik"* yönetimler de, bir kere stabilize olduktan sonra uzun zaman yaşayabiliyor, hatta başka ülkelere örnek bile olarak yapısallaşabiliyorlar. Gerçekten, hayatın mantığıyla çelişen yanları çok, ama dünyanın bu tür yönetimlerden kurtulmak için yalnızca *"hayatın mantığı"*na bel bağlaması yeterli olmasa gerek.

ÇIKTI

- Türkiye'nin 1950 Sonrası Toplumsal Gelişmesinin Bazı Temel Eğilimleri — *Prof. Dr. Tuncer Bulutay*
- Demokrasi Ölçütü Üstüne Bir Deneme — *Doç. Dr. Türker Alkan*
- Çalışma Hayatında Yeni Bir Dönem — *Prof. Dr. Alpaslan Işıklı*
- 24 Ocak Kararları ve IMF — *Tunç Tayanç*
- İthalat ve İhracat Rejimi ve Uygulamaları — *Tarık Artukmaç*
- Nobel İktisat Ödülü — *Prof. Dr. Tuncer Bulutay*
- İttihat ve Terakki — *Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya*
- 1875 - 1878 Balkan Buhranı — *Dr. Kemal Baltalı*
- Farklı Bir Dış Türkler — *Yrd. Doç. Dr. Baskın Oran*
- Sıkıyönetim Kanununa Göre Kamu Personelinin Görevine Son Verilmesi — *Doç. Dr. Nurkut İnan*
- Evlilik Hukukumuzun Bazı Güncel Sorunları — *Prof. Dr. Rona Aybay*
- Anakent Yönetimi — *Prof. Dr. Cevat Geray*
- Yitirdiklerimiz
- Kıbrıs Sorununun Düşündürdükleri — *Dr. Şükrü S. Gürel*
- Başkan Karaduman İle Söyleşi
- Çevre Kanunu ve Mülki İdare Amirleri — *Refet Erim*
- Genel Kurulumuz Toplandı
- 1984 Geleneksel Mülkiye Mezuniyet Balosu Yapıldı
- Mülkiye Sporun Otuz Yılı — *Ahmet Esen*

Haberleşme Adresi : Mülkiyeliler Birliği Genel Başkanlığı Konur Sokak No. 1 Kızılay/Ankara
tel : 18 55 72 - 18 95 12

DAĞITIM: YADA

Fransız Kültüründe Çöküntü

Prof. REŞAT D. TESAL

Geçmişte tüm dünyaya uygarlık ışığı tutan Fransız Kültürü, son zamanlarda artan bir hızla çöküntüye yönelmiş görünüyor. Ve biz Türkler, epey yarar sağladığımız bu bilim, teknik ve sanat kaynağının böyle küllenir oluşundan en büyük üzüntüyü duyanlar arasındayız. Gerçekten Türkler ve Fransızlar, yüzyıllar öncesi güçlü Osmanlı İmparatorluğunun, başı dertte Fransa Kralına yardım eli uzatması ile başlayan yaklaşmayı iyi değerlendirmişler, sağlam ekonomik ve kültürel ilişkiler kurmuşlardı. Tanzimat, Islahât, hatta Meşrutiyet dönemleri, özellikle Fransız hukukundan geniş ölçüde esinlenerek ülkenin mali ve idari sistemi ile ceza ve ticaret mevzuatını bu kaynağa dayalı bir düzene bağlamışlardı. Ancak ne yazık ki bugünün Fransız kültürü artık başka ülkelere iyi örnek olamamakta, tersine, yolunu şaşırarak aslını, asaletini kaybedecek bir dermansızlık ve sapıklığa düşmüş bulunmaktadır. Geçenlerde Paris adliyesinde sergilenen ve Fransa'da Hak ve Adaletin bile politikaya kurban edildiğini kanıtlayan traji-komik oyun, içine düşülen uçurumun derinliğini anlatmaya bol bol yeter.

Fransa'ya ne oldu? Fransız kültürü neden çöküntuye uğradı?

Kanımca bunun başlıca nedeni, bir süredir izlenmesinde inat edilen yanlış, gradosu düşük iç ve dış politikalar ve bir türlü sağlıklı çözüme bağlanamayan sosyal kargaşadır.

Fransa'nın iç ve dış politika sendelemelerini, Napolyon dönemi sonrasından başlatmak gerekir. O büyük mirası korumasını beceremeyen sonraki yöneticiler, Alman birliğinin gerçekleşip güçlenmesi karşısında da aciz kalmışlar, her üç saldırısında da bu yeni güce boyun eğmek durumuna düşmüşlerdir. Fransız politikacıları, her defasında, Almanya'yı Ruslarla anlaşıp kıskaç içine almak suretiyle zararsız hale getirmeye çahşmışlardır. Oysa, genişlemek, geçim kaynaklarını arttırmak zorunluğu içindeki Almanları, Batıya değil, ters istikamete yöneltmeyi başarsalar, durum kendileri için elbetteki daha yararlı olurdu. Fransa, Almanya ve sonradan İtalya ile gerçek anlaşma yoluna gitmesini başaramamış, garip korku ve küçüklük kompleksleri içinde, şuursuz politikalar izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı eşiğinde, İtalya'nın genişleme siyasetine hırçın biçimde karşı koymak dahi ona epeyce pahalıya mal olmuştur. Koloni siyasetinde de çok başarısız kalan Fransızlar, Türkiye'nin doğu Akdeniz'deki stratejik önemini takdirden dahi aciz kalarak bize karşı daima küçük, zayıf birtakım toplulukları üstün tutma, savunma sakarlığını göstermiştir. Her iki büyük savaşta yok oluştan güç kurtulan Fransa'nın azameti ve mistik tutumu sonunda rengi belirsiz bir idare kurmasına neden olmuştur.

Kültür konusuna gelince, Fransa bu alanda ardından gelip fersah fersah yol alan Alman, Anglo-Sakson ve öbür körpe kültürler karşısında tam anlamı ile yaya kalmış durumdadır. Uzağa gitmeye gerek yok. Türkiye'de Fransız kültüründen kalanlara göz atmak yeter. Fransızca öğretim yapan okullar, Almanca, İngilizce, hatta İtalyanca okutan kuruluşlardan daha geri kalmış görünüyorlar. Başka ülkelerin kültür merkezleri çok daha çekici çahşmalar yapıyor ve gençlerimizi geniş ölçüde kendi dillerinin öğrenimine çekiyorlar. Eskiden her yıl Fransa'dan yurdumuza, seçme ve kalabalık opera, tiyatro ve müzik toplulukları, dünyaca ünlü virtüözler ve değerli konferansçılar gelirken, şimdi hiçbiri semtimize uğramıyor. Aslında Fransa'da, dış âlemi etkileyecek böyle kültür güçleri de pek kalmamışa benziyor. Öte yandan, memleketimizde ömürlerini sürdürebilen kuruluşlarında Fransızlar, azınlıklardan oluşan personel kullanmakta direniyorlar. Sanırsınız ki amaçları, halkımızın büyük çoğunluğuna yaklaşmak değil de sadece bu gibilere destek olmaktır! Oysa biz Türkler, dostluğa daha büyük sadakat gösteriyor, tüm gerilemesine karşın Fransız kültürü ile ilgimizi yine de sürdürüyoruz. Bu cümleden olarak, Fransa'ya giden fikir ve sanat elçilerimizin sayısında herhangi bir azalma olmamıştır. Ama ne yazık ki, Fransızlar bunların huzurlu çalışma yaşamını bile gereği gibi sağlayamıyor! Düşmanca tutum içindeler.

Evet, Fransız kültürü tam bir çöküntü içinde. Ve, Batı kültürüne bu kaynaktan ulaşmaya çalışan kuşağın bir mensubu olarak ben, buna çok, pek çok hayıflanıyorum. Çünkü, bir yandan ileri yaş bir geri dönüşe olanak bırakmıyor, öte yandan da, ne yalan söyleyeyim, bu kadar yıllık meslek ve kültür yaşamımda, ulusal gelişmem yanında, Rousseau, Voltaire, Montesquieu gibi özgürlük kahramanlarını, Descartes, Pascal, Pasteur, Bergson, Taine, Gobineau gibi bilim, fen ve düşünce adamlarını, Ortolan, Garraud, de Tourtoulon ve Capitant gibi hukuk hocalarını, Racine, Molière, Hugo, Flaubert, Maurois, Duhamel, Bizet, Ravel, Corot, Cezanne ve Couperin gibi sanat ustalarını kafamdan ve gönlümden bir türlü atamıyorum.

Fransa'ya, Fransız kültürüne doğrusu yazık, çok yazık oldu!

Cumhuriyet, 29 Haziran 1984

"Kavram bulanıklığının kendi içinde bir anlamı yok muydu? Kişi hak ve hürriyetleri, demokrasi, liberalizm, sivil toplum ve benzeri burjuva değerlerinin sürekli gözardı edilmiş olmaları bir tesadüften ibaret miydi? Bu soruların cevabının bir yanı, Türk aydınının zeki olmaktan çok, bir tarım toplumuna yakışan kurnazlığında yatmaktadır."

Yuvarlak Masa Şövalyeleri

TUĞRUL ŞAVKAY

Yeni Gündem'in geçen sayısındaki *Aydın Köymen*'in *"Demokrasiyi Es Geçen İçi Boş Kavramlar"* yazısı, Türkiye'de çoktandır *"es geçilen"* bir tartışmayı gündeme getirmiş bulunuyor. Zihni bulanık aydınlarımızın kitlelere aktardıkları kavram kargaşası üzerine bugüne kadar pek fazla bir şey söylenmiş değil. Cumhuriyet dönemi Türk siyasi hayatının *"net kavramlar"*la yapılmış eleştirilerine de pek sık rastlandığı söylenemez. Bitmeyen *"geçici dönem"*lerimizden sonuncusu, belki de böyle bir tartışma için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Kavramlar üzerinde fazla düşünmeden taraf olmak; şablonları, sloganları, ilkesiz örgütleri körü körüne savunmak, yıllardır siyasi hayatımızın vazgeçilmez niteliklerini oluşturdu. Duygusallık, sağlam ve net kavramların temellendirdiği görüşlerin yerine geçince, Türk aydınına da karşısına aldığı siyasi gruplara düşman olmaktan başka yapacak fazla bir şey kalmıyordu. Çarpıtılan bir resmi tarih ve sözde Cumhuriyet ideolojisiyle yetişen aydınlarımız, dünyayı ak ve kara halinde algılayan dikotomik bir dünya-görüşünden bir türlü kurtulamadılar. Tabir belki yerinde değil ama, Türk *"entelijenyası"*, ülkedeki *"karanlık güçler"*e karşı —*Çetin Altan*'ın Türk siyaset literatürüne hediye ettiği bir tabirle— *"zinde güçler"* olarak aydınlığı getirmek üzere savaş açmışlardı. Doğrusu, olaya biraz dışarıdan bakabilen birisi için, Türk aydınının *Kral Arthur*'ün *Yuvarlak Masa Şövalyeleri*'nden pek fazla bir farkı olmasa gerekti.

Ancak, *"ilericilik-gericilik"* ve *"yurtseverlik-vatan hainliği"*nde olduğu gibi, *"karanlık güçler-zinde güçler"* ve daha nicesi sayılabilecek bu ikili kavramlar gerçekten de fazla bir anlam taşımıyorlardı.

Kavramlardaki bu bulanıklığın kendi içinde bir anlamı yok muydu? Kişi hak ve hürriyetleri, demokrasi, liberalizm, sivil toplum ve benzeri burjuva değerlerinin sürekli gözardı edilmiş olmaları bir tesadüften ibaret miydi? Bu soruların cevabının bir yanı, Türk aydınının zeki olmaktan çok, bir tarım toplumuna yakışır kurnazlığında yatmaktadır sanırım.

Türkiye'de aydınlar, bütün diğer gruplar gibi, arkalarında sürekli bir devlet desteği görmek istemişlerdir. Toplumsal yapıyı değiştirmeyi samimi olarak düşünen ve isteyen aydınlarımız bile, içten içe, bu destek olmaksızın boşlukta yapayalnız kalacakları korkusunu sürekli duymuşlardır. Kendilerine sivil toplum içinde müttefikler bulmak yerine devlet içinde yeralmak daha kolay bir yol görünmüştür. Aydınlar, bunun fiyatını da resmi ideolojiyle özdeşleşip sürekli devleti savunarak ödemeye çalışmışlardır. Zamanla, toplumsal değişme, neyi ne için istediğini unutan Türk aydınının bilinçaltına bir daha çıkmamak üzere gömülüp gitmiştir.

Nitekim, devletin koruyucu kalkanı arkasına sığınan bu zihni bulanık aydınlarımızda kaçınılmaz olarak bir halka inançsızlık, halkın ancak devlet eliyle *"adam edilebileceği"* önyargısı yerleşmiştir. Böylesine önyargılarla yola çıkan aydınlar (?) —artık bu soru işaretini kullanmaktan kendimi alamayacağım— demokrasiye karşı, ya da en azından demokrasi karşısında umursamaz bir tutum içindedirler.

Öte yandan, devletle bu anlamda özdeşleşenler, ister istemez devleti ve onun temsilcisi saydıkları kurumları savunma durumuna geçmişlerdir. İttihatçılık'tan CHP'liğe geçen aydınlarımız kendi çizdikleri bu kaderden bugün dahi kurtulamamaktadır. Aydınların İttihat ve Terakki ile CHF ve CHP içinde yeralmasında elbette kınanacak bir şey yoktur. Kınanan, aydınların bunları büyük ölçüde, sadece devlete egemen kuruluşlar oldukları için desteklemiş olmalarıdır. Ve bu durum giderek öylesine bir çıkmaz yaratmıştır ki, Türk aydını bunlara karşı oluşan her eyleme kendiliğinden bir karşı tavır almakta hiçbir beis görmemiştir. Bunların her yaptığı *"doğru"*, karşıt hareketlerinkiyse sürekli *"yanlış"* olarak gösterilmek istenmiştir.

Taraf tutma bir defa bu boyutlara ulaştığında, demokrasi de, kişi hak ve hürriyetleri de, sivil toplum da kolayca bir tarafa atılıvermiştir. Zaten bu kavramların adı geçen kurumlarla ilişkilerinin de pek öyle olumlu olduğu iddia edilemez. Nitekim, İttihat ve Terakki'nin ideoloğu olan *Ziya Gökalp*'de dar bir elitizm bir *leitmotive* gibi sürekli görülür. *Gökalp*'e göre güzideler, münevverlerden farklı olarak, hayatlarını belli bir fikre hasretmiş, bir başka deyişle misyonu olan, ya da en azından kendilerine böyle bir durum atfetmiş kimselerdir. CHP'nin bu konudaki tavrının da pek farklı olduğu öne sürülemez.

Liberal burjuva bir tavra gelince, İttihatçılar gibi CHF ve CHP, bu dünya görüşünün ve giderek bu dünya görüşünün doğal sonucu olan demokrasi anlayışının artık fosilleşmiş olduğu konusunda tam bir fikir birliği içindedirler. Onlara göre, yirminci yüzyılda bu görüşleri savunmak, milli dayanışmayı yıkıcı bir faaliyete zemin hazırlamak demektir. Komünizm nasıl sınıf kavgasıyla milli bütünlüğün karşısındaysa, liberalizm de bireyi toplumun üzerinde telakki ettiği ve bireyleri bir toplum çerçevesinde tutmaktan aciz olduğu için makbul bir görüş değildir. Bu zihniyet Batılı demokrasi anlayışından öylesine uzaktır ki zamanın *"devrimci"* partisinin *"ilerici"* Genel Sekreteri *Recep Peker*, büyük bir samimiyetle, şunları yazmaktan çekinmez: *"Türkiye Cumhuriyeti bir parti devletidir. Parti, devletle beraber çalışır. Demokrasi, halk tarafından halk için devlet idaresi demektir. Fakat demokrasi, hiçbir yanına dokunulmaz, değiştirilmez, olduğu gibi alınır bir rejim değildir. Her memleketin ihtiyacına göre uygulanması gereken bir kavramdır."*

Böylece ortaya çıkan tipik CHP ilericiliği eğer tarih içinde yitip gitmiş olsaydı, bugün bu konunun tartışmasını tarihçilere bırakmakla yetinebilirdik. Ancak bu zihniyet günümüzde dahi aydınlar arasında, hem de geniş ölçüde, taraftar bulabilmektedir. Nitekim geçtiğimiz günlerde *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir yazıda bu zihin bulanıklığı açık bir biçimde görülmektedir. Kendilerini birer ilerici olarak gördüklerinden kuşkumuz olmayan yazar ve yazı işlerindeki ilgililer, gazetedeki yazıda Fransızların en büyük hatalarının, zamanında Nazi Almanyası'yla anlaşıp onları Sovyetler Birliği'ne karşı kışkırtmamaları olduğunu belirtmekte bir sakınca görmemişlerdir. Aynı makalede, faşist *Mussolini* İtalyası'nın genişleme siyasetine *"hırçın biçimde karşı koyan"* Fransa acımasızca eleştirilmiştir. Yine aynı yazıda *Rousseau, Voltaire* ve *Montesquieu* gibi burjuva devrimcileri, ırkçılığın babası ve faşizmin baştacı olan *Gobineau*'yla —ne yazık ki— aynı kefeye konmuş ve Türkiye'deki aydınlardan, aradan bunca zaman geçmesine rağmen, en ufak bir ses bile yükselmemiştir. Türk aydını, kendi geçmişiyle hesaplaşmadıkça daha çok kavram kargaşaları yaşanacağa benzemektedir.□

KATİF DEMİRCİ

Kürtaj yasası

Erkek sorumsuzluğuna verilen prim

ŞİRİN TEKELİ

Son günlerde, 1983 Mayısında kabul edilen ve Ocak 1984'te yürürlüğe giren kürtaj yasasının doğurduğu ilk sonuçlar irdelenmeye başladı. Yöneticiler, bu önemli sorunun bir yasa yapmakla çözülemeyeceğinin bilincine varmaktalar. 16 Temmuz 1984 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı *Mehmet Aydın*'ın *"Kürtaj için hastanelere çok başvuru oldu. Hastaneler bu alana yönelik örgütlenemedikleri için yetersiz kaldılar, kürtaj isteklerini karşılayamadılar. Şimdi bakanlık daha etkin ve yaygın kürtaj uygulaması için yeniden düzenlenecek"* şeklinde bir demecini yayınlıyor ve üzerinde durulan çözümün *"özel kürtaj klinikleri"* kurulması olduğunu haber veriyordu. Bu saptama, yasa koyucunun, başka toplumlarda kürtaj yasalarının çıkarılması ve uygulaması süreçlerini hiç gözönüne almadan, yani Türkiye her alanda birbiriyle karşılıklı etkileşim ve bilgi alışverişi içindeki bir dünyada değil de, dünyadan kopuk ve her şeyi yeniden keşfetme durumunda bir toplummuş gibi bir anlayıştan yola çıktığını düşündürtüyor. Oysa son on yılın çeşitli deneyleri bu konuda yasadan çok, uygulayıcıların bakış açısının belirleyici olduğunu gösterdi.

Bu, kürtaj yasalarının önemli olmadığı anlamına gelmez. Gerçekten de kürtaj yasaları, hemen her toplumda çok çeşitli çıkarları karşı karşıya getirdiği için çok yoğun ve ateşli tartışmalara konu olmuş, birçok toplumda yıllarca yasama gündeminin ilk sıralarında yer almıştır. Kürtaj tartışmalarında taraflar kadın/fötüs, kadın/erkek, kadın ya da çift/hekim, aile/toplum, devlet/toplum çelişkilerinden biri ya da birkaçını gündeme getirmekteydiler. Bu yüzden de kürtaj, birinci derecede kadınları ilgilendirmekle birlikte, sanıldığı gibi yalnız onların çıkarlarıyla sınırlı kalan bir sorun değil. Ya da, kadınların çıkarları bu konuda sayılan tüm öteki kesimlerin çıkarlarıyla çatışabildiği için tüm toplumu ilgilendiren bir sorun oluyor.

Farklı yaklaşımlar

Son yıllarda Batı ülkelerinde *"yaşam hakkı"* adı altında yeniden gündeme gelen, serbestleşen kürtaj yasalarının gerisingeriye değiştirilmesinden yana tutucu kesimler, kadını her fötüse can vermek zorunda bir araç gibi görüyor, bu yoldan onun *"bütün insan"* olma özlemlerini yadsıyorlar. En hoş görülü ve kadınlara saygılı erkekler bile, son kertede karar hakkı kadında olsa bile, ortak çocuk yapma sorumluluğunun sonucu olarak ortaklaşa katlanılması gereken kürtaj külfetini kadınlara terkediyor ve *"paylaşmanın olanaksızlığını"* dile getiriyorlar. Dosyanın kapsamında sorularımıza cevap veren erkeklerin söyledikleri, bu bakımdan ilginç. Hekimler ve daha genel olarak tıp alemi, çocuğu doğurtma eylemine birinci derecede önem veregeldiği için, kadın bedeninin istenmeyen gebelikten korunması konusunda çalışmalar geciktiriliyor. Oysa bilimin bu soruna hem çok radikal hem de doğaya saygılı çözümler bulması olası. *"RU 486 ya da doğaya saygılı bir kürtaj yöntemi"* başlıklı yazımızda örneklendiği gibi... Ve nihayet, en liberal kürtaj yasalarının (ya da uygulamalarının) yürürlükte olduğu toplumlarda bile, son kertede salt kadının kendini ilgilendirmesi gereken, bedeniyle olan bu özel ilişkisi, ahlâkî değerlerin korunması, nüfusun çoğaltılması ya da tersine artışının frenlenmesi, toplum sağlığı vb. gerekçelerle, toplum ve devlet tarafından denetleniyor.

Bu bakımdan, bugün için kadın ve bedenine en saygılı tavra ABD'de raslandığı söylenebilir. Bu toplumda federal düzeyde kürtajı yasaklayan bir yasa hiçbir zaman varolmamış. 1970'lere değin, başta güney eyaletleri olmak üzere bazı devletlerde varolan kısıtlayıcı yasalar da Anayasa Mahkemesi'nin 1973, 1977 ve 1981'de aldığı önemli kararlarla iptal edilmiş ve gebeliğin ilk üç ayı içinde kürtaj tümüyle serbest bırakılmış. Anayasa Mahkemesi bu kararlarında, 14. Anayasa değişikliğinin düzenlediği *"özel yaşamın dokunulmazlığı hakkı"*nın, bir kadının gebeliğine son verme kararını özgürce alabilmesini de içerdiğini bildirmiş. Yine de üç ayın ötesinde, *"fötüs"* canlandığında toplum devreye giriyor ve çocuğun alınmasını, çocuk ya da kadının sağlığının tehdit altında olduğu durumlarla sınırlandırıyor.

Tarihten bakınca

Soruna tarih içinde bakıldığında yasaklayıcı tavrın oldukça yakın bir dönemde, şematik bir anlatımla, modern kapitalist devletin oluşumuyla ortaya çıktığı görülüyor. Kürtaja, aile büyüklüğünü sınırlayıcı yöntemlerden biri olarak çok eskiden beri başvurulmuş ve dinlerin hemen hepsinin yaşam (?) adına fötüsü koruması nedeniyle kürtajı yasaklamasına karşın, yüzyıllar boyunca kürtaj ne toplumsal ne de ahlâkî yönden bir sorun oluşturmuştur. Batılı toplumların çoğunda kürtajı kısıtlayıcı hükümlerin yasalara konulması, 19. yüzyıl ortaları ve sonlarına rastlar. Kullanılan gerekçe de, ehliyetsiz kişilerce yapılan kürtajların kadınlar arasında yüksek bir ölüm oranına yol açmasıdır. O dönemde tıp biliminde meydana gelen ilerlemeler ve Hıristiyan ya da laik çevrelerde *"sosyal"* endişelerin ortaya çıkması, tıbbî gerekçelerin kullanılmasında etkili olmuşsa da, devletlerin izledikleri nüfus politikası nedeniyle bu soruna kayıtsız kalmamaları asıl nedendir. Nitekim, sanayileşmiş ülkelerin hemen hepsinde 20. yüzyıl başlarında nüfus artış eğilimleri düşmeye yüz tutunca, kürtajı yasaklayan yasalar daha da ağırlaştırılmıştır.

Ancak aynı yıllarda bu kısıtlamaların kaldırılması için mücadeleler de başlamıştır. Tepe noktasına, 1970'lerde kadın bağımsızlık ya da kurtuluş hareketlerinin güçlenmesiyle varan bu mücadele sırasında, kürtajın serbestleştirilmesi için öne sürülen gerekçeleri dört grupta toplamak olasıdır: İlke gerekçesi, tıbbi gerekçe, pragmatik gerekçe ve anayasal gerekçe (1). İlkine göre çocuğu doğurup, doğurmamak kararı, kadının temel bir hakkıdır. İnsan hakkıdır. Kısıtlanmamalıdır. Hangi eğilimden olursa olsun, tüm kadın hareketlerini, sosyalistlerin bir bölümünü ve liberalleri biraraya getiren bu ilke gerekçesi tarihte ilk kez, 1917 Devrimi'ni izleyen dönemde SSCB'de uygulanmıştı. Ne var ki 1936'da ilke gereği kürtajı serbestleştiren bu liberal yasa, devletin nüfus politikası adına değiştirilecekti. Daha yakın dönemde kadınlara bu gerekçeyle talep üzerine kürtaj hakkını tanıyan ülkeler, İsveç, Danimarka ve Norveç'tir.

19. yüzyılda kürtajı kısıtlamanın gerekçesi olan tıp, 20. yüzyıldaysa, kürtajın serbest bırakılması, yani *"tıbbileştirilmesi"* için kullanıldı. Tıbbi kürtaj gerekçeleri arasında, çocuğun ciddî bir fizikî ya da zihinsel sakatlık taşıma olasılığı gibi öjenik, ırza geçme, ensest gibi toplumsal sakıncalar sayılmaktadır. 1955'te SSCB ve onu izleyerek Doğu Avrupa toplumlarında kürtajın görece serbestleştirilmesi bu gerekçeye dayandırıldı. Batı'da da 1960'larda patlak veren *"thalidomide"* facialarının kamuoyunu uyarmakta etkili oldu (2)

Pragmatik gerekçeler arasında, doğum kontrol hapının yaygınlaşmasının *"ahlâk"* gerekçelerini geçersiz kılması, yine hapa bağlı olarak hekimlerin sorumluluğunun nitelik değiştirmesi, yasadışı kürtajların hızla yaygınlaşması ve kürtajdan yana grupların (kadın hareketleri, basın, hekimlerin bir bölümü) baskısı sayılabilir. Yasanın geçirilmesinde bu gerekçenin etkili olduğu ülkelerin başında İngiltere gelmektedir.

Nihayet, özünde kürtajın serbestleşmesine karşı olan muhafazakâr çevreler de kürtajda olduğu gibi yasadışı uygulamaların yaygınlaşmasının *"yasaya ve otoriteye"* saygıyı olumsuz yönde etkileyeceği endişesiyle ve daha liberal yasaların kabulünü önlemek umuduyla *"anayasal gerekçeye"* sığındılar. Çoğunlukla Hıristiyan demokratlarla muhafazakârların önemli bir parlamento çoğunluğunu ellerinde bulundurduğu (hükümette olsunlar ya da olmasınlar) Hollanda, Federal Almanya, İtalya ve Fransa'da yasanın kabulünde ağır basan gerekçe buydu (3).

Tablo (1)'de yer almayan bazı ülkelerdeyse kürtaj yasallaşmamış olmakla birlikte oldukça liberal sayılabilecek bir uygulama vardır. Örneğin, federal düzeyde ceza yasasında kürtaj yasağını koruyan, referandumların hepsinin de sonuçsuz kaldığı İsviçre'nin protestan kantonları, her zaman tüm Avrupa için bir *"jinekolojik turizm cenneti"* olmuştur. 1867'de kabul edilen kısıtlayıcı ceza yasasını koruyan katolik Belçika'da, özel ve resmi üniversite hastanelerinde kürtaj yapıldığı gibi, 1983'te Brüksel Savcısı, ABD'ye benzer biçimde, yasal değişikliği yapamayan parlamentonun görevini üstlenerek, haklarında dava açılmış 15 doktor ve 3 hemşire hakkında takipsizlik kararı vermiş, böylece liberal bir uygulamaya yeşil ışık yakmıştır. Bu durumda, Avrupa'da çok katı bir yasayla aynı derecede katı bir uygulamayı birleştiren tek ülke olarak katolik İrlanda Cumhuriyeti kalmıştır. Orada da istatistikler, bu ülkeden İngiltere'ye yapılan *"jinekolojik amaçlı turizmin"*, örneğin Hollanda gibi liberal bir ülkede her yıl kürtaj olan kadın sayısı kadar (15-44 yaşlarındaki 100 kadından 5-6'sı) kadını etkilediğini ortaya koymakta.

Tablo (1) *On Avrupa Ülkesinde Kürtaj yasaları* (*)

	Yasanın kabul yılı	Serbestlik derecesi (*)	Süre (hafta)	Uygulamada esneklik (**)
İngiltere	1967	+	24	+
İsveç	1975	+	18	+
Danimarka	1973	+	12	+
Hollanda	1981 (1)	—	12	+
F. Almanya	1976	—	12	+
Avusturya	1975	+	12	—
Norveç	1979	+	12	+
Fransa	1975	—	10	—
İtalya	1978	—	13	+
ABD	1973 (2)	+	12	+

(*) Gerekçe gösterme, danışma, bekleme süresi vb. kısıtlamalar olan sistemler kısıtlayıcı, bu tür koşul öne sürmeden talep üzerine kürtaj olunan sistemler serbest olarak nitelenmiştir.

(**) Sadece hastanelerde kürtaja izin verilen ülkeler kısıtlı, özel klinik ve muayehane uygulamasına izin verilen ülkeler serbest olarak gruplanmıştı.

(1) 1967'de ceza yasayı değiştirmiş, 1981'de özel kürtaj yasası çıkmıştır. Henüz, uygulamadan daha az liberal olan bu yasa yürürlüğe girmemiştir,

(2) Anayasa Mahkemesi Kararı

"Türkiye'deki kürtaj yasası, 1965'te aile planlamasını resmi politika olarak benimsemesine karşın yirmi yıl boyunca bu amaç doğrultusunda gerekeni yapmayan devletin, istenen sonuç alınmadığı için radikal çözümlere başvurma kararını yansıtmaktadır. Bu anlamda Türkiye'de kürtaj, doğum kontrolünün etkisiz kaldığı yerde başvurulan son çare ve kadının son kerte hakkı olarak değil, bir 'doğum kontrol yöntemi' olarak ele alınmıştır."

Türkiye'yle karşılaştırınca

1983'te Türkiye'de kabul edilen ve 6 aydır uygulanan yasayı bu genel tabloyla karşılaştırdığımızda şu noktalar dikkat çekmektedir:

• Türkiye'de bu önemli yasa, kamuoyunda yeterince tartışılmadan kabul edilmiştir.

• Yasanın kabul gerekçesi, ilke ve kamuoyundan gelen baskı değil, devletin tıbbi gerekçe görünümü altında etkin bir nüfus kontrol politikası uygulama gayretidir. Ayrıca yasadışı kürtaj uygulamasının yaygınlığının yolaçtığı endişe nedeniyle *"anayasal gerekçe"* de bir ölçüde etkili olmuştur. *"Nüfus Planlaması Hakkında Kanun"* adını taşıyan yasa, 1965'te *"aile planlamasını"* yani doğum kontrolünü resmi politika olarak benimsemesine karşın, yirmi yıl boyunca bu amaç doğrultusunda gerekeni yapmayan (TV'de eğitim, okullarda eğitim, araçların ucuz fiyatla dağıtımı vb.) bir devletin, istenen sonuç alınamadığı için radikal çözümlere başvurma kararını yansıtmaktadır. Bu anlamda Türkiye'de kürtaj, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, doğum kontrol yöntemlerinin etkisiz kaldığı yerde başvurulan bir son çare ve kadının son kerte hakkı olarak değil, bir *"doğum kontrol yöntemi"* olarak ele alınmıştır. Kürtajın, kısırlaştırmayla aynı yasa içinde düzenlenmiş olması başka türlü açıklanamaz (5).

• Yasada bu nedenle, başka toplumlarda kadını kürtajdan caydırma amacıyla koyulan *"ince"* (danışma, bekleme süresi vb.) engellerden hiç yararlanılmamış; buna karşılık, liberal olmayan yasalarda öngörülen 10 haftayla sınırlanan yasal kürtaj süresine ek olarak, reşit olmayanlarda veli izni ya da hakim kararı aranmıştır. ABD ve İsveç gibi liberal uygulamaları benimseyen toplumlardaysa bu karar genç kızın kendine bırakılmaktadır.

• En vahimi, yasada, gözden geçirilen yasaların hiçbirinde bulunmayan bir kısıtlama vardır: kürtaj olabilmek için evli kadının kocasının rızasını alması ve bunu belgelemesi gereği... Bu hüküm kadını kendi bedeni üzerinde tasarrufta bulunma temel hakkından yoksun bırakmakta ve zaten ekonomik ve ve sosyal yönden bağımlı olduğu kocaya *"tabiyetini"* pekiştirmektedir. Etkin bir nüfus politikasını kadın bedenini örseleyerek uygulamaya getiren bu hüküm, tutucu olduğu varsayılan toplumsal değerlere verilen bir ödün ve erkek sorumsuzluğuna verilen bir primdir.

• Nihayet, yasa, yeterli uygulama hazırlıkları yapılmadan çıkarılmıştır. Uzman hekimlerin özel muayenehanelerde kürtaj yapabilmelerine olanak tanınırken, dünya genelinde uygulamada en iyi çözüm olduğu anlaşılmış olan *"özel (uzman anlamında) kürtaj klinikleri"* uygulamasına sırt çevrilmiştir. Oysa, hemen her yerde, hastaneler ihtiyacı karşılamaktan uzak oldukları gibi, hem daha pahalı çözümlerdir, hem de sırada bekleme nedeniyle gecikmelere yolaçma ve psikolojik ortamın elverişsizliği nedeniyle kadınları olumsuz yönde etkileme gibi sakıncaları vardır. Batı'da derlenen istatistikler, hastane ve özel klinik seçeneğinin bulunduğu toplumlarda kadınların zaman içinde özel klinikleri yeğlediklerini ortaya koymuştur:

Tablo 2 Kürtaj yapılan yer (**)

İngiltere ve Wales	Hastane	Uzman klinik ve özel muayenehane (%)
1968	65	35
1981	47.5	52.5
Federal Almanya		
1977	85	15
1983	50	50
ABD		
1973	52	48
1980	22	78

Sonuç

Akılcı bir doğum kontrol politikası izlemeyi başarmamış bir ülke olan Türkiye'de, kadınların doğurmak istemedikleri çocukları aldırmaları son çareleridir. Başka nice haktan yoksun olan kadınlarımızın hiç değilse bu temel haktan gereği gibi yararlanmalarını sağlamak, toplumun onlara, asgari borcudur. Bunun için, eksiklik ve aksaklıkları bugünden ortaya çıkmış bulunan kürtaj yasası uygulamalarının tartışma gündemimize girmesi ve kamuoyunca sürekli izlenmesi zorunludur. **Yeni Gündem**, bu amaçla kürtaj sorunu çevresinde bir forum oluşturmayı amaçlamış ve kadınlar, erkekler, hekimler gibi çeşitli ilgili kesimlerin görüşlerini toplamıştır. □

(1) **Evert Ketting, Philip van Praag**, "The Marginal Relevance of Legislation Relating to Induced Abortion", 1984 Salzburg ECPR Toplantısı'na sunulan tebliğ.

(2) Gebeliğin yolaçtığı fizikî rahatsızlıklara karşı tavsiye edilen bu ilaç kol ve bacakları olmayan çocukların doğumuna neden olmuş ve kamuoyunda yoğun tartışmalara yolaçmıştı. Fransa'da, Thalidomide sakatı çocuğunu öldüren bir kadının yargılanması 1960'ların sonunda basında uzun uzun ele alındı.

(3) **Jeanine Mossuz-Lavau**, "Pouvoir de droite, pouvoir de gauche et problème de l'avortement en France, 1973-1983", 1984, Salsburg ECPR Toplantısı'na sunulan tebliğ.

(4) **Machheld Nijestan**, "The practice of legal abortion: obstacles and actors. A five country study (ABD, F. Almanya, Fransa, İtalya, Avusturya)", 1984, Salzburg ECPR Toplantısı'na sunulan tebliğ.

(5) Hindistan'da, doğum kontrolünün en etkili aracı gibi görülen kısırlaştırma, bir de parasal ödülle desteklendiği için, yoksul halkın en çok rağbet ettiği yöntemlerden biri olmuştur.

(*) Bu tablo tamam olmaktan uzaktır: Eksik ülkelerden Yunanistan ve İspanya'da sosyalist hükümetler kürtajı yasallaştırmayı programlarına almışlardır. Portekiz'deyse bu uzak bir olasılık olup, 1983'te kadın hareketi, ülkenin içinde bulunduğu koşulları gözönünde bulundurarak bu yöndeki kampanyasını erteleme kararı almıştır.

(**) **Evert Ketting, Philip van Praag**, agm. s. 8

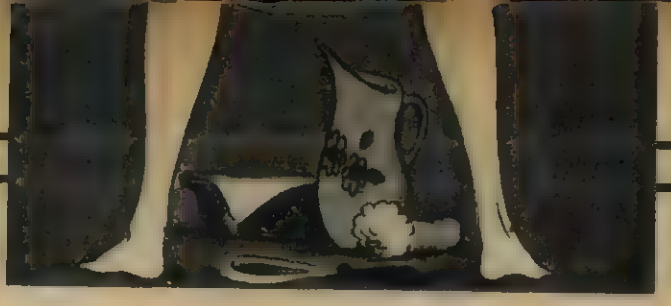

Dr. Evin Kantemir: Kürtaj birçok kadının zor hazmettiği bir deneyim

"Sayın Evin Kantemir; son yıllarda geliştirilen vakum gibi yöntemlerle kürtaj giderek tıbben tehlikesiz bir müdahale olma yolunu tuttu. Buna karşılık; fizikî yönden büyük bir rahatsızlık duyulmamasına karşın kürtajın kadında etik, moral ve giderek psikolojik sorunlara yolaçtığı bilinmekte. Siz kürtaj sorunlarıyla ilgilenmiş bir psikiyatr olarak kürtaj olayını nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Kürtaj, her toplumun kendi düzenini korumaya yönelik özel kurallar çerçevesinde onaylanmış veya yasaklanmıştır. Bu kurallar, değişen toplum koşullarına göre, çeşitli kurumlar ve gerekçeler aracılığıyla değişime uğramıştır. Bu gerekçelerin uygulanılabilirlik kazanması için, o toplumda yaşayan bireylerin etik değerlerinden destek almaları gerekmekte, dolayısıyla, fetusa atfedilen değer de, dinsel, hukuksal ve bilimsel manipülasyonlarla kolayca değiştirilmektedir. İnsan yaşamının başlangıç noktası, fetusun yaşamı hakkı gibi soruların mutlak cevabını tıp biliminde ve dinsel doktrinlerde aramak, geçersiz bir uğraştır diyebiliriz. Bu konular, kültürden kültüre ve kişiden kişiye değişen, görece kavramlar olarak kabul edilmelidir.

Kürtaj uygulaması, örgütlenmiş toplumun ortaya çıkışıyla başlar. Kürtajın tarihçesine baktığımızda, bu uygulamayı kontrol eden kuralların ne denli değişken olduğunu görürüz. Toplumdan topluma ve devirden devire izlenen bu değişkenliğin temelinde tek bir ortak prensip vardır: Belli bir toplumun kendine özgü yapı ve örgüsünü korumak amacı...: Fetus, ancak içine doğacak olduğu toplumun değerlerini tehdit ettiği zaman yokedilebilir.

İlkel toplumlardan başlayarak, insanoğlunun kürtaj olgusuna yaklaşımı daima bu görüş açısı doğrultusunda olmuştur. Örneğin birçok ilkel kültürde, kadının çocuk doğurmaya karşı korku göstermesi, ırza geçme veya yöresel normlara uymayan döllenme halleri, kürtaj için geçerli nedenlerdi. Mutlak olan, bu faktörlerin, o toplumların iç düzen dengesi açısından anlamlı koruyucu nitelik taşıdıklarıdır.

1940'lardan itibaren sağlığa yönelik kürtaj gerekçeleri arasında, psikiyatrik sorunların giderek genişleyen bir yer tutmaya başladığı görüldü. Batı toplumlarında, 1950'lerde, kürtaj nedenleri arasında, psikiyatrik gerekçeler, yüzde 50 gibi yüksek bir oranda yeralmaktaydı.

1960'larda Batı toplumları, kürtajla ilgili gerçek nedenleri örten biçimsel formüllerin ardında yatan sosyal, kültürel, ekonomik ve etik değerleri sorgulamaya, bireysel hak ve özgürlükleri tartışma aşamasına geldi. Bu sorgulama sürecinde, kürtaja gerekçe bulmak açısından en fazla başvurulan meslek grubuna giren psikiyatristler, çok boyutlu sosyal bir problemi örtbas etmek amacıyla kullanıldıklarını düşünmeye başladılar ve tartışmalar yoğunlaştı. 1968 tarihli *"Psikiyatriyi Geliştirme Grubu"* raporu, psikiyatristlerin, bu konudaki ilk somut başkaldırılarıdır. Bu rapor, en azından, ABD'de bir kamuoyu yaratmıştır. İlk olarak 1970 yılında, ABD'de dört eyalet, kürtajın tıbbi gerekçelerden bağımsız olarak serbest bırakılmasını kabul etti. 23 Ocak 1973'te, ABD Yüksek Mahkemesi (Supreme Court) tüm eyaletlerinin kanunları üzerinde bağlayıcı bir karar alarak, bir kadının, gebeliğin ilk üç ayı içinde, kürtaj olma hakkını engelleyen çeşitli yerel kanunları yürürlükten kaldırdı.

Daha evvel değinilen nedenler dolayısıyla, psikiyatristler, özellikle 1950'li yıllardan beri, kürtaj sorunuyla zo-

"Adam korunuyor ben değil ya..."

Asiye Hanım, nice adsız, akıllı, zeki, her iyi şeyi çabucak öğrenen Anadolu kadınından biri. Ama bu kez onun adı var. Onu yakından tanırım. On yıldan fazladır bize gündelikçi gelir. Dostumdur. Bu sohbeti o dostluğumuza sığınarak yaptık. Bu uzunca bir sohbetin yalnız kürtaj etrafında dönen bölümü. Olduğu gibi aktarmaya, lehçesini korumaya çalıştım. Ama hiçbir çaba onun o tatlı kahkahasını, şarkı söylermiş gibi dalgalanan konuşmasını yansıtamaz...

— Asiyanım, önce bize bir kendini tanıtsana...

— Alet açık mı?

— Açık, açık. Anadolu'nun neresinden geldin, kaç yıl oldu geleli, şimdi nerede yaşıyorsun?

— Anadolu'nun şeyinden geldim ben. Vilayeti Giresun. Alaca da diyorlar. Bağlüce köyü. Geleli tam onyedi sene oldu.

— Ciddi mi söylüyorsun?

— Vallahi. Onyedi sene oldu. Ama altı ay orda, altı ay burda. Biliyorsunuz, zaten. Size gireli zati onüç sene olmuş. Ondan sonra, işte eyle. İşte geleli beri vilayette eyle bizim işler. Eyle gidiyor.

— İstanbul'a geldiğinde kaç yaşındaydın Asiyanım?

— İstanbul'a geldiğimde onyedi sene oldiğina göre, demek ki 29 yaşındaydım. Şindik kırksekizden n'ider? Yirmi dokuz yaşındaydım de?

— Peki, kaç senelik evlisin?

— Otuz.

— Kaç çocuk var?

— Üç.

— Sonuncu kız, burda doğdu değil mi?

— Burda doğdu, burda doğdu.

— Peki sen hiç kürtaj oldun mu?

— Kürtaj olmadım.

— Ama yakınlarından olan vardır...

— Yakınlarımdan olan çok. Aldıran çok. Onlardan duyuyorum, tabii, biliyorum.

— Peki, köyde nasıl yapılır bu işler?

— Köyde mi? (Gülüyor) Köyde çok basit işler. Dohtor masrafı yok (Gülüyor). İşte, bir ilaç, tavuk geleği bulurlar...

— Ne?

— Tavuk geleği. Tavuktan gelek çikariyler. Geleği kopariyler. Yahut sabun, yahut bir ebegümecim diye bir ot. Bunların birisini götürür, koyarlar.

— İçine mi koyarlar?

— İçine koyarlar tabii.

— Öyle mi? Yani öyle kaynatıp içmek falan değil...

— Yok, içme değil... (Ufak, başkasına duyurmak istemeyen bir sesle) rahmin ağzına koyar. O zaman koyunca, o içeriyi bozar. Sabun da bozuyo. O şey de bozuyo, ebegümeci de. İnsanı zehirliyi bile. Çokları yani zor, yetişti dohtora. Ama düşürtür.

— Peki ne yapıyor? Kanama mı başlatıyor?

— Kanama başlatıyo. Ardından da çocuk düşüyo, varsa...

— Peki, bunu kaç çocuktan sonra yapmaya başlarlar sizin yörede?

— Üç çocuktan, dörtten sonra yapmaya başlarlar.

— Üçten sonra demek.

— He.

— Peki, tek çare bu mu?

— Tek çare de bu. Ikide yapmıyolar. Üçte de yapmıyolar. İllaki de dört oldu mu başlıyolar. Çok oluyo. Bakımı zor. Bakımı zor olunca n'apsın? Mecbur düşürtecek. İlaç bilmiyolar, köyde duruyolar. Koruma bilmiyolar. Eyle olunca mecbur ilaç yapıyo...

— Peki bu düşük işini kim ister? Kadın mı, kocası mı?

— Kocası var ya... Kocası on çocuk olsa, bi erkek çocuk düşürdük dimez. Kadının kendi yapar, tabii. Kocası ister mi ki? Çocuk yapma der mi?

— O zaman, düşük yaptığını öğrendiğinde ne yapar koca?

— Düşük yaptığını öğrendiği zaman kızar biraz emme n'apacak? Düşmüş artık. Kavga felan yapar.

— Yapar mı?

— Yapar.

— Peki kadın bu düşüğü yaparken, canlı varlıktı, günahtı falan diye korkular taşır mı?

— Şi, kadın mı? Kadın düşüğü zaten ahlına koduktan sonra, onu günahı felan saymaz. Ama adam. Adamın ahlundadur. Günahtır. Düşürtme der. Zaten çocuk canlanınca düşmez.

— Demek o zaman düşük erken bir dönemde yapılır?

— Üç aylıkta, dört aylıkta zaten şey diyeceğim, yani iki aylıkta üç aylıkta geç olur. Aybaşı geçince. On gün onbeş gün geçti midi. Şey de dokunmiyo bak. Öyle olunca hemen akıtır. Ama iki ay oldu mudu biraz zordur. Ama onbaş gün oldu mudu hiçbir şey itmez. Şimdi artık alıştılar, iğneyi öğrendiler, kürtaj öğrendiler.

— Köyde de öğrendiler mi?

— Öğrendiler şindik, artık. Bişey olana dek. Dohtor bilirler. Eskiden dohtor felan yoktu ki orda...

— Kasabaya mı iniyorlar?

— Kasabada var hepsi. Ta Karacahisar'a iner. Sekiz saat koyar arası...

— Peki, yalnız mı gidiyor, kocayla mı?

— Mecbur, kocası götüriyi. Hasta.

— Kanama olduktan sonra götürüyor...

— Kanama olduktan sonra. Eyle, götürür mü? Almaya götürmeeez... (Kısık bir dedikodu sesinde) Katiyen. Hiçbir erkek götürmez zaten yapmaya.

— O zaman, yeni yasa hikâyesi nasıl olacak?

— Ney ? Ney?

— Yeni bir yasa çıkardılar. Orda, kadının kürtaj olması için kocanın rızası gerek deniyor.

— Koca, zaten imza almamış, şey yapmaz ki, kürtajı, dohtor. Yapmıyor, imza olmayınca...

— Peki, düşük istemeyen koca bunu nasıl imzalayacak?

— İmzalayacak, alsın diye, mecbur.

— Nasıl ikna edecek kadın onu?

— Onu şimdi iddia ediyi. İşti, koca ırazı oluyor. Bakım çok zor Şirin Hanım. Çocuk bakması eyle zor ki. Hele bu hayatta, İstanbul'da. Eyle zor ki. Eyle olunca mecbur. N'apacak?

— O zaman sen şimdi İstanbul'daki kadınlardan sö-

runlu olarak ilgilenmeye başladıklarından itibaren, kürtaj ve gebelik olgularıyla ilgili çok sayıda araştırma yaptılar. Önceleri bu yayınlar, psikiyatrinin kürtaj politikasında kullanım biçimi gereği, kürtajın psikiyatrik endikasyonları üzerineydi. O dönemlerde, psikiyatrik kürtaj endikasyonu kapsamına, öncelikle psikotik alevlenme veya intihar tehdidi altında olan kadınlar giriyordu.

Oysa gebeliğin psikozu, depresyonu artıracağı yönündeki bu varsayımlar üzerine, sonradan yapılan kontrollü araştırmalar, intihar düşüncesinin gerçekleştirilmesi veya psikozun alevlenmesi açısından, kürtaj geçirmiş, hamileliğini sürdürmüş veya hamile olmayan kadınlar arasında anlamlı farklar olmadığını gösterdiler. Gerçekte bugün, psikiyatrinin, özel psikopatolojik durumların sınırlarından çıkıp, günümüzün kadınının içinde bulunduğu çelişkili durumu inceleme ve ona gereğinde destek olma bakımından, üstlenmesi gereken daha önemli sorumlulukları vardır.

Kürtaj mı, istenmeyen çocuk mu?

"Nasıl? Biraz bunları açar mısınız?"

— Kürtaj konusunda kadına yardımcı olmaya çalışan psikiyatr, gebeliğin kadında, mevcut psikolojik denge durumunu ne denli bozduğunu, korku ve çelişkileri ne denli açığa çıkardığını, *"annelik etme"* arzusunun yoğunluğunu, annelik sorumluluğuyla kendi için çizdiği yaşam biçiminin bağdaşma derecesini dikkatle değerlendirmeli ve kadının sosyal-psikolojik durumunun bu stresle başetmeye ne denli elverişli olduğunu gözönünde bulundurmalıdır.

Diyelim ki, birçok kez görüldüğü gibi, kadın, akut reaksiyon boyutlarına varmaksızın, çocuğu red olayını yaşayarak, mecburen hamileliğini sürdürdü ve sonuçta çocuk dünyaya geldi. Bu durumun getirebileceği sonuçlarla ilgili en önemli bilimsel araştırma, 1966 yılında, İsveç'te *Forssman* ve *Thuwe* tarafından yapıldı. Araştırmacılar, terapötik kürtaj başvurusunda bulunup, reddedilen ve çocuklarını doğurmak durumunda kalan annelerin çocuklarını, doğumdan 21 yaşına gelene dek, diğer faktörler açısından benzer durumdaki bir kontrol grubuyla karşılaştırmalı olarak izlediler. Veriler, istenmeyen çocukların, daha sık olarak psikiyatrik müdahaleye gerek duydukları, antisosyal ve suç işlemeye yönelik davranışların daha sık olarak görüldüğü, sosyal bakım için başvurunun daha çok saptandığını ve çok az bir bölümünün, okul yaşamını, devletin mecburi kıldığı sürenin ötesinde sürdürdüklerini gösterdi. Araştırmacıların vardığı sonuç, başlangıçta kürtaj talebi reddedilen ve hamilelik süresince benimsenmeden taşınan çocukların diğer yaşıtlarına göre sosyal ve mental eksiklik gösterdikleri yolundaydı. Bu çocukların, anneleri üzerinde, belirlenmiş kıstaslara göre bir araştırma yapılamadı. Toplum içinde annelik rolünün getirdiği baskılar nedeniyle, tüm değişkenleri gözönünde tutarak, böyle bir değerlendirme yapmanın zorluğunu kabul etmek gerek. Fakat, yazarların düşüncesi, örtülü biçimde de olsa, çocuğu red olgusunun devam ettiği ve anneden gelen bu mesajın, çocuk tarafından kaçınılmaz olarak algılanarak kişiliğin gelişiminde olumsuz bir etken olduğu yönündedir.

Bu veriler gözönünde tutulduğunda, olaya ister çocuk, ister annenin geçireceği psişik problemler ve ilerideki yaşam düzeni, doyumluluğu açısından bakalım, psikiyatr olarak, fetusla en yakın organik bağ içinde olan kadın, kürtaj olma veya doğurma yönünde, tek söz sahibi kişidir diyebiliriz. Bunun aksinin tartışılması, psikiyatrik açıdan sözkonusu değildir.

"Siz psikiyatr olarak, depresif durumları gözlemleme pahasına, kürtaj kararının esas olarak kadına ait olmasından yana mısınız?"

— Evet, kürtaj kararı, fetusla en yakın organik ilişki halinde olan, toplumsal, geleneksel şartlanma ve baskıların ana hedefini teşkil eden kadına ait olmalıdır. Kadının, toplumun bir bireyi olarak yaşama tarzı, cinsellik, doğurganlık konularında benimsediği biçimler üzerinde tam kontrol sahibi olması ve tek söz hakkına sahip kişi olarak kabul edilmesi gerekir. Birbirinden çok farklı etik ve moral değerleri olan kesimleri içeren, pluralistik bir cemiyette, bir tek grubun değerlerine, amaçlarına göre yapılandırılmış kurallar, kolaylıkla diğer grupların üzerine bir baskı aracı haline gelebilir. Bu kurallar uygulanmamaya mahkûmdur ve bunun en somut örneği, kürtajın yasak veya çeşitli kısıtlamalara (babanın onayı, ay tehdidi vs.) tabi olduğu toplumlarda, yasa dışı olarak, yasal olduğu toplumlara yakın yaygınlıkta tatbikidir. Son karar, kanunlar varolsun veya olmasın, her bir gebelik olgusunda, sözkonusu kadının kendi benimsediği moral değerler, yaşadığı psişik çelişkileri hallediş biçimine dayanır. Engelleme olduğu takdirde, ortaya çıkan çocukların durumu yukarıda belirtilen araştırmada görüldüğü gibi, büyük ölçüde olumsuzdur.□

---

zediyorsun. İstanbul'da nerede oturuyorsun Asiyanım?

— Çeliktepe'de.

Onbin lirayı veremeyince

— Peki, senin mahallede, tanıdıkların arasında hiç kürtaj yaptıran olur mu?

— Olmaz mı, var.

— Nasıl yaptırıyorlar?

— Alıp gidiyi, yaptırıyor, kocası. Dört-beş tane çocuk var... Bir daha oliyir. Mecbur götürüyor. Geçende bir de bizim yanımızda vardı. O eyiydi ama, aldıramadı işte... Para yoktu. Onbin lira istediler.

— Kim istedi?

— Dohtor istedi.

— Özel doktora götürdü, o zaman, hastaneye değil...

— Hastaneye de. Şişli'de istemişler.

— Hastanede mi?

— Evet, Şişli'de.

— Ne diyorsun?

— Eee, tabi, onun şeyi yoktur. Sigortası felan yok ya... Bir de Mecidiyeköy'de şey var ya... neydi unuttum adını kadının... O, daha pahalı yapiyir ya... O Şişli'deki dohtor onbin lira istemiş. Onbin lirayı veremedi. Geldi, şimdi çocuk, aldırmayacak, tabii...

— Sahi mi?

— Vallaha, eyle ye, veremedi çocuk n'apsın? Veremedi. Veremeyince n'apsın? Üç tane var oğlan, bir daha var, hamile. Hamile olunca gitti dohtora... Dohtor da demiş ki, onbin lira vereceksin.

— Peki, devlet hastanesine niye gitmedi? Orada daha ucuza yapılıyor kürtaj.

— Devlet hastanesinde daha ucuza oluyor ama. Devlet hastanesi nasıl bir hastane biliyon musun?

— Nasıl?

— Acil olmamış, devlet hastanesi içeri almaz seni.

— Yani kanamalı olmak gerekiyor öyle mi?

— Kanamalı olmak gerekiyor, tabii... Acil olmamış devlet hastanesi seni kapıya almaz. Çünkü varırsın kapıya, gün atar, yatak dolu der, bişey eder seni içeriye almaz. Ama beyle kanamalı acil durumda, arabayla varırsın kapıya, o zaman çeker alır, şey yapar. Çeker alır seni. Eyle bir şey. Eyle kanamalı gitseydi, zaten hem ucuza düşerdi, hem de şey yapardı. Aldırır, gelirdi...

— Ama, onu da yapmak istemedi, komşun, diyorsun. Yani artık, burda ebegümeci kullanmıyorlar öyle mi?

— Burda artık onu kullanamıyorlar, korkuyorlar. Zehirlenürük, diye. Zaten zehirlense, kocasını şiyderler... Burası... Şey, köyde o korku yok ya (Gülüyor). Köyde çok yapıyorlar ama, şimdi bile yapıyorlar.

— Asiyanım, sen otuz yıllık evliyim, kürtaj olmadım dedin. Çocuklarının sayısı da üç. Pekiyi nasıl hallettin bu işi?

— Eh, çocuk, üç tane öldü. Evvelkiler. Çocuklarım öldü, üç tane benim.

— Daha öncekiler...

— Evet, öncekiler öldü. Bunlar sonradan oldular. Şimdi ben, buraya gelenden sonra bir korunma öğrendim. Eyle gitti, ne bileyim? Artık olmuyor.

— Nasıl bir korunma bu?

— (Kahkahalarla gülüyor) Adam korunuyor, ben değil ya... Adam korunuyor benim bir şeyim yok.

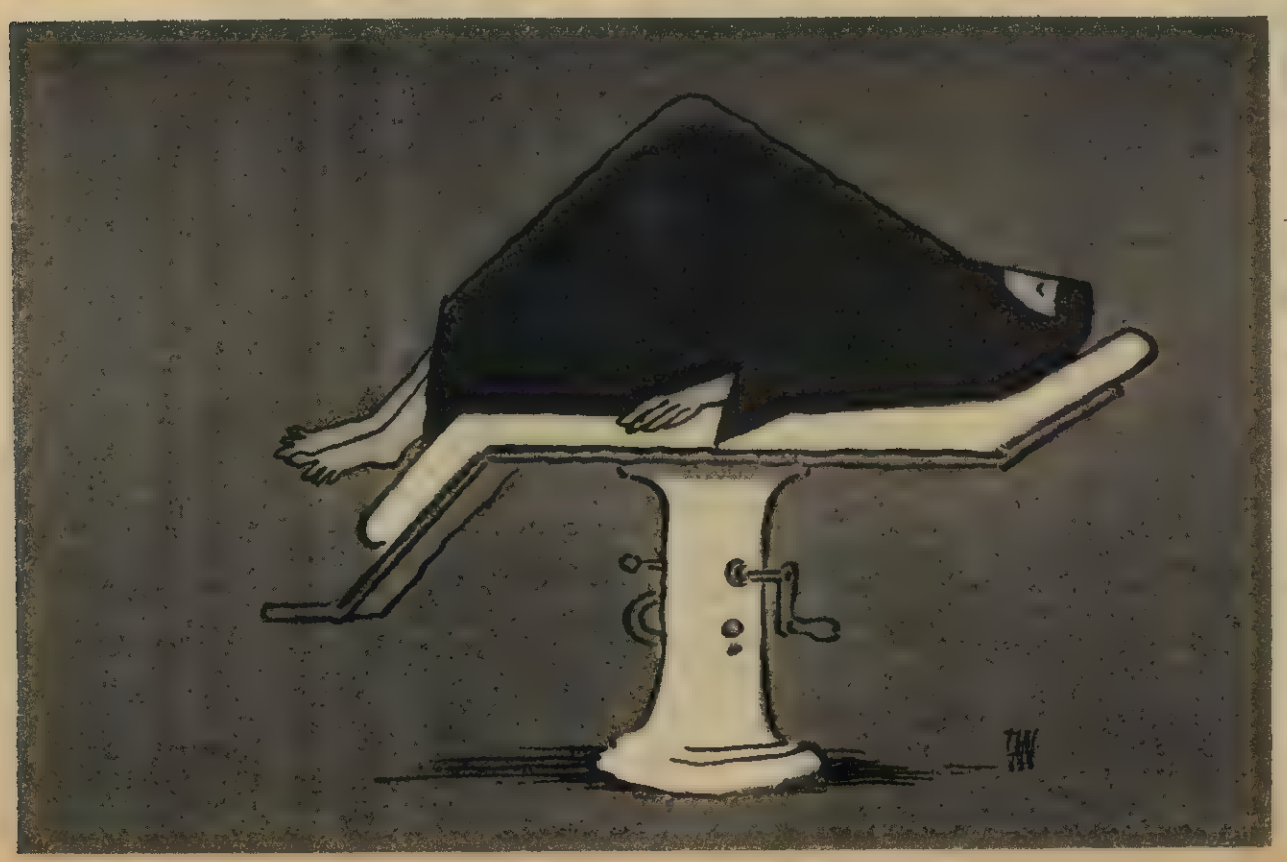

"Gelin herhal birilerinden öğrendi"

— Peki, onu nasıl sağladın? Sen mi bastırdın? Sen mi istedin, o mu?

— Ben dedim ki... O dedi, daha çocuk yapmayalım, bakamah, dedi. O kızı o böyüttü ya... Kucağında kaldı. Canını yaktı! Canını yakınca çocuk olmasın dedi. Ben de çocuk istemiyirsen, kendin korun, dedim. Git dedim, o şeyden, eczaneden ilaç al. Ama ben ilaç içmem dedim. Çünkü, mideme dokunuyir... İlacı pek kaldıramıyorum, ben. Ondan sonra... sora gitti eczaneye, ilaç alamamış. O eczanedeki adam demiş ki, işte geri çek, korun demiş. Şimdi eyle gidiyor. Korunuyor artık. Yoksa olsa şimdi bile olur...

— Çeliktepe'deki komşuların nasıl korunuyor, biliyor musun?

— İlaç alıyorlar, ilaç, hap... Kimisi de bir naylon varımış. Ben görmedim, ama duyuyorum. Yani, birkaç tanesinde onlardan var... O da patladı mı yine olurimiş zaten ya... (Bir kahkaha daha atıyor).

— Pekiyi Asiyanım, senin kızın artık genç kız oldu. Yakında evlenir. Bu kızı evlendireceğin zaman..

— Evet...

— Ona bunları, çocuk yapmamak için öğrendiklerini, bildiklerini anlatacak mısın?

— Anlatamam yahu.

— Niye anlatamazsın?

— Eh. Çocuk, ben annesiyim. Anlatamam... Arkadaşlarından, şurdan burdan öğrenir... Bak benim gelin. İki çocuk yaptı. Sonra durdu. Herhal birilerinden öğrendi. Ama ben anlatamam...

Ve sohbetimiz, bundan sonra başka konularda sürdü, gitti...

ŞİRİN TEKELİ

Kadın yazarlarımız ve kürtaj

Pınar Kür: En çok kocama küfrettim

"Kürtaj oldunuz mu, ne hissettiniz?"

— Kürtaj olmadım, ama başımdan çok tatsız bir olay geçti; onu anlatayım size. Evlendim ve hemen Fransa'ya gittim, 20 yaşında, okumak üzere. Gideli iki ay filan olmuştu ki hamile kaldığımı anladım. Çok az Fransızca biliyorum, hiç tanıdığım yok. Gittik test yaptırdık, pozitif çıktı. Sanıyorum o anda ve onu izleyen saatlerde duyduğum korkuyu ve çaresizliği, hayatımda hiçbir zaman duymamışımdır. Okumaya gelmişim, çocuğu aldırma imkânı gerek param gerek tanıdığım olmadığı için yok. Çünkü o sırada (1965) Fransa'da kürtaj yasak, hatta doğum kontrol hapı bile yasaktı. Panik halinde çıktım sokağa, hüngür hüngür ağlıyorum. Bütün hayatım kaydı, çocuk yapacaksın, okuman kalacak diyorum. Nasıl bir kâbus. Ve ben yolda ağlıyorum, bir sürü Fransız da, *"Matmazel, size nasıl yardım edebiliriz, niçin ağlıyorsunuz, bu güzel havada ağlanır mı?"* filan gibi laflar atıyorlar... Hepsinden nasıl nefret ediyorum: *"Erkek denilen millet; işte sen bunların yüzünden böyle oldun"* diye kızıyorum. Seine Nehri'nin kıyısına gittim, durdum, son derece romantik şekilde. Atmayı düşünmedim, tabii kendimi ama düşündüm. Ne yapacağım, ne yapacağın diye. Aldırmak olsun, doğurmak, büyütmek olsun imkânsız, Türkiye'ye dönmek şart. Şimdi ben ne yapacağım!

"Bu dramı tamamen yalnız mı yaşıyorsunuz?"

— Evet, yalnız yaşıyorum. Şöyle, ben kocamdan önce gitmiştim Fransa'ya, onun imtihanları vardı. Bir kız arkadaşın yanında kalıyordum. Onunla paylaşıyorum belki ama, o travmayı tek başıma yaşadım. Onun arkadaşları vardı, soruşturalım, bulalım falan dendi. Bir Fransız kadının ilk tepkisi, *"A, kocasından değil mi, niye aldıracak çocuğu"* oldu. Sonra talebe lokantasında bir Türk veteriner bulduk. Şimdi profesör kendisi. Ona, arkadaşın kocası vasıtasıyla bir yaklaşım oldu, ne yapabiliriz diye. O iğne, ilaç filan birşeyler bulabiliriz, ama şimdiden kinine başlansın, dedi. Kinine başlandı, sabah aç karnına iki tane, öğlen aç karnına iki tane, gece yatarken iki tane. Dört gün arayla da iki iğne yaptı. *"Sen yine kinine devam et, bu kesin değil"* dedi. Ve sanıyorum, kinini bıraktıktan iki ay sonra bile şu kafam, kendi kafamın birkaç karış üstünde gezerdim. Kulakta korkunç bir uğultu. Sarhoş gibiyim. Uzatmayalım, iki tane iğne yapıldı. İlacı yapan bana, dedi ki, bir keresinde, hayvanat bahçesindeki bir aslan doğuramıyormuş, ona sezeryan yapmış benim veteriner... Bir gün büyük bir kan boşandı. Ondan sonra bile kinine devam ettim. O arada kininle beraber ben de gidecektim. Yıllar geçti aradan, bir arkadaşıma gerekti, aynı hekimi bu kez ben tavsiye ettim. Gitti, yapmıyor diye geri geldi: *"Aman ben bir daha yapmam onu. Bizim zaten ineklere yaptığımız bir ilaçtı. Korktum, Pınar'ın başına bir şey gelecek diye. Yaptım ama, bir daha kullanmam"* demiş. Ben atlattım ama, bir daha nasıl hamile kaldım, çocuğum oldu, bilmiyorum...

"Olay sırasında kocanız orada olmadığından, tek başınıza boğuşmuşsunuz. Yanınızda olsaydı, sorunu paylaşabilir miydiniz? Yoksa her halükârda kadın bu konuda kararını alır ve uygularken yalnız mıdır?"

— Bence yalnızdır. Kocam orada olsa, ben böyle yapacağım desem, yapma demezdi. O da okuyacaktı zaten. Demezdi... Fakat hep yalnız yaşanıyor sanıyorum. Ve kadında hep bir kızgınlık oluyor, o yapmış gibi. Ben doğururken de çok acı çektim. En çok kocama küfrettim, başıma sen sardın, diye. Değil tabii. Ama, erkeklere karşı bir nefret oluyor, başıma bu işi o açtı diye. Dolayısıyla paylaşma da olmuyor. Başka bir kadın paylaşabilir, hatta bu yüzden rahatlayabilirdi de. Bende öyle olmadı. Paylaşamadım ve o kininli dolaştığım zamanlarda epey cinayet planları kurdum. □

Görece özgürlük

ADALET AĞAOĞLU

Çocuk, kadınla erkeğin birleşmesinin doğal sonucu. Bunun, nasıl olup da çocuk isteyip istememe sorunu haline geldiği beni hep düşündürmüştür. Öyle ya, aile planlaması, kürtaj vb. gibi konulardan ortaya çıkan soruları, çocuğun bir istek sorunu haline gelişindeki nedenleri çözmeden nasıl karşılayabiliriz ki?

Bu konuda ben, kişisel deneyimlerimden hareketle *'çoğalma güdüsü'*, *'analık duygusu'* gibi, çocuk istemeyi açıklayıcı birtakım gerekçeler öne süremeyeceğim. Ayrıca bu güdünün, o duygunun gebelik öncesi mi, gebelikte mi, yoksa ana, çocuğunu kucağına alıp emzirmeye başladıktan sonra mı boygöstereceğine canlı tanıklık edemeyeceğim. Böyle olunca, kürtajın ana ve aile üstünde yaratacağı sarsıntıları (yaratıyorsa), çocuğu karnında, eteğinin ucunda ya da sırtında taşırken geçirdiği sarsıntılarla, uğradığı kayıplarla kıyaslayabilmem de olanaksız. Tıpkı, çocuğun doğumuyla gelen *'aile mutluluğunu'*, beşinci oğulun askere, üçüncü kızın da, çok şükür, varlıklı bir kocaya gitmesiyle ailede duyulacak mutluluklarla kıyaslamamın olanaksız bulunması gibi...

Demek ortada başka bir ölçüt kalıyor benim için: Genelde dünyanın besin kaynaklarının durumu, özelde de toplumumun ve değişik yapıda ailelerin ekonomik gücü, geçim durumu, yaşama biçimi. Bunlara değin kimi bilgiler, gözlemler...

Öğrendiğime göre, şimdi bizim *'çocuk'* dediğimizin anlamı, ilkel toplumlarda *'boyu henüz küçük olan insan'*mış! Görüldüğü gibi, bu kavramda ne zayıflık, ne çaresizlik anlamı yüklü; ne *'ailenin mutluluk kaynağı'*, ne *'ömür törpüsü'*, ne kadının güvencesi için bir *'araç'* olma anlamları. Apaçık ki, *'boyu henüz küçük olan insan'*, herhangi bir tüketimi değil, her anlamda üretimi imliyor. Çocuk, yukarıda bir kısmını sıraladığım anlamlandırmaları, ancak çekirdek aile ortaya çıktıktan sonra yükleniyor. Bu, üretenlerle tüketenlerin, çalıştıranlarla

Pratiğin içindeki hekimler: Erkekler daha çok eğitilmeli

Zeynep Kamil Hastanesi hekimleriyle yaptığımız görüşmeler de bize, kürtajın belki de daha epey uzun bir süre, doğum kontrol yöntemi yerine kullanılacağını düşündürttü.

Dr. *Didem Baskın*, kürtajın yasal olarak (belli koşullarla) serbestleştirilmesinden önceki ve sonraki durumu değerlendirirken şunları söyledi:

"Daha önceleri, özellikle kırsal kesimde kadınlar kendi kendilerine düşük yapıyorlardı. Ve anne ölümleri, bu yüzden çok yüksekti. Bu konuda yapılan araştırmalar Türkiye'de çok yaygın değil, ama bunun böyle olduğu biliniyor... Rahmine tüy sokuyor, sabun koyuyor; ardından kanamalar, enfeksiyonlar... Ve kadın kaybediliyor... Büyük şehirlerdeyse kürtaj gizli yapılmaktaydı. Yaptırabilenler de parası olan insanlardı.

Kürtajın yasallaştırılmasındaki amaç, parası olmayan kadınların da, bu işi kendi kendilerine yapmaktansa, hastaneye başvurup, sağlıklı koşullarda yaptırmalarını sağlamak. Aynı zamanda da onları, aile planlaması yöntemleri üzerinde bilgilendirmek."

Dr. *Baskın*, hastanelerine, daha çok kırsal kesimden ve ekonomik imkânları görece sınırlı ailelerin başvurduğunu belirtirken, *"Geri kalanlar"* dedi, *"yine özel doktorlara, kliniklere gidiyorlar. Özellerde bir azalma olduğunu sanmıyorum. Sadece bize gelen kürtaj vakaları arttı..."*

Kürtajın devlet gözetiminde yaygınlaştırılmasının kırsal kesimde hangi koşullarda ve ne ölçüde gerçekleştirilebildiğine ilişkin sorumuzu Dr. *Baskın* şöyle cevapladı:

"Yeni mezun pratisyen hekimler de hastanelere, staja geliyorlar. Burada, gittikleri şehirlerde uygulamak üzere aile planlamasına yönelik staj görüyorlar. Ne kadar uygulayabiliyorlar, bilemem. Şimdiye kadar giden arkadaşlardan, uyguladıklarına dair bir haber almadım. Herhangi bir komplikasyona yolaçmaması için bir kadındoğum uzmanının gözetiminde yapılması gerekiyor. Belki bu noktada destek göremedikleri için gerçekleştiremiyorlardır..."

Dr. *Baskın*'ın verdiği bilgiye göre, tatil günleri dışında, Zeynep Kamil'de bir hafta boyunca her gün 20-25 arasında kürtaj müdahalesi yapılmakta. Hekimlerin kürtaj talebine *"yetişemedikleri"* Zeynep Kamil Hastanesi'nde, *MR* yöntemiyle yapılan kürtajlardan hemen sonra *"spiral"* takma imkânı da var. Üstelik ücretsiz olarak. Ancak Dr. *Baskın* yakındı: *"Kürtaj olmaktan değil, spiral taktırmaktan korkuyorlar. Bu konuda birbirlerini de etkiliyorlar..."*

Türkiye'de, özellikle kırsal kesim gelenekleri içinde alabildiğine yaygın kız çocuk - erkek çocuk ayırımının kürtaja yansımaları da hekimlerin sık sık gözlemledikleri bir olay. *"Daha geçen gün böyle bir olaya şahit olduk"* diye anlattı Dr. *Baskın*, *"Kadının iki kızı var. Kocası da işsiz. Üçüncü bir çocuğa bakacak durumları yok. Ama kadın, ya oğlan olursa diye ikilemde kalıyordu. Aldırsam mı, aldırmasam mı diye, tereddüt içinde ağlıyordu. Sonunda kürtajı yaptırdı..."*

Ve Dr. *Sühendan Türkmen*, hem bir hekim, hem de bir kadın olarak kürtaj olayını değerlendirdi:

"Kürtajın psikolojik yönü hiç araştırılmıyor. Gayet normal bir kürtaj geçiren bir kadının, sırf psikolojik nedenlerle normal adet kanamasını göremediğini biliyorum. Şu anda yatan kadın neler düşünüyor, neler hissediyor bilemiyoruz, yardımcı olamıyoruz. Biz burada sadece sağlıklı koşullarda kürtaj yapılmasını sağlıyoruz, o kadar... Kocası spiral taktırmasına izin vermiyor, kendi zevki için prezervatif de kullanmıyorsa, bunun acısını çeken kadın oluyor. Erkekleri daha çok eğitmek lazım gibi geliyor bana..." □

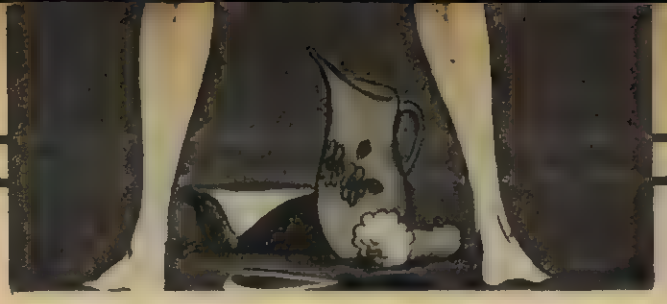

çalışanların da ortaya çıktığı dönem. İşte bundan sonra, kimileri için *'ailenin mutluluk kaynağı'* sayılan çocuk, kimileri için kolayca *'fazlalık'* bir *'yük'* olup çıkıyor. Çocuk yapma da en doğal eylem olmaktan uzaklaşıp, burjuva ikiyüzlülüğüne has birtakım özürlerin taşıyıcısı haline gelince, kürtaj, yani çocuk yapmama özgürlüğü iyice bulanıklaşıyor. Özürlerin de, bahanelerin de farklılık gösterdiği toplumsal yapılarda, çocuk isteyip istememe özgürlüğü de görece tabii...

İlerleyen bilim sayesinde her aile bugün, ille gereksiniyorsa, çocuk sahibi olma özgürlüğüne sahip. Yani, günümüze dek nice kadını *'pis'*, *'çifte eksikli'* kılmış, ona nice dramlar yaşatmış kısırlık durumu artık tarihe karışıyor. Nice erkek de, tohumsuzluğundan ötürü gizli utanç duygularından sıyrılarak, bunun getirdiği gizli cinayetlerin faili olmaktan çıkıyor. Çocuk sahibi olma özgürlüğüne kavuşan kadın ve erkek, karşıtı için de neden özgür olmasın? Ama biri için engel olan neyse, öteki için de o.

İşte, kürtaj bizde de serbest bırakıldı (mı?).. Ancak bu, epeyce bir oranda, kürtaj yapan doktorların özgür olmasına yaradı kanımca. Çünkü, ülkemizde gelir dağılımı ve töreler, hâlâ çocuk yapma özgürlüğü gibi, yapmama özgürlüğünün de eşit olarak kullanımını engelleyecek durumda. Bu engelleri aşmış olanlar, çocuğu doğurup doğurmama özgürlüğüne herhalde hep sahiptiler; bugünse daha iyi sahipler o özgürlüğe. Ama, en kalın çizgide andığım iki engelle karşı karşıya bulunan ailelerin, özelde de kadınların, yasalarla (bile) verilen özgürlüğü rahatça kullanabileceklerini sanmıyorum.

Çocuğun bir *'istek'* sorunu olmasından itibaren, toplumların salt kürtaj serbestliği getiren yasaları, her şeyi çözmüyor bence. Bu serbestliğin kullanılabileceği temel özgürlük ortamının yaratılması gerekiyor. Bireyin, isteğini, yine kendisinin yönlendirme bilinci edinmesi de ilk başta buna bağlı zaten. □

Bir karabasan

ZEYNEP AVCI

Kürtaj oldum. Türkiye ölçüsünde "iyi sayılacak koşullarda ve önemli (maddi ve manevi) zorluklar çıkmadan. Tarihi çok yeni olmadığı için duygularımı ince ayrıntılarıyla aktarmam olanaksız. Yalnız bir şeyi iyi biliyorum: *"İyi"* koşullarına karşın kürtaj benim için bir karabasandır. Tanımlanması çok kolay olmayan, ama bıraktığı iz son derece belirgin bir deneyim kürtaj. Cinselliğinin cezalandırıldığı kuşkusundan tutun, ensesinin ta gerisindeki *"günah"* kavramının hortlamasına kadar sürüyle tedirginlik uyandırıyor insanda. Pişmanlıklar, korkular, (olay ne de olsa Türkiye'de geçtiği için) her şeyin sağlıklı olup biteceğine ilişkin kuşkular, varlıkla yokluk arasında gidip gelmek ve sonunda boşluk duymak, boşluğun nedenini çözebilmek için mantığı zorlamak...

Tüm bunların yanında, olay sırasında karşılaşılan, sayıca çok olmasalar bile kafaca benzeşen birkaç kişiyle *"kürtaj olan kadın"* konumunda bir ilişkiye geçmek... Bazı şeyleri birileriyle paylaştığı inancına kapılmışken, yalnız olmanın balyoz gibi kafaya indiği tek-tük olaydan en önemlisi bence kürtajdır. Belki bir kadın için —vurdumduymazlık girmiyorsa işin içine— karabasan olmasının önemli nedenlerinin başında da, ölümle yaşam arasındaki seçmeyi yaparkenki yalnızlık gelir.

"Bir daha kürtaj olmak mı, Tanrı korusun!" diyen arkadaşlarımın, olay yeniden karşılarına dikildiğindeki durumlarını, en az onlar kadar dehşetle yaşadığımda da en ilkel tepkime dönmüşümdür:

"Ne denli gelişirsek gelişelim, sonunda düşünen hayvanlar olmaktan ileri gidemiyoruz işte..." □

Önemsiz bir figüran gibi...

FÜSUN AKATLI

İlki son derece kolay ve sorunsuz hallolan, ikincisi, operasyonu izleyen ikinci gün ağır kanamalarla hayati tehlike yaratan ve narkoz verilerek 40 dakikalık ikinci bir müdahaleyi zorunlu kılan iki kürtaj geçirdim. İlkinde, dışarı yansıtarak biraz olsun hafifletme cesaretini ve olanağını bulamadığım kimi kaygılar duymuştum. Ama; ne de olsa, bir çocuk anası, 26 yaşında koskoca bir kadın olduğum için, şımarıklığın lüzumu yoktu doğrusu! İkincisinde, artık hem 30 yaşındaydım, hem de bu işin atla deve olmadığını görmüştüm ya bir kez, büsbütün önemsiz bir olayın, büsbütün önemsiz bir figüranı gibi davranmam daha kolay oldu. Ne var ki bu kez bedenimin mızıkçılık edeceği tuttu (insanın bedeni, ruhu kadar muti olamıyor!). Aslında sakat kalma olasılığım da pek önemli görülmedi —nasıl olsa bir çocuğmu vardı işte, bir daha olmasa ne çıkardı— ama, ortalığı epeyi velveleye veren, yakışıksız bir durumdu şu yarattığım ölüm tehlikesi. Hiçbir şey de olmadı işte, iki gün hastanede yattım, çıktım! Hastanede, yanımdaki yatakta, 5 yıl içinde onbir kürtaj geçiren bir kadın, onikinci kürtajın komplikasyonundan yatıyordu. Bir gece ağır bir kanama geçirdi, geldiler, götürdüler. Sonra getirmediler. Çok genel ve çok özel bir yalnızlık hissetmiştim.

Aradan on yıla yakın zaman geçti. Şimdi sorulduğunda düşündüm de yeniden... Galiba ben kürtaj sorununun özünü şöyle algılamıştım: *"istenmeyen gebe"*lik! □

Nedir bizim çocuk politikamız?

FÜRUZAN

İçinde yüzlerce soruyu taşıyor bu konu. En genel yaklaşımda bence baş soru şu değil midir? Türkiye Cumhuriyeti'nin belirlenmiş, hayata geçirilmiş çocuk politikası nedir? Genç bir nüfusun yoğunlukta olduğu ülkemizde, kanımca bu politika aydınlık bir biçimde belirmiyor. Kürtaj kısa bir süre önce yasallaştırıldıktan sonra —ki, bu ne olursa olsun olumlu bir kabul ediştir— sağlık hizmetleri açısından konuyla ilgili yetersizliklerin olduğu görülüyor. İlke olarak *"yasal çocuk"* yapacak çiftin erkeği onaylamadıkça, kürtaj olgusu gerçekleşemiyor. Oysa çocuklar sevginin, sevincin içine doğmalı. Bu da ancak kadının da erkeğin de arzuladığı bir doğumla gerçekleşebilir. Yasaların hoşgörüsünden uzak annelik durumlarındaysa, kürtaj kolaylıkla yapılabilmeli. Tersi olayların nasıl trajik sonuçlar getirdiğini görüyoruz. Ülkemizde babayı gereksinmeden çocuk yapmayı göze alabilen kadın neredeyse yoktur. Toplumun yargıladığı nikâhsız annenin öyküsüyse toplumun olduğu yeri ne kadar da güzel açıklar.

Kadın, bedenini bir günah ağacı gibi algılayıp anlamaktan kurtulduğu zaman, pek çok şey de beraberinde çözümlenecektir. Çünkü ait olduğu toplumun da aydınlık, güvenlikli, yeni bir yüzü olacaktır. Ve ilişkiler, kadın erkek arasında eşitlik ve sevgiyle yaşanacaktır. İyi yetiştirebileceğimiz çocukları topluma vermeliyiz. Kadın ancak ve kesinlikle istediği zaman doğurmalıdır. □

Kürtajı yaşa(yama)yan erkekler

Kadınlar gibi bedenlerinde kürtaj sorununu yaşamasalar da, olayın onları da ilgilendirdiği görüşünden hareketle, çevremizdeki aydın, sorumlu, orta yaşlar dolayında birkaç erkeğe (kimlikleri saklı kalmak üzere) karılarının kürtaj deneylerini nasıl yaşadıklarını sorduk. Kuşkusuz, hepsinin karısıyla olan ilişki biçimi değişik, her birinin bu olayı yaşayış ve anımsama biçimi farklı. Ama, çoğunda ortak gibi görünen bir tutum, kürtajın son kertede kadını ilgilendirdiği ve istense de bu özgül kadınsal durumun onlarla paylaşılmasının olanaksızlığı inancı...

1. Adam: Suçluluk ve çaresizlik hissettim

"Karınız ya da birlikte olduğunuz kadın hiç kürtaj oldu mu?"

— Evet, iki kez.

"Kendisine nasıl yardımcı oldunuz? Siz ne hissettiniz?"

— Yardım çok düşük ölçüde fiziksel. Hastaneye gidip gelme, evde birkaç gün bakım vs... Yardım esas olarak psikolojik. Bu da iki kişinin ilişkisinin o günlerde ne ölçüde yakın ve sıcak olduğuna bağlı. Yani ilişki genelde ne ölçüde iyiyse, yardım o ölçüde artabilir.

Ne hissettim? Belirli bir suçluluk! Bu tarihsel-kültürel olarak benimsenmiş, daha doğrusu zihinlere yerleşmiş kadın-erkek rolleriyle ilgili bir duygu olabilir. İkincisi, çaresizlik! Her şeye karşın insanın eli kolu bağlı..

Doktorun tavrı ve doktora duyulan güven de çok önemli. Ayrıca operasyonun riskleri hakkında bilgisizlik önemli. Bunlar da kürtaj gerektiğinde hemen çözülmeyen sorunlar.

Özetle ben yeterli ölçüde yardımcı olabildiğimi sanmıyorum. Haliyle birinci derecede yaşayan kişinin hissiyatı daha önemli. □

2. Adam: Doğaya hakimiyetin gerekliliğinde son çare

"Kürtaj olayına nasıl bakıyorsun?"

— Bu konuda iki farklı yaklaşım var. Biri demokratların, diğeri İslami görüşün bakış açısı. Demokratlar, toplumsal değişiklikten yana olanlar, toplumsal realitenin gereklerini karşılamak için nüfus, ekonomi, eğitim vb. sorunları gözönüne alarak olaya bakıyorlar. Kürtaja evet diyorlar. İslami görüşte olanlar da *"Tanrı'nın verdiği can alınmaz"* savıyla *tabiatın aristokratik prensibi*'ne bağlı kalarak doğaya dönüşü savunuyorlar. Bu açıdan kürtaja hayır diyorlar.

Hiçbiri olaya insani-tarihi gelişim açısından bakmıyor. Yani insanın doğa karşısındaki bağımsızlaşma sürecini gözönüne almıyor. Ekonomide doğaya karşı özgürlük ele alınırken, insanın kendi doğasını değiştirmesi hiç düşünülmüyor. İçgüdüsel doğal süreç, bireysel irade ve aklın hegamonyası altına alınmıyor. İçgüdüsel dünya ve süreç kendi denetimimize almamız gereken bir süreçtir. Bu süreç içinde *Dr.Jeykll* da olabilir insan, *Hyde* da. İnsanlar *Hyde*'ları aşarak bu duruma geldi.

"Kürtajın yasallaştığı diğer ülkelerdeki geçirdiği aşamaları düşünürsek, bunların hiçbirini yaşamadan Türkiye'de belki de aniden diyebileceğimiz bir biçimde kürtajın yasalaşmasını nasıl değerlendiriyorsun?"

— Kapitalist sistemin içsel belirleyiciliğinin rasyonel gerekliliğinden doğdu bu yasa. Bir toplumdaki hukuki yapıyla diğer yapılar arasında bir birliktelik olması sözkonusu değil. Hukuk kimi zaman önde gider. Kürtaj yasası Türkiye'de büyük bir yığının veya tek tek insanların bir ihtiyacı karşısında değil, Türk devletinin mevcut rasyonellerinin gereklerine cevap vermek için çıkarılmıştır.

"Doktorların kürtaja yaklaşımı?"

— Doktorların da farklı bakış açısı var. Tıp pozitif bir bilimdir. Böyle olmasına karşın her nedense doktorlarımız kürtaj konusunda *"pozitif"* tavırlar alamıyorlar. Klasik ikilem onlarda da var. Yapan yine yapıyor, yapmayan yine yapmıyor. Çünkü son analizde onlar da tıbbın gerekleriyle değil, kendi felsefeleriyle olaya bakıyorlar. Zaten sorun da böyle bir sorundur.

"Kürtaj olmada kadının söz hakkının olmasına ne diyorsun?"

— Bu söz hakkı her konuda olmalı. Sadece kendi bedeni ve kürtaj olmamalı. Bu aile kurumunu da gündeme getiren bir soru. Yükümlülükleri kadar eşitlik ilkesine de bakmak gerek. Türkiye'de erkek aile içinde pek sorumluluk yüklenmiyor. Çocuğun bakımı, büyütülmesi de kadında...

Kadın-erkek eşitsizliğinden öte aile kurumunun toplumsal örgütlenmesi, biçimlenmesi sözkonusu. Bu biçimlenmede iki özgür insanın birarada yaşaması ilkesi, kurumsal yapının altında ezilmiş görünüyor. Yani iki özgür insan değil, bir kuruma değişik ölçü ve özverilerde katılan iki ayrı cinsiyet var. Kürtaj sorumluluğunu taşımada da böyle iki farklı katılım görülüyor. Erkek az, kadın çok.

"Eşin kürtaj olduğunda sen ne hissettin?"

— Vicdan azabı sözkonusu değil. Ben en çok bir yenilginin sıkıntısını duydum. Ana rahmine düşmüş bir organizmanın dışarı atılmasının verdiği psikolojik sorun sözkonusu değil; doğaya karşı ve kendi doğallığını aşma zemininde gelişen tarihi süreçte, bir geri adımın verdiği yenilginin sıkıntısını, acısını duydum.

Ne yapılabilir diye soracak olursak, nasıl insanlar ülser olmamak için bazı önlemlere başvuruyorlarsa kürtaj için de aynı önlemleri düşünmek gerek. Doğaya karşı hakimiyetin bir gerekliliği olarak, en son çare olarak kürtajdan yanayım. □

Doğaya saygılı bir kürtaj yöntemi

Doğurgan cins kadın olduğu için aslında tüm insanları ilgilendirmesi gereken doğurganlığın denetimi alanında sorumluluğu yüklenmek daha çok kadınlara düşmüştür. Tarih boyunca dinler ve devletler kadın bedenine tasarruf hakkını kendilerinde gördükleri için de, çok yakın bir dönemde kadınlar bilinçlenip kendi bedenlerine sahip çıkma hakkını talep edene değin, insan soyunun devamının gerektirdiği nice külfeti onların yüklenmesi gerekmiştir. İstenmeyen gebelikler, bu yüzden kadın yaşamının salt analık ve çocuk yetiştirmeye vakfı, yaşamın başka alanlarında katlanılan yoksunluklar, yeteneklerin körelmesi, ezilme vb... Nüfus politikalarının bedelini kadınlar bedenleri ve benlikleriyle ödemişlerdir.

Onların bilinçlenmesi ve bedenlerine sahip çıkma mücadeleleriyledir ki bilimler (biyoloji, tıp, kimya, biyokimya) ancak son çeyrek yüzyıl içinde kadın doğurganlığının denetlenmesi sorununa önem vermeye başlamıştır. Kuşkusuz, aynı dönemde Üçüncü Dünya doğurganlığının denetimi, besin-nüfus dengesi, ekoloji gibi başka kaygıların da politikacıların gündemine girmesi, bu konuda bilimsel araştırmaya hız verilmesinde etkili oldu.

Bu açıdan en önemli adım —kadın yaşamı açısından buna bir devrim de denebilir— bundan otuz yıl önce *Pincus*'ün *"hap"*ı keşfetmesiyle atıldı. Kadın bedeninin yumurtlama, döllenmeyen yumurtanın ölümü ve bedenden atılması devresine, bu devreye eşlik eden hormon akımını etkileyerek müdahale eden ve yumurta üretimini durduran *"hap"*, kadın bedenini istenmeyen gebelikten koruyan en güvenilir yöntemlerden biriydi ve 1960'larda piyasaya sunuluşundan itibaren gelişmiş kapitalist toplumlarda doğum kontrolü araçları piyasasının baş köşesine yerleşti. Azgelişmiş, özellikle azgelişmiş kapitalist toplumlardaysa, bu piyasanın ne bilimsel ne ideolojik altyapısı varolduğu için, devletlerce benimsenen nüfus artışını frenleme politikasına karşın *"hap"*, aynı uygulama alanını bulamadı. Bu toplumlarda kadın bedeni geleneksel ve ilkel yöntemlerle korunmaya çalışılırken, gebeliğe son vermenin en kesin yolu da, yasalara, cezai hükümlere, ölüm ve sakatlanma tehlikesine karşın kürtajdı.

RU 486

1982'de de bir Fransız doktoru, kadın doğurganlığının denetiminde kimine göre *Pincus*'ünkü kadar önemli bir devrim, kimine göre de bugüne değin bulunan doğaya en saygılı yöntem sayılan bir buluş gerçekleştirdi. INSERM (Sağlık ve Tıp Araştırmaları Merkezi) araştırma görevlilerinden Dr. *Etienne Beaulieu* 19 Nisan 1982'de Fransız Bilimler Akademisi'ne sunduğu bildiriyle *RU 38486* (kısaltılmış adıyla RU 486) adı verilen yöntemi tanıttı. (*Nouvel Observateur,* Nisan 1982).

Nedir yöntemin özü? Bundan önce doğum kontrolünde en güvenilir sayılan ama kürtaja karşıt çevrelerce yan etkileri sayılmakla bitmeyen *"hap"*'tan farklı olarak *RU 486*, ne kadının yumurtlamasını ne de yumurtanın döllenmesini önlüyor. Gerçekten de hapın işlevi döllenmeyi önlemekti ve bunun için de kadının sürekli (yani kadın cinsel ilişkide bulunsun ya da bulunmasın) biçimde doğurganlık hormonu *progesteron* alması gerekiyordu. Yeni yöntem, *RU 486*'ysa sürekli kullanılmıyor. En çok, sürekli cinsel ilişkide bulunan kadınlar tarafından, ayda bir kez, hormonal devrenin sonunda alınması yeterli. Demek ki kadın yumurtlamaya ve döllenmeye açık. Ama eğer çocuk doğurmak istemiyorsa, *RU 486* yöntemini uyguluyor, bir hap alıyor ve çocuğu düşürüyor. Bu anlamda teknik olarak yöntem kürtaja eşdeğerdir, onun kadar kesin (% 100) bir sonuç vermektedir. Ama burada kürtajın ne fizyolojik ne de psikolojik travması yaşanır. Ayrıca hap çok az alındığı için, kadın bedeninde hormonal bozukluklara da yolaçmaz. Çünkü, çok basit bir mantığa dayanan, aslında bir anti-hap olan *RU 486*, kadın bedenine hormonal bir müdahalede bulunmamakta, bu yüzden beden doğal devresini yaşamaktadır. Ama, *RU 486 hapları yapay anti-progesteron* moleküllerinden üretildiği için, bir anlamda rahim dokusunu aldatıcı bir etki yaparak, *progesterona* göre gelişmiş olan dokuyu çözmekte ve döllenmiş yumurtanın gelişmesini durdurmaktadır. O zaman, kadın açısından sorun, *Pincus hapı* kullandığı zaman, uzun dönemli olarak yaptığı çocuk doğurmama kararını, her ay yeniden vermekten ibaret. Kadın her ay, maddi koşullarını ve psikolojik hazırlığını tartarak çocuğu isteyip istemediğine karar vermeli. Kuşkusuz, daha sorumlu ve daha özgürce verilen bir karar olacaktır bu.

Halen Cenevre Hastanesi'nde profesör *Walter Herrmann*'ın araştırmaları başta olmak üzere deney aşamasının sonuna gelmiş olan yöntemin başarı şansı yüksek görünüyor. Sorumluluklarını üstlenmek isteyen özgür kadınlara bilimin sağladığı bu yeni olanaktan dolayı Dr. *Etienne Beaulieu*'yü şükranla selamlamak gerek. Ama bu yeterli değil. Asıl, bugüne dek doğrudan piyasa belirlenmelerine bağlı kalmış, dolayısıyla gereğinden fazla gecikmiş, bu tür insan ihtiyaçlarına, insanca çözümler getirecek araştırmaların geliştirilmesi için çaba harcamak gerek... □

3. Adam:
Maddi imkânsızlık insanı kahrediyor

"Karınız hiç kürtaj oldu mu?"

— Evet, bir kez.

"Peki bu kürtaj sırasında karınıza nasıl yardımcı oldunuz?"

— Şimdi, esas olarak biz, çocuk sahibi olmak istiyorduk. Karımın hamile kaldığı dönem, büyük bir maddi sıkıntı vardı. Maddi sıkıntı... yani, çocuk doğarsa doğabilecek sorunların altından kalkamaz mıyız endişesi... Sonunda birlikte kürtaj olunmalı diye karar verdik.

"Bu kararı alma ne kadar sürdü? Çok tereddüt ettiniz mi?"

— Tereddüt şundan oldu: Demin de söylediğim gibi, çocuk olsun istediğimiz için bize maliyeti çok yüksek geldi, kürtaj olayının. Hem çocuk istiyorsun, hem de böyle bir yola gidiyorsun. Ama bir yandan işsizlik, bir yandan diğer koşulların ne olacağını henüz bilememek bizi oraya itti.

"Bu, evliliğin henüz başlangıcındaydı ve ilk çocuktu sözkonusu olan öyle mi?"

— Evet, evliliğin başlangıcındaydı. Yalnız... karı-koca... Arabalı bir arkadaşla, bu işi sorduk, soruşturduk, bu işi yapan bir doktor bulduk. Ben de gittim. Hem kürtaj sırasında... daha önce düşünmemiştim, ben nasıldım diye... pelte gibiydim. Şu anda düşündüm, aklıma geldi... Çünkü yani, karımın durumu gözümün önündeydi. Kürtaj sırasında orada değildim ama onu hemen sonra gördüm. Hem de çocuk olayı... var olanın yok olmasının verdiği sarsıntı vardı. Pelte gibi, yani kımıldayamaz, adım atmak istemez bir haldeydim.

"Pişmanlık mı?"

— O zaman öyle bir şey düşünmedim. Şimdi düşündüğümde, keşke olsaydı diyorum.

"Ondan sonra iki çocuğun oldu. Bundan sonra bir kaza olursa ne olur?"

— Bundan sonra bir kaza olursa bir felaket olur. Nedeni şu: Geçirdiği bar hastalıktan, kanserden ötürü, hamile kalmaması gerekiyor. Çünkü hamilelik sırasında hücreler yenileniyormuş. O zaman kanserli hücrelerin de yenilenmesi sözkonusuymuş. Öyle bir olay sözkonusu olmayacağı için, kürtaj da artık bizim için sözkonusu değil. Bizim için bir felaket olur. O zaman olayın boyutları kürtaj aşar, başka bir olay olur, kürtaj onun yanında hafif kalır. Yani o zaman çocuğun değil, kaç yaşında bir insanın hayatı sözkonusudur.

"Sen kendini 'pelte' gibi hissediyordun, peki karın nasıldı?"

— Karım, çocuğu çok sevdiği için, o, daha çok çocuğun alınmasından rahatsız oluyordu. Tabiî, fizik olarak o da pelte gibiydi. Ama onu asıl çocuktan mahrum kalmak rahatsız etmişti.

"Fizikî bakımdan rahatsızlık, yorgunluk, bitkinlik hissetti mi hatırladığın kadarıyla?"

— Eve gidene kadar rahatsızdı ama, öyle fazla dışa vuran biri değildir. Benim gördüğüm kadarıyla fazla bir şeyi olmadı. Olsaydı, bilirdim.

"Demek ki siz, olayı müştereken yaşamışsınız, hatta sen belki biraz fazla bile etkilenmişsin..."

— Çünkü biraz osmanlılık, biraz feodalite, ne dersen de, maddi sıkıntıyı çözememekten ötürü böyle bir karar almak insanı hırpalıyor. Maddi imkânın sınırlıysa, hastalık olayında da aynı, iyi bir doktora gitmeyi göğüsleyemezsen, diyelim çocuğun hastayken, insan çok kötü oluyor. İnsanı kahreden asıl buydu.

"Yani, maddi sıkıntı yüzünden, iyi bir doktora gidememiş miydiniz? Nerede oldu? Muayenehanede mi?"

— Muayenehanedeydi. Maddi şartlar biraz daha iyi olabilseydi... şey olabilirdi (klinik...) Gerçi olayı aileye açmak, biraz daha maddi olanak sağlamak düşünülebilirdi. Ama, onun da getireceği başka sakıncalar vardı.

"Ne gibi?"

— Onlara açsaydık, tabiî destek olmak isterlerdi. Çocuğun alınmasını istemezlerdi. Ama bunların da yeni oluşan bir yapıyı, yani karımla benim kurduğumuz yapıyı etkilemesi başka türlü olurdu. Herhalde o zaman bunu değişik değerlendiriyorduk. Dışardan gelen müdahaleye, gençliğin de verdiği şeyle daha bir kapalıydık.

"Son olarak biraz daha mahrem bir şey soracağım. Başta, biz çocuk istiyorduk, ama maddi şartlarımız elvermidği için aldırdık, dedin. Bu durumda, maddi şartlarınız elverinceye kadar korunmak daha iyi bir yol olmaz mıydı?"

— Esas olarak korunuyorduk, ama bazen insan şaşırıyor. Şüphesiz, müştereken önlem alıyorduk. Biz korunduğumuzu sanıyorduk, meğerse korunmuyormuşuz.

4. Adam:
Paylaşamamanın suçluluğunu duydum

"Karın kürtaj oldu mu?"

— Evet.

"Bir kez mi?"

— İki kez... İki kez günahkârız yani... (Alaylı bir gülüş)

"Ne hissettin?"

— Bir sorumluluğu paylaşamamanın verdiği bir suç, sıkıntı, tedirginlik, üzüntü... Yani, insanı hem insan yapan, hem de insan olmaktan çıkaran duygular. Ama, bizimkisi çok da duygusal bir yaklaşım değildi. Çok duygusal bir bunalım olarak yaşanmadı. Yani akılcı bir kararla, bir seçimle yapılmış bir şeydi.

"Nedeni neydi?"

— Ekonomik. Zaten çok çocuklu bir aile içindeydik. Bir de şu var: Yani ne kadar akılcı olduğunu söylerse söylesin insan akıllı olamayınca akılcı da olunmuyor. Önceden birtakım şeyler yapmak, önlemler almak lâzım ki böyle acıklı şeyler yaşanmasın.

"Geçen sene çıkarılan yasaya göre, kadın evliyse, kürtaj olabilmesi için kocanın rıza belgesini getirmesi gerekiyor. Ben buna kadının bakış açısından tepki gösteriyorum. Çünkü sonuç olarak onun kendi bedeniyle ilgili bir şey bu. Bu kararı da icabında kocasına danışmadan alabilir, diye düşünüyorum. Yani, bu ille de paylaşılması gereken bir karar olmamalı. Sen ne dersin?"

— Bir kere, bir insanın kendisiyle ilgili bir karar konusunda herhangi bir insanın rızasını almak zorunda kalması çağdışı bir şey. Eğer böyle bir rıza sözkonusuysa, bunun yasa zoruyla değil, kendiliğinden alınması gerekir. Öyle bir anlaşma vardır.

"Aynı maddenin bir önceki fıkrasında da reşit olmayan çocuklarda, ebeveynin izni aranmış... Yani kadın, evli kadın, burada da erkeğe bağımlı kılınmış."

— Bu Büyük Reşit Paşa kafası. Hiç katılmıyorum. Böyle başkalarının rızasına dayanan yasalara saygı duymak zor... □

5. Adam:
Kocanın fikri gerekebilir asla izni gerekmez

"Kürtaj olayına nasıl yaklaşıyorsun? Sence bu konuda karar kimindir?"

— Birçok genel meselede olduğu gibi burada da, sonuç olarak ben kendi isteğimi söylerim. Yani çocuk olsun mu olmasın mı? Ama son tahlilde ne kadar yardım eden, paylaşan bir baba olursa olsun, erkek ananın yerini tutamayacaktır. Dolayısıyla çocuk meselesinde dokuz aylık, bir yıllık dönem kadını çok daha fazla ilgilendiren bir dönemdir. Sen, çocuk doğduktan sonra her şeyi ben yaparım diyebilirsin ama, doğuma kadar hiçbir şey yapamazsın. Yani ne o çocuğu taşıyabilirsin, ne doğumda herhangi bir şey yaparsın. Olsa olsa karının elini tutarsın belki...

"Yapabileceğin bir şey var tabiî.. Eğer karın çocuk istemiyorsa, korunma sorumluluğunu sadece ona bırakmayıp, destek olabilirsin..."

— Yok, ben o konuda biraz farklı düşünüyorum. Yani çok da öyle olması gerekmiyor. Beni asıl ilgilendiren, kadın erkek ilişkisinde, karşı tarafın mutlu olması. Eğer o mutlu oluyorsa, o bana yetiyor. Günlük hayatta da, cinsel ilişkide de aynı şey. Bunun çok iyi olmadığını da biliyorum. Feragatçi bir yanı var. Bir yanı da karşındakini eşit görmeme. Yani eşitlikçi olmayan, eşitliği bozan bir yan var. Bu sadece kendini düşünmek. Aynı zamanda da sadece karşındakini düşünmek. Ben esas olarak ikinci tipim. Gerek korunma, gerek çocuğu isteyip istememe konusunda görüşümü söylerim ama, ısrar etmem... Bir kadına zorla çocuk sahibi ol demek, onun istemediği çocuğu doğurmasına yolaçmak. Onun sonuçlarını ben karşılayamam. Bu bana doğru gelmiyor.

"O zaman sana şunu söyleyeyim. Son çıkartılan yasada şöyle bir madde var: Kürtaj yapılması için kocanın izni gerekiyor."

— Saçma. Yani kocanın fikri gerekebilir ama hiçbir şekilde kocanın izni gerekir denemez. Hiçbir meselede aslında izin gerekmez.

"Senin demin söylediklerinden şöyle bir çıkarsama da yapılabilir Dedin ki, çocuk esas olarak kadının sorumluluğudur. Çünkü, doğası gereği, onun çocukla özel ilişkisi vardır. Dolayısıyla kararı da kadın vermelidir. Buraya kadar iyi de, bu şunu da getirir mi? Madem kararı kadın alıyor o zaman tüm sorumluluğu da o almalı... Yani ne hali varsa görsün tavrı... Yoksa kararı o alsa bile erkek ona destek olmalı mı? Nasıl?"

— Şimdi, sevgi nedir? Sevgi esas olarak karşısındakini kendi gibi hissetmektir. Büyük lâf belki ama, doğru. Eğer bunu başarabilirsen, yani iki insan arasında karşısındakinin açısından görme olayı varsa, bu tür sorunlar kendiliğinden çözülür. Kendini onun yerine koyabiliyorsan mesele halledilir, gerekeni yaparsın.

"Ama bazı hoşgörülü erkekler, bu yaklaşımı, niye büyütüyorsunuz canım, kürtaj eninde sonunda diş çektirme gibi bir olaydır demeye kadar götürüyorlar."

— Ben hiç öyle görmüyorum. Çünkü olay farklı. Bir kadının çocuğuyla olan ilişkisi dişiyle olan ilişkisiyle aynı olamaz. Çocuğun protezi olmaz. □

6. Adam:
Pahalı bir şey olmasın dedim...

"Eşim üç kez kürtaj oldu. İlk kürtajı Ankara'da yaptırdı. O sırada evli değildik. Kürtajdan başka çaremiz yoktu. Bana çok açık gelen bu düşünce, eşimi sıkıştırdı. Bir cana kıymaktan filan sözediyordu. Uzatmayayım, Ankara'da Maltepe'de Gölbaşı Sineması'nın yakınında bir muayenehanede kürtaj yaptırdık. Eşimin yakın bir arkadaşı da bizimle geldi. Gelmesini eşim özellikle istedi. Lüks bir muayenehaneydi. Bizden başka birkaç kişi daha vardı. Kürtaj eşimi duygusal olarak çok sarstı. Saatlerce ağladı. Etkisini aylarca üzerinden atamadı.

İkinci kürtajı bundan birkaç yıl sonra yaptırdı. Evlenmiştik, bir de çocuğumuz vardı. Ben o sıralarda ev dışında çok meşguldüm. İkinci bir çocuk bizim için çok engelleyici olacaktı. Ben hiç istemiyordum. Benim kadar katı olmamakla birlikte, eşim de yeni bir doğuma istekli değildi. Belki de benim tutumum ona başka bir seçenek bırakmıyordu. Kürtaj için benden yardım istedi. Doğrusu, ben geçiştirdim. Kendisinin nasıl olsa bu işle uğraşacağını biliyordum. *"Aman pahalı bir şey olmasın"* diye sıkı sıkı uyarıda bulundum. Aksaray'da Laleli'de bir muayenehanenin adresini almış. Beraber gitmemizi istedi. Artık bu kadarını geçiştiremezdim. Muayenehane loş, kötü döşenmiş, duvarları kirden renk değiştirmiş bir yerdi. İçerisi çok kalabalıktı. Bekleyenlerin çoğu genelev kadını tipli insanlardı. Açık seçik, küfürlü biçimde konuşuyorlardı aralarında. Yer, daha çok zührevi hastalıklar hastanesi bekleme odasını andırıyordu. Manzara etkileyiciydi. Eşime karşı ilk kez derin bir acıma hissi uyandı içimde. Yine de onu bekleme salonunda bıraktım, kendimi kapının önüne attım.

45 dakika kadar sonra kapıda göründü. Yüzü allak bullak olmuştu. Bu kez üzüntü yerini öfkeyle, iğrenmeyle karışık bir ifadeye bırakmıştı. *"Bunlar kasaptan da beter, Allah belalarını versin"* diyor, *"Bir de mikrop kaparsak"* diye homurdanıyordu.

Kapının önündeki taksiye atladık. İkimiz de arkaya bakmak bile istemiyorduk." □

EVİN DOĞU

Sonrasız yaşam

Ülkemizde iletişim alanında uygulanan sansür ve yasaklar yalnızca devletten gelmiyor. İletişimi için için kemiren ve "kendi kendini denetim" yaftası altında mazur gösterilmeye çalışılan bir "kendini" sansür", "kendine yasak uygulama" mekanizması var. Yerleşik kurum ve gelenekler bireyin, toplumun hak ve özgürlüklerini kısıtlasa da, bastırsa da buna karşı çıkmayı kimi zaman yüreksizlikten, kimi zaman "kraldan fazla kralcı" olmaktan reddeden bir tavır bu. Yazar Pınar Kür, aşağıda okuyacağınız hikâyeyi, gerçek bir olaydan hareket ederek, 1972 yılında kaleme almış ve iki dergiye vermiş. İkisi de, içinde kürtaj olayı var gerekçesiyle geri çevirmiş, basmamışlar. Kürtaj o zaman yasadışı ülkemizde. Geri çevirmenin ilk nedeni bu, bir nedeni de doktor kişinin "kötü" gösterilmesi Pınar Kür'e göre. Bir kez Orhan Peker'le karşılaştığında Peker'in kadın yazarlara "Biriniz de çıkıp aybaşı diye birşey yazmadınız" diyerek tarizde bulunduğunu anımsıyor. Şöyle cevaplamış Peker'i: "Ben daha iyisini yazdım. Kürtajı yazdım, ama basmadılar."
Kürtaj artık yasal Türkiye'de. Bu nedenle "Sonrasız Yaşam"ı bu kadar yıl sonra bir "yüreklilik gösterisi" olarak değil, iyi bir yazarımızın iyi bir hikâyesi olduğu için gün ışığına çıkarıyoruz.

PINAR KÜR

Dondurucu soğuğun üstüne bir de korkunç rüzgâr esiyordu. Hızlı hızlı yürüyorlardı. Karısına yan gözle bakıp duran adam bir türlü konuşacak söz bulamıyordu. Bir şeyler söylemesi gerektiğini biliyor, gene bu gibi durumlarda hep üstüne çöken beceriksizlikten bir türlü kurtulamıyordu.

"Amma soğuk," dedi sonunda.

Evli bir kadından çok pek yeniyetme bir kızı andıran karısı, sanki bu sözler üşümesini artırmış gibi, daha da büzüldü. Rüzgâr gözlerini yaşlandırdığı için başını iyice öne eğmişti. Yapay ipekten başörtüsü deli deli uçuşuyordu. Rüzgârın bacakları arasından geçmesini önlemek istercesine birbirine yakın atıyordu adımlarını. Evlendikleri kıştan, yani üç yıl öncesinden kalma paltosu kısacıktı. Uzun etek modasına uymamış, uyamamıştı. Adam, uzun eteklerini savura savura yürüyen dik başlı, şık çizmeli, çizmelerine uygun, askılı çantalı kızları görüp beğendiğini düşünerek utandı. "Benim karıma daha çok yakışır onların hepsi" diye geçirdi kafasından utanç nedenini ortadan kaldırmak için. "Hem gövdesi sıcak olsa başı da üşümezdi, örtü takmazdı, saçlarını bırakırdı rüzgâra, tıpkı o kızlar gibi....."

Beceriksizliğini daha bir kötü duydu içinde. Diş çektirmekten bile ürken karısını oyalaması gerekti şu anda. Ama gene "soğuk" konusuna dönmekten başka çare bulamadı.

"Mart ortasında bu soğuk anlaşılır gibi değil... Oysa şubatta bayağı sıcaktı hava, değil mi? Şimdi oluklardaki sular bile donmuş, bak..."

Karısı bakmadı. Karşılık da vermedi. Soğuk iliklerine işlemiş gibiydi. Ayakları, bacakları, ta beline dek gövdesi üşümüyor, acıyordu artık.

Adam çaresizlik içinde çevresine göz gezdirdi. Biraz ötede, külüstür bir bahçenin ortasında, cılız bir leylâk ağacı gördü. Sanki bu ağacın söylediklerini doğrulaması her şeyi çözümleyecekmiş gibi, sevince yakın bir coşkuyla bağırdı:

"Şu ağaca bak, tomurcuklanmış bile!" Sonra, ağacın yanına geldiklerinde, daha alçak, daha durgun bir sesle, "Donmuş hepsi..." dedi.

Karısı gene ses çıkarmadı. Dişlerini kenetlemiş, ceplerindeki yumruklarını sıkmış; titrememek, yüreğinin midesinde atışını durdurmak içinmiş gibi, kasmıştı gövdesini.

"Burası," dedi adam bir süre sonra.

Kadın başını kaldırdı. Ahşap evin birinci katından sallanan hekim tabelâsını gördü. "Doktor değilse gitmem," diye diretmişti kaynanası bu kadını salık verdiğinde. Gerçekten doktor olduğuna yemin billah etmişlerdi. Hem de eski mahalleden komşu... Onun için bu kadar ucuza yapacaktı ya.. "Çocukları olduğundan beri pek çalışmıyormuş. Bizim hatırımız için razı oldu," demişti Sabriye hanım.

İkinci çalıştan sonra çift kanatlı eski kapının bir kanadı yavaş yavaş açıldı. Şişman, koyu renk pazen entarili, hırkalı bir kadın göründü eşikte. Saçları ya taranmadan arkadan firketelenivermişti, ya da sonradan adamakıllı dağılmıştı. Ayağında terlikler vardı. Kadın kocasının, kocası da karısının konuşmasını bekledi bir an. İkisi de susunca kapıyı açan konuştu:

"Sabriyanım mı yolladı?"

Kuşkulu, hatta düşmanca gözlerle bakıyordu gençlere.

"Evet," dedi adam, ve birden daha canlı bir sesle: "Ben Sabriye hanımın oğluyum."

"Girin bakalım.."

Loş bir taşlığa girdiler. Şişman kadın ikisini de baştan aşağı süzerken, genci de şaşkınlık içinde ona bakmaktaydı. "Doktor olan bu mu, yoksa hizmetçi mi?" diye düşünüyordu. Şişman kadının gözlerindeki düşmanca bakış daha da belirginleşmişti. Ve genci anladı ki, doktor olan budur ve kaynanası fiyatı düşürmek için pazarlık etmiştir. İçindeki korku çırpınarak boğazına dek yükseldi.

"Küçücük yaşta, daha okulu bile bitirmeden ne aceleniz evlendiniz?" diye sordu pazen giysili kadın. Belki de Sabriye hanımın söylediklerini yineliyordu.

"Ben bitirdim," dedi delikanlı, sanki bu yabancı kadına karşı kendini savunması gerekliymiş gibi.

Doktor hanım karşılık vermedi. Önünde irili ufaklı bir sürü ayakkabının dizili olduğu duvarın sonundaki kapıyı göstererek,

"Siz şu odada bekleyiverin," dedi. "Biz de yukarı çıkıp biran önce bitirelim şu işi."

Genç kadının dizleri titredi.

Açılan oda kapısından, ısıyla birlikte, boğuşan erkek çocuk sesleri geldi. Kocasının ağlamaklı, acımalı olmaya çalışan tüm anlamsız bakışından kaçırdı gözlerini kadın, merdivenlere yöneldi. Biri incecik, biri ağır iki gövde, basamaklarda ayrı çatırdılar çıkararak birinci kata tırmandılar.

Doktor olan, merdivenin tam karşısındaki kapıyı açtı. Önce kendi girdi. Oldukça geniş bir odaydı burası, muayenehane olarak döşenmişti. Bir köşede paravana vardı.

"Ne kadar soğuk..." dedi kadın elinde olmayarak. Sanki dışardan daha soğuktu burası.

Paravanın arkasına yönelen doktor,

"Yakmıyorum burayı," dedi. "Gereği yok. Çocuklar olduğundan beri müşteri falan kabul etmiyorum. Bu muayenehane de, tabelâ da süs diye duruyor. Arada bir komşulardan doğuma çağırırlar, işte o kadar. Bu tarafa gelin.."

Kadın ürke ürke gitti paravanın arkasına. Doğum masası mı, muayene masası mı olduğunu kestiremediği, yalnızca çengellerinden tanıdığı masayı gördü.

"Çok soğuk değil mi ama....? Yani.....bu soğukta...."

"Bir şey olmaz, bir şey olmaz. Beş dakkalık iş. Değmez soba yakmaya. Yaksamdı bile kolay kolay ısınmaz burası zaten. Paltonu çıkarma istersen. Donunu, çoraplarını, pabuçlarını....yeter."

Elindeki şırıngaya bir ilaç çekmeye koyuldu.

Söylenenleri ne denli geç yaparsa o denli kazançlı olacakmış gibi, olduğu yerde, kıpırdamadan durdu genç kadın. Yüreğinin çarpıntısını kulaklarında duyuyordu şimdi.

"A yok... paltoyu da çıkarmak gerek. Damardan yapacağız bu iğneyi."

"Narkoz...." diyecek oldu.

"Narkoz mu? Yok efendim, yok.. Narkoz markoz olmaz. Üç kuruş kazanacağız diye bir de ölüm tehlikesi mi çıkaralım başımıza?"

"Ama ben... ben çok korkuyorum." Sesi ağlamaklıydı. Korkusunu böylesine acıklı bir biçimde belirtmekle kadını yumuşatacağını mı sanmıştı?

Beriki, hazırladığı şırıngayı bir tür saldırı silahı gibi, kızcağızın yüreğine nişanlamış gibi tutarak yaklaşırken ters ters konuşmasını sürdürdü:

"Hep sonradan korkarsınız zaten....çıkar paltonu dedim ya... Sevişirken aklın nerdeydi? Sevişirken iyi, değil mi? Canım...cicim... Şimdiyse... Otur şuraya, otur, uzat kolunu.... Doğuramayacaktın madem, ne diye.... yumruğunu sık, iyice sık....Sonunu düşünmeden boyunuzdan büyük işlere kalkarsınız....Dur olmadı. Amma da inceymiş damarların. Bulmak bir mesele....."

İğneyi dördüncü saplayışında ancak bulabildi damarı doktor hanım. Genç kadın dişlerini sıkmış, gözlerini sımsıkı yumduğu yetmezmiş gibi, bir de başını öte yana çevirmişti.

"Aç yumruğunu, aç artık... Amma da tatlı canın varmış. Korkuyordun madem, baştan korkaydın. Artık iş işten geçti."

İğneyi çekip çıkardı kızın kolundan.

"Beş on dakka ister etkisini göstermesi için," dedi. "Sen bu arada hazırlan da yat masaya."

Kadın hiç ses etmeden ayakkabılarını, sonra da çoraplarını çıkarmaya koyuldu. Neredeyse donmuş olan ayaklarını elleri içine alıp oğuşturmak istedi bir an, ama vazgeçti. Elleri de buz gibiydi çünkü. Buna karşılık, gövdesinin üst yanının terlemeye başladığını duyuyordu. Soğuğa alışmış değildi şüphesiz. Ama artık üşümenin çok ötesine geçmişti gövdesi.. Ya da, korku tüm öteki duyguları bastırmış olduğu için taşlaşmıştı her yanı. Belki de, olur a, donmuştu gerçekten. Belki de böyle donardı kişi. Nerden bilecekti? Ağır ağır yürüdü çengelli masaya doğru. Üzerine örtü falan konmamıştı. Ayak ucun-

da pek temiz olmayan plastik bir kova duruyordu. Rahat tırmanmasına yarayacak basamak gibi bir şey olmadığı için güçlükle çıkıp oturdu iki çengelin arasına. Soğuk teni, soğuk muşambaya değdiğinde hafif bir tiksinme duydu.

Bekledi kaskatı bir gövdeyle.

Bu arada doktor olan da kendine göre birtakım hazırlıklar yapmıştı. Yani, köşedeki muslukta ellerini yıkamış, pazen giysisinin üstüne beyaz sayılabilecek bir hekim gömleği geçirmişti. Şimdi de birtakım araçlarla uğraşıyordu. İşittiklerini çatal kaşık seslerine benzetti kadın.

Bekledi, kaskatı bir gövdeyle.

Doktor olan yaklaştı.

"Uzan, uzan," dedi, "biraz daha öne gel. Bacaklarını tak bakalım şuralara... Az daha beklemek gerek."

Kadın uzanır uzanmaz sımsıkı kapamıştı gözlerini. Elleriyle de masanın iki yanındaki kollara yapışmıştı. Bir süre sonra, odanın tüm sessiz olduğunu farketti. Sanki kendisinden başka kimse yoktu içerde. Gözlerini açtı. Doğrulmak istedi, doğrulamadı. Yalnızca kafasını kaldırabildi. Gerçekten de kimseler yoktu odada.

Onu öylece, bacakları havada asılı, korkunç soğuğun ta içine, gövdesinin tüm derinliklerine işlemesini sağlamak istercesine bırakıp, çekip gitmişti kadın. Nereye gitmiş olabilirdi? Şaşkınlıktan yüreğinin çarpıntısını işitti. Nereye gitmiş olabilir? Belki de, işe başlamadan önce parayı alması gerekiyordu kocasından. Belki de... belki de vazgeçmişti işi yapmaktan. Olamaz mıydı son dakikada? "Dünyanın servetini verseniz yapmam" diyemez miydi son dakikada? Umutsuz bir umutla, delice bir umutla sarsıldı. Yapmasa, "yapmam" deyiverse.... Ameliyat yapılmadığı takdirde başına gelecekleri, sonradan karşılaşacağı güçlükleri, sıkıntıları hiç düşünmedi o an. Yalnızca anlatılmaz bir sevinç içinde, yerinden fırlamak, doktor kadın geri gelmeden, hemencecik giyinmek istedi.

Yerinden fırlamadı. Başı yeniden düştü arkaya. Gözlerini yumdu, sessiz sessiz ağlamaya başladı. Gözyaşları, kapalı gözkapaklarının iki yanından kulaklarına doğru süzülüyordu. İnce, ıslak, kaşındırıcı yol çiziyorlardı.

Önce tahta merdivenlerdeki ayak seslerini, sonra da kapının açılıp kapandığını işitti. Doktor hanım, parayı gömleğinin cebine koymuş olacaktı.

"Tamamdır artık herhalde" dedi içeri girer girmez. "Yemeği ateşte unutmuşum aceleden. Altını söndürüp geldim."

Ve büyük bir hızla işe koyuldu. Önce kalınca, büyükçe bir şeyler girdi kadının içine. Sonra.... Sonrasını anlatmak için yürek ister. Yürek bile yetmez hatta. O acıyı bilen bilir. Bilen bile bilmez hatta. Acıyı anlatmak öylesine zor ki acıyı çekmeyene. İçi kazınana bile sorsanız ertesi günü, ne diyeceğini bilemez. Tanımlayamaz duyduklarını. "Cehennem acısı" der geçer. Ve kimse bilmediği için cehennem acısını, kimse bilemez güpe gündüz içi kazınanın duyduklarını....

Bildikleri, duydukları birtakım çığlıklardır yalnızca..

Tüm ciğerleriyle, tüm yüreğiyle bağırdı kadın. Tüm çaresizlikler gibi, bağırdıkça acısı geçecekmişçesine bağırdı. Parçalandıkça, parçalanıyormuş gibi bağırdı.

O bağırdıkça kızdı doktor olan. Sinirlendi.. Daha hızlı hızlı kazıdı.

"Haykırmasana öyle," dedi hınçla. "İşiten adam boğazlıyoruz sanacak. Kes sesini yoksa....."

Olanca gücüyle, masanın iki yanındaki kollara tutunup doğrulmak istedi kadın.

"Yeter! Yeter artık, istemiyorum!" diye bağırdı.

"İstemiyormuş!... Daha önce söyleseydin istemediğini.. Kes sesini artık. Bütün mahalle işitiyor!"

Mustafa da işitiyor mu? Mustafa da..... diye düşündü kadın.

"Tanrım, Tanrım" diye bağırdı.

★ ★ ★

Kapının önüne çıkar çıkmaz, içerisinin her şeye karşın dışardan daha sıcak olduğunu anladı. Bacaklarının arasından süzülen kanı emmesi için bacaklarının arasına sıkıştırılmış olan pamuk, soğuğa karşı koruyamayacaktı onu belli. Rüzgârın hızı hiç mi hiç kesilmemişti. Dönüş yolunda, yokuştan aşağı inerken, arkasından itiyordu rüzgâr, sonra da dönüp dolaşıp eteklerinin arasından beline dek tırmanıyordu.

Bir ara, çengelli masadan kalkıp, pamuklanıp, giyindiği sırada; dizleri titreye titreye merdivenleri inip, aşağıdaki sıcak odaya girdiği sırada, kocasının bir araba çağırmayı düşüneceğini ummuştu. Dolmuşa kadar olan yolu, bu soğukta, bu olaydan sonra yürümek zorunda kalmayacağını ummuştu. Oysa, odaya girdiğinde karşılaştığı yüz, umudunun ne denli yersiz olduğunu hemen açıklayıvermişti. Acıklı, ağlamaklı, "çektiğin acının beterini ben çektim" demek isteyen bir yüzle sobanın yanından kalkmıştı adam. Ve kendisine doğru bir adım attıktan sonra olduğu yerde durup kalmıştı. Kadın, bu yüzü, bu bakışı, bu adımı, bu duruşu bir filmde, hatta birkaç filmde, belki de yüzlerce filmde görmüş olduğunu sandı. Odanın bir köşesinde, büyük bir şamatayla boğuşan iki erkek çocuğuna çevirdi başını. Hayır, hayır, anasından ayrıca taksi parası istemeği akıl etmiş olamazdı bu adam. Yürüyeceklerdi dolmuşa dek.

Ve madem ki yürüyeceklerdi, bunun en kötü koşullar altında olmasını yeğ tutacaktı kadın. Onun için, doktor hanımın oturup biraz dinlenmesi çağrısına karşılık bile vermeden döndü, taşlığa çıktı yeniden. Peşinden fırlayan kocası yetişemeden sokak kapısını açtı. Birkaç acıklı söz söyleyip rahatlama, her türlü sorumluluktan kurtulma olanağını vermeyecekti ona, hayır. Başı önünde hızlı hızlı yürümeğe başladı. Ama hemen anladı dizlerinin tutmayacağını. Gene de, kolunu omuzuna dolamak isteyen kocasını kesinlikle itti, yalnızca koluna girmesine izin verdi. Başka türlü ilerleyemeyecekti çünkü.

Deminki çığlıklarından (çocukların gürültüsünü, sobanın çatırtısını bastırabilmiş miydi ki çığlıkları?) daha da beter cezalar gerektiğini düşünüyordu kocası için. Çünkü her şeyin, her şeyin suçlusu oydu. Eski pabuçlarının, kısa paltosunun, ablasından Almanya'dan yolladığı yapay ipekten başörtüsünün, pazen giysili kadının, bacaklarının arasında biriken kanın suçlusu bu sıska, bu beceriksiz, bu işsiz gezen üniversite mezunuydu işte. Suçların en büyüğü, en bağışlanması da bu sonuncusuydu galiba.. Ve kadın kendi çektiği acıyı ne denli çoğaltırsa, ve bu acıya ne denli derin bir suskunlukla katlanırsa, kocasını o denli cezalandıracağına inanmıştı.

Ama, tam çok güçlü olmaya karar verdiği anda, ağlamakta olduğunu ayrımsadı. Hıçkırıyordu hem de. Şaşırdı. Ne zaman başlamıştı ağlamaya? Ne zamandan beri yapmacık bir içtenlikle sıkıyordu kolunu kocası? Ne zaman düşmüştü bu zavallı duruma? Nasıl kurtulabilirdi?

Bulanık bir sahne belirmeye başladı gözlerinin önünde. Yaşlar sürekli aktığı için bir türlü netleşemeyen ama gittikçe canlanan bir sahne.. Hiçbir filmde, hiçbir zaman göremeyeceği bir sahne.. Bacaklarını araladı, pamukları çıkardı ve kocasının yüzüne sürdü. Alnından çenesine dek kana bulandı kocasının yüzü. Ve kıkır kıkır gülmeye başladı kadın, kocasının kanlı yüzünün karşısında. Hiç de delice bir gülüş değildi bu. Hani olur ya filmlerde, hem ağlayıp hem gülen deli kadınlar... Öylesi değildi. Gerçekten gülünç bir olay karşısında kendini tutamayan çocuklar gibi gülüyordu. Sınıfın en arka sırasından bir muziplik yapan, öğretmen paylayınca da, hem de türlü ceza gözdağları ile payladığı halde, gülmesini yenemeyen bir ortaokul öğrencisi gibi...

Kıkırdadıkça kurudu gözündeki yaşlar. Birden başını kaldırdı. Aynı sahneyi kocasının görüp göremeyeceğini anlamak istercesine, odadan çıktıklarından beri ilk kez baktı adamın yüzüne. Bembeyaz kesilmişti. Şaşkınlıktan çok, korku içinde olduğu belliydi. Gene gülecekti kadın; az kaldı yeniden başlayacaktı, ama gözü cılız bir leylak ağacına takıldı.

Durdu oracıkta. Biraz önce de geçmemişler miydi bunun önünden? Bir şeyler dememiş miydi kocası? Anımsar gibi oldu. Ve de, biraz önce buradan geçtiklerinden beri nelerin değiştiğini düşündü. Tomurcukları donduran soğuğu düşündü. Gelecek yıl yeniden açar mıydı acep bu leylak ağacı? Olabilir, açabilirdi de. İnsanlardan daha dayanıklı olur ağaçlar. Kendisi tümüyle, temelli donmuştu oysa. Çok iyi biliyordu bunu. Bundan böyle..... bir ömür boyu....kuru, cılız, gereksiz.....içinde hep o tomurcukları donduran soğuk....

Ve tomurcuklar deli gibi dönmeye başlarken başının çevresinde, tüm ağırlığıyla kocasının üstüne yıkıldı. □

Kemal Kurdaş: IMF itiraz etmeseydi Ankara'daki beyler Türkiye'yi tekrar DÇM faciasına itiverecekler

24 Ocak'dan bugüne 4.5 yıl geçmesine rağmen öngörülen hedeflere varılmış olduğu söylenemez. Bu dönemde ortaya çıkan ihracat artışına rağmen Türkiye ekonomisi hâlâ küçümsenemeyecek ölçüde dış açık vermeye devam ediyor. Enflasyon oranı, kalıcı ve istikrarlı bir biçimde bir türlü yüzde 20'nin altına çekilemiyor. Kamu kesiminde sorunlara çözüm getirecek reformların sadece sözü edildi. Devlet ne harcamalarını kısabiliyor ne de gelirlerini artırabiliyor. Bütçe açığı IMF'nin koyduğu limitlerin tutturulmasını olanaksız kılacak bir düzeye yükseldi.

Bu gelişmelere bakarak Özal'ın politikasının iflas ettiğini söyleyenlerin sayısı giderek artıyor. Umutlarını henüz yitirmemiş olanlar da sonbaharı endişeyle bekliyorlar.

Türkiye'nin temelde çok ciddi ekonomik sorunlarla karşı karşıya olduğu yadsınamaz. Eğer ülkenin, en az 20 yıl için demokratik geleceği ipotek altına alacak bir bunalıma düşmesi istenmiyorsa, gerçekçi ve sağduyulu sol alternatif politikaların mutlaka ortaya konması ve bu politikalara geniş bir kamuoyu desteğinin sağlanması gerekiyor. Özal'ı eleştirmek, başarısızlığını döne dolaşa vurgulamak yeterli olmaktan çok uzak. Bunun yanısıra ne 1950'lere ne de 1965'lere geri dönmenin imkânı var. Bunu da iyi bilmek zorundayız.

Öyleyse nasıl bir alternatif? Bu soruya cevap vermeye çalışan iktisatçıların arasında Kemal Kurdaş*'ın önemli bir yeri olduğunu düşünüyoruz.* Kurdaş, *akıntıya kürek çekse de, inandığı görüşleri her zaman sakınmadan savunan bir aydın. Eski bir IMF uzmanı ve maliye bakanı olarak gerek Türkiye'nin, gerekse uluslararası ekonominin sorunlarını yakından bilen bir iktisatçı. Siyasal yelpazede sosyal-demokrat kanatta yeralan* Kemal Kurdaş, *aynı zamanda piyasa ekonomisinin hararetli bir savunucusu. Ancak, kendi deyimiyle* "Özal'a muhalefeti giderek artan" *bir liberal iktisatçı.*

Tüm bu özellikleri, kendisiyle ekonomimizin dünü, bugünü ve yarını üzerine uzun bir söyleşi yapmamızı sanırım yeterince haklı kılıyor. Söyleşimiz daha çok, dış borç sorunu, IMF, Özal Hükümeti'nin iktisat politikası ve sosyal-demokrat bir iktidarın alması gereken başlıca önlemler üzerinde odaklaştı. Uzunluğu nedeniyle söyleşiyi iki sayıya yaymak zorunda kaldık. Okuyucularımız ikinci bölümün yeralacağı 9. sayıya kadar sabretmek zorundalar. Bizi bağışlasınlar.

"Kemal Bey sizden ilk olarak dış borç sorununu ele almanızı rica edeceğim. Bu konudaki görüşlerinize geçmeden önce dış borçlanma olgusunun kısa bir tanımını yaparsanız sanırım görüşlerinizin anlaşılması kolaylaşacaktır."

— Dış borçlanma, teknik terimiyle net dış borçlanma ne şekilde yapılırsa yapılsın, ister nakdî ister aynî olsun, ister devletten ister bankalardan alınsın, ekonomiye dışardan yapılan net bir katkıdır. Teknik olarak dış borçlanma bir ülkenin ödemeler bilançosunda şöyle ortaya çıkar: bu ülkenin cari işlemler dengesi açık verir. Bu açık sermaye hesabındaki fazlayla —döviz rezervindeki artı ya da eksi değişme de dikkate alınarak— kapatılır. Bu fazlalık ele alınan dönemde yapılan net dış borçlanmayı temsil eder.

Bu net katkı iki şekilde kullanılabilir: Yatırımlar için ya da tüketim için. Bu açıdan dış borçlanmanın iki uç alternatifi olduğu söylenebilir. İlk alternatifte dış borç memleketin yaptığı yatırıma net bir ilavedir. Örneğin milli gelirin yüzde 20'si yatırımlara ayrılıyorsa bu oran dış borçlanmayla birlikte yüzde 22-23'e çıkar. Daha da iyi bir ihtimal bu yatırımların dış ticareti olumlu etkilemesidir. Bu tür bir dış borcun ilerde ödemeler bilançosuna olumlu bir katkısı olur. Bir de dış borçlanma dış siyaset açısından olumsuz bir etki yapmıyorsa, bu dış borçlanmanın ideal şeklidir. Dünyada da dış borçlanma bu ideal şekle uyacağı farzedilerek savunulur. Oysa İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana azgelişmiş ülkelerin bu alandaki tecrübelerine baktığınızda dış borçlanmanın hiç de bu şekilde kullanılmadığını görürsünüz. Aksine dış borçlanmada olabilecek en kötü ihtimale yakın bir şekilde kullanılmıştır.

Bu kötü ihtimal nedir? Dış borcun tüketim amacıyla kullanılmasıdır. Ülkenin yatırım hacmini artırmak şöyle dursun, daraltması, ödemeler bilançosuna olumsuz etki yapmasıdır.

"Azgelişmiş ülkelerde ikinci alternatifin, yani olumsuz dış borçlanmanın gerçekleşmesinin bir nedeni olmalı..."

— Dış borçlanma, politikacıya ekonomisinde en kötü iktisat politikalarını izlemek için hem elverişli bir vasıta, hem de bir bahane vermiştir. Bu ülkelerde dış borçlanma hatalı iktisat politikalarının sonuçlarını gizlemek, günü gün etmek, fedakârlık yaparak kalkınma yerine, gelecek kuşakların sırtından rahat yaşamak için kullanılmıştır.

Bu yanlış politikaların izlediği yol şöyledir: Dış borç alma imkânı olunca politikacı sorumsuz bir enflasyonist genişlemeye gider. Buna karşılık ekonomisinde döviz kurlarını ve faiz hadlerini sabit tutar. Böylece bu değişkenlerle oynamanın politik sakıncalarından kaçınmış olur. Bu uygulamanın sonucunda ödemeler bilançosu kaçınılmaz olarak açık verir. Bu açık da dış borçlarla karşılanır. Yüksek enflasyona rağmen döviz kuru sabit tutulunca, ihracat gerilemeye başlar, ithalat hızla artar.

Dış borçlanma olmasa enflasyonist genişleme sürüp gidemez. Bir süre sonra mecbursunuzdur iç fiyatlarınızı dünya fiyatlarına uydurmaya, yani ciddi bir devalüasyona gitmeye. Dış borçlanma bütün dünyada politikacıya gereken önlemleri almama imkânını vermektedir. Hatta başlangıçta politikacıya *"hızla kalkınıyoruz"* iddiasını ortaya atma imkânını verir. Bazen de hatasının faturası kendisine çıkmadan iktidardan uzaklaşır. O zaman da, geçmişte memlekete refah getirmiş bir politikacı olarak, o memleketin başına istikbalde bela olmak için hazır bekler.

Dış borç alternatif değildir

"Peki Kemal Bey, bu görüşlere nasıl vardınız?"

— Ben bu sonuçlara, 1953-1956 arasında Hazine Genel Müdürü, sonuna doğru da Müdür Vekili olarak Türkiye'nin gidişini gözledikten ve milletlerarası kuruluşlarla temaslar yaptıktan sonra vardım. Türkiye 1950'ye İkinci Dünya Savaşı'ndan miras kalan önemli bir döviz rezerviyle gelmiştir. Demokrat Parti iktidarı hızlı bir enflasyonist genişlemeye girdi. Döviz kurunu sabit tuttu. Faizler de düşük bir seviyede tutuldu. Bu şartlar altında Türkiye çok hızlı bir biçimde dış ödemelerinde açık verdi. Kısa bir süre sonra yapılan ithalâtın parasının ödenmesinde büyük gecikmeler olmaya başladı. Ben 1953'de Hazine'ye katıldığım zaman bu gözlemi hemen yapabildim. Tabiî etrafa telkinim, enflasyonu durdurabilecek bir bütçe politikası izlemek, döviz kurunu ayarlamak...

"Döviz kurunu ayarlamaktan devalüasyonu kastediyorsunuz..."

— Evet onu kastediyorum. Ve faizleri değişen fiyatlara uyarlayabilmek için elastiki tutulması şeklinde oldu. Bu telkinlerim muazzam bir tepkiyle karşılandı. O devirde bizde ekonominin iç gelişmesiyle dış gelişmesi arasındaki bağlantı hiç bilinmezdi. *"Efendim biz burada para çıkarıyoruz, dövizle ne ilgisi var"* denilirdi. *"Efendim işte bu para o dövize talep yaratıyor"*, bunu anlatmak mümkün değildi. Benim kitabın 1955 tarihini taşıyan ilk makalesi o dönemde yazdığım raporların bir özetidir. Orada söylediğim, bütün sebebin Türkiye'de olduğudur. Daha o zaman dış borcu bir alternatif olarak görmediğimi söylemem, ilk tecrübelerimin bana verdiği izlenimlerden kaynaklanıyordu. Türkiye bu anlayıştan 60'lı yıllarda da kurtulmadı. Gene, *"Efendim Türkiye geri kalmış bir ülkedir, tabiî dış ödemelerinde açık verir"* deniliyordu. Bense, *"Hayır efendim, bu bir denge sorunudur. En gelişmiş ülke de açık verebilir, en geri kalmış ülkeyse dış ödemelerini dengeleyebilir. Bu bir iç politika ve döviz kuru politikası sorunudur"* derdim. Tabiî bunu anlatmak imkânı kesinlikle olmazdı.

"Demek planlı dönem başlarken de ekonomik konularda düzey pek parlak değildi."

— Evet öyleydi. Bizim plancı arkadaşlarda bile bu anlayış tam teşekkül etmemişti. 1. Plan'ın stratejisini çok tartışmışızdır. *"Bu bir dış borçlanma stratejisidir. Bu dış borçlanma sizin iç politikadaki gevşekliğinizin bir sonucudur. Bu borçtan bağımsız bir politika düşünelim. Eğer bir dış borç imkânı olursa, ihracata yönelik sanayilerin kurulmasına katkıda bulunacak bir borç imkânı, bunun üzerinde duralım"* derdim. 1965'de yapılan bir seminerde *"dış yardımsız kalkınma"* tezini ortaya attım. Hep gördüğüm şu olmuştur: *"Efendim yatırımlarımızı artıracağız, teknoloji alacağız"* bahanesiyle dış borç alınır, fakat yanlış politikaların izlenmesine imkân verdiğinden, onların düzeltilmemesine imkân verdiğinden, sonuçta bakarsınız dış yardımların çok bollaştığı dönemlerde, evvela kendi yatırım hacminiz düşmeye başlar, giderek yatırım hacmi dış yardıma rağmen düşmeye başlar. Sonuçta dış yardım tüketim düzeyi artışını idame etmekte kullanılır.

"Haklı olarak işin kolayına kaçan yerli politikacının sorumluluğunu vurguluyorsunuz. Siz IMF'de de çalıştınız. Onların da dış borçlanmayı teşvik edici bir davranışları oluyor muydu?"

— Hayır. IMF'ye karşı adil davranmayı zorunlu buluyorum. IMF, Bretton-Woods'da, dengeyi temel alan, dış denge bozulunca bu dengenin yeniden tesis edilmesini sağlayacak bir mekanizma olarak doğmuştur. 1950'lerde IMF bir ülkenin dış açık verdiğini gördüğünde, *"Açığınızı kapatın, döviz kurunuzu düzeltin ve döviz kurunuzu öyle düzeltin ki dış ödemelerinizde keyfi miktar kısıtlamalarına gitmeden açığı kapatın, döviz kuru aracılığıyla dengenizi bulun"* tezini savunurdu. Para Fonu bugüne kadar da bu tezi savunmuştur. Mecburdur. Kuruluşunun amacı budur.

Genellikle Para Fonu bir memlekette yangın çıkma-

"Dış borçlanma, politikacıya ekonomisinde en kötü iktisat politikalarını izlemek için hem elverişli bir vasıta, hem de bir bahane vermiştir. Azgelişmiş ülkelerde dış borçlanma hatalı iktisat politikalarının sonuçlarını gizlemek, günü gün etmek, fedakârlık yaparak kalkınma yerine, gelecek kuşakların sırtından rahat yaşamak için kullanılmıştır."

dan harekete geçmez. Bence işin talihsiz tarafları odur. Bir memleket yapacağını yapar. Politikacısı sorumsuz davranır. Dış borçlar alabildiğine artar ve ekonomi bir yerde tıkanır. Hükümet de IMF'ye gitmek zorunda kalır. IMF de bir hastanın karşısındaki doktor gibi davranmak zorundadır. Ve sert tedbirler önerecektir. O memlekete, imkânlarının dışında yaşadığını belirterek, *"Arkadaş bütçeni denkleştir, iktisadi devlet teşekküllerini denkleştir, özel kesimde gereksiz açıklar yapma, bir devalüasyon yap"* diyecektir. Para Fonu piyasa ekonomisinin milletlerarası gözlemcilerinden biridir. Memleketin yöneticilerine bir piyasa ekonomisi sisteminin getirilmesi telkiniyle birlikte, ödemeler bilançosunu denkleştirecek, dış borç ihtiyacını azaltacak tavsiyelerde bulunur. Açığa alışmış bir ülkeye başlangıçta çok sert bir reçete vermemek için de bazı kolaylıklar sağlar. Kendisi bir miktar para verir, dışardan para bulur, vadesi gelen borçların ertelenmesini sağlar. Bütün bunların amacı o memlekette ödemeler bilançosu dengesini sağlamak, yavaş yavaş borçları geriye ödenir duruma getirmek, kısacası sağlığa kavuşturmaktır. Oportünist politikacının yarattığı hayal alemine alışmış milletler Para Fonu'nun bu tedbirlerine karşı isyan ederler.

Bu kuruluşta çalışanlar arasında çok da iyi iktisatçılar vardır ve bence dünya ekonomisine de hizmet etmişlerdir. 1950-60 arası dünya ekonomisinde dengenin sağlanmasında IMF'nin önemli katkıları olmuştur. 60'dan sonra enflasyonist hareket başlayınca, ülkeler de karşı tedbirleri hep birlikte alamadığından, bir de Amerika 1930'ların sabit kurunda ısrar edince denge sarsıldı.

ABD'nin oportünizmi

"Ancak Amerika'nın ayrıcalıklı konumu unutulmamalı. İstediği kadar dolar basıp ithalat yapabiliyor. Üzerinde bir dış ödemeler tahdidi yok. 1960'larda Amerika'dan dünya ekonomisine yayılan büyük miktarda dolar bu dengeyi bozmadı mı?"

— Başlangıçta, Amerika'nın dış açıkları sonucu uluslararası likiditenin genişlemesi faydasız değildi. 60'dan sonra aslında Amerika'nın yaptığı da bir çeşit politik oportünizmdi. Amerika'da enflasyon yaratırsınız ve bunu dışarıya akıtırsınız. O dönemde IMF'de uluslararası likidite konusu gündeme geldi ve bu işi bilen teknisyenler, tabiî ince kelimeler altında, bu politikanın hep değiştirilmesini telkin ettiler. Ancak Amerika IMF'ye gitmek durumunda değildi.

"Peki işin içine hiç politika karışmıyor mu?"

— Doğrudur. *"Board of Director"*da bazı memleketlere karşı daha yumuşak davranılır, bazılarındansa daha sert tedbirler istenir. Bu bir aile; Batı ailesi. Gözde çocukları var, yaramaz çocukları var. İlginçtir, biliyorsunuz bir ara İngiltere açık verir durumdaydı. Ve İngiltere'yi bayağı hesaba oturttular. Hatta İngiltere'ye giden heyetin başındaki arkadaşı, ki son derece kıymetli Avustralyalı bir iktisatçıdır, *"Sen çok yumuşak davranıyorsun"* diye geri çektiler. Yerine daha sert birisini koydular ve İngiltere'yi bayağı hizaya getirdiler.

IMF'nin koyduğu limitler tartışılamaz mı? Tartışılır, ama bilimsel olarak tartışılır, politik mülahazalarla tartışılmaz. Bu sistem içinde yatırımları nasıl artırırsınız, nasıl daha etkin kılarsınız, gelir bölüşümünü nasıl düzeltirsiniz, bütün bunları kendiniz düşünüp uygulayabilirsiniz. Gelen heyete bu çerçevede karşı öneriler sunabilirsiniz. Tek alternatif dengeyi hedef alan ekonomik politikalardır. Bu denge içinde dış borçları ödemeyi hedef aldığınızda, ekonomik politikanızın son derece disipliner olması gerekir.

Türkiye ne durumda

"Türkiye 1978 yılında dış borç açısından son derece güç bir durumdaydı. Kısa vadeli borçları bir hayli yükselmişti, ihracat düşüktü ve borç taksitleri ödenemiyor, gerekli ithalat yapılamıyordu. Daha sonra ihracat artışıyla birlikte, borçların ertelenmesi, vade yapılarının iyileştirilmesi sayesinde borç yükünde bir hafifleme oldu. Halen 18 milyar dolar kadar anapara, 5 milyar kadar da faiz borcumuz var. Sizce ağır bir borç altında olduğumuz söylenebilir mi?"

— Borcun nisbi yükünün bir miktar hafiflediği doğrudur. İhracat, devam eden borçlanmadan daha hızlı arttığı için 1979'a göre yük bugün daha hafiftir. İthalat darboğazı kalkmıştır. Bu aslında 1980 istikrar programının, tam uygulanmamasına rağmen başarısının bir göstergesidir. Ancak bugün dahi Türkiye'nin dış borcunun ağırlığı hayli şiddetli olarak kabul edilebilir. Dış borcun ihracata oranı bakımından biz gene dünyada 9' ya da 10'uncu sıradayız. Hâlâ hem dış ticaretimiz açık veriyor, hem cari işlemlerimiz açık veriyor. Bu aslında istikrar önlemlerinin yeterince uygulanmadığını gösteriyor. Hâlâ borçlanıyoruz.

İsterse Batı Türkiye'yi son derece zor duruma düşürebilir. Bundan sonra vadesi dolacak borçları ertelemezse, Türkiye bütün ihracat gelirlerini borç taksidine tahsis etmek zorunda kalabilir. Bu borç sistemi içinde hükümetler dış politikalarında tam bir hareket serbestliği içinde olamazlar. Dolayısıyla bu borç yükünü daha da azaltmak gerekiyor. Bir kere daha gerçekçi, keyfî ayırımlara yer vermeyen, hayali ihracat gibi haksız kazançlara yolaçmayan bir döviz kuru politikası izlemek zorunluluğu var. Çünkü dış dengeye daha hızlı yönelmek zorundayız.

"Somut olarak..."

— Yani daha ciddi bir döviz kuru politikası. Ekonomide parasal genişlemede daha disiplinli bir davranış, ama yükü sektörlere adil olarak dağıtan bir para politikası izlemek gerekiyor. Öte yandan kısa vadeli, yüksek faizli borçları ödemeye çalışırken, yerlerine daha elverişli koşullarda borç almak —bunu çok sert davranmayıp, mevcut borç seviyesinin muhafaza edilmesi hedefine göre söylüyorum— gerekiyor. Gönlümde net dış borç ödemeyi daha çok istiyorum. Ama Türkiye henüz buraya gelemez.

"Ancak net dış borç ödemek, eğer yüksek oranlı bir büyüme yoksa, gelirler hızla artmıyorsa, yaşam seviyesi düşürülerek mümkün olabilir."

— Bu şöyle olabilir. Tüketimi sabit tutarak, milli hasıladaki artışı tasarrufları artırmada kullanmak, bu artışın da bir kısmıyla yatırımları artırırken, bir kısmıyla net dış borç ödemek. Böyle bir modele gelmek gerekir. Mesela her yıl yüzde 20 tasarruf yapıldığını —bir zamanlar bu orana gelmiştik, sonra hatalı politikalar yüzünden oran düştü— ve bunun yatırımlara gittiğini farzedelim. Yıllık büyüme artışı da yüzde 4 olsun. Sorun bu artışın nerede kullanılacağıdır. Bu artışın tümü yatırımlara verilir ve yatırım oranı artar, buna karşılık dış borç miktarı sabit kalır, bu sonuçları alacak bir politika izlenir. İkinci ihtimal yüzde 4'ün 3'ünü yatırımlarda kullanır, diğer bir puana tekabül eden artışla da net dış borç ödersiniz. Bu ihtimali sağlamak için uygulanacak politikalar çok ciddi bir döviz kuru politikası; az değerlenmiş bir döviz kuru, ciddi bir bütçe politikası, ciddi bir KİT politikası gerektirir. Ücretlerde reel düşüşü önleyecek önlemler bu politikayla çelişkili değildir. Eğer ücretlerde bir yükselişe müsaade edilecekse bu yükselişi tasarrufa sevkedecek bir politika izlemek gerekir. Mesela tasarruf bonosuyla elinden almak! *(Kemal Kurdaş* burada muzipçe gülüyor). Tabiî tasarrufların enflasyon tarafından yenilmesini önlemek şartıyla.

Milli gelirinizin her yıl yüzde birini net dış borç ödemek için ayırabilirseniz pazarlık gücünüz çok artacaktır. Daha düşük faizli borç alabilecek duruma geleceksiniz. Ciddi olarak yabancı sermaye gelecektir. Yabancı sermaye aslında bütün bu dış borçlanmalar arasında ideal şekle en çok yaklaşan tiptir. Çünkü yabancı sermaye yüzde 90 yatırım için gelir. Sonra adama diyebilirsiniz ki *"Kâr transferini kazandığın dövizle sınırlayacağım."* Yabancı sermayeyi tüketime harcamak çok zordur. Bu bakımdan Türkiye'nin bundan sonraki dış borç politikasında, evvela hiç olmazsa seviyeyi muhafaza etmek, ihracatı ve diğer döviz gelirlerimizi artırarak borcun yükünü hafifletmeyi, ödenen borcun yerine yeni borç alırken vade ve faiz koşullarını iyileştirmeyi, yeni teknoloji ve kendi pazarını kendi getiren ihracata yönelik yabancı yatırımları teşvik etmeyi hedeflemelidir. Ben bunu öneriyorum.

"Özal Hükümeti'nin uyguladığı politikalar sizin önerilerinize pek uymuyor."

— Hiç uymuyor. Bir kere ekonomide piyasa sisteminin işleyişinde yeterli adımları rasyonel biçimde, devamlı ve tutarlı, bir sistem getirici biçimde atmadılar. Ekonomide piyasa sisteminin ekonomik mekanizmalarının otomatik işleyişi yerine devamlı merkezden yönetilen, her kararın merkezden alındığı, pek çok keyfi ayırımın yapıldığı, pek çok fuzuli ranta imkân veren müdahalelerin sahneye konduğu bir sistem geliştirildi. Ben bu sisteme muhalefet ediyorum ve her gün muhalefetim biraz daha artıyor.

"Son olarak Dünya Bankası'ndan alınan yüzde 26 faizli ve kur garantili krediler devam eden rant ekonomisinin bir örneği sanırım."

— Hem de iyi bir örneği. Krediler kapışıldı ve 15 günde bitti sanıyorum. Bir yandan dış ödemelerde açığa imkân veren bir politika izliyorlar, öte yandan enflasyonist bir ortamda sabit faizli, kur garantili dış borç sistemini geri getiriyorlar. Aslında getirdikleri sistem Dünya Bankası'nın Sanayi Kalkınma Bankası'na dağıtması için verdiği 130 milyon dolarlık krediyle sınırlı değildi. Çıkarılan kararnameyle her türlü kredinin kur garantisiyle kullanılmasına imkân veren genel bir sistemdi. Ama haklı olarak buna Para Fonu itiraz etti, Dünya Bankası itiraz etti. *"Sen tutarsızsın"* dediler. Anladığıma göre hükümete, *"Hadi bunu kullandın, ama bunun dışında asla müsaade etmeyiz"* ihtarını yaptılar. Bence Türkiye'ye hizmet etmişlerdir. Yoksa Ankara'daki beyler Türkiye'yi tekrar DÇM faciasına itivereceklerdi.

SEYFETTİN GÜRSEL

Dayanışma liderlerinden "düşman ajanı" Gwiadze salıverildikten sonra.

Jaruzelski'nin IMF'ye sunduğu "iyi hal" belgesi: Siyasi tutuklulara af

SEYFETTİN GÜRSEL

"*Düşman ajanları*", "*KOR'un topladığı paralarla lüks içinde yaşayan hainler*", hatta "*Lech Walesa'nın KOR'un kasasından maaşa bağlandığı*" iddiaları... Bu hakaretler, 22 Temmuz'da çıkarılan genel af öncesi Polonya'da resmi basının KOR'un 4 yöneticisi için uygun gördüğü sıfatlardan birkaçı. "*KOR'un işçi sınıfına ihanet içinde olduğu*" yolundaki suçlamalara alışılmıştı ama, kısa bir süre sonra hapishanelerden salıverilecek kişiler için böylesine ağır bir dil kullanılması gerçekten şaşırtıcı.

22 Temmuz'da yürürlüğe giren af yasasıyla, adi suçlardan hüküm giymiş 35 bin mahkûmun yanısıra, içlerinde KOR yöneticilerinden *Jasek Kuron, Adam Michnik, Zbigniew Romazewski, Henryk Wujek*'le Dayanışma Sendikası'nın önde gelen 7 yöneticisinin de bulunduğu 600 siyasi tutuklu serbest bırakıldı. Af yasası halen yeraltında ve yurt dışında siyasi faaliyetlerini sürdüren militanları da kapsıyor: Ancak "*yasa dışı eylemlerin*" niteliğini, tarihini ve yerini açıklamak koşuluyla...

Bu kadar ağır "*suçlar*" işlemiş kişiler nasıl oluyor da serbest bırakılıyorlardı? Polonya'da muhalefet aleyhine başlatılan suçlama kampanyasını iktidarın içinde bulunduğu çelişkilerin yansıması olarak değerlendirmek gerekiyor. Polonya halkının direncini kırmak için nasıl bir yöntem izlenmeli? Askeri darbenin üzerinden 3 yıla yakın (Aralık 1981) bir süre geçmiş olmasına rağmen bu soruya general *Jaruzelski* bir cevap bulabilmiş değil. Polonya dahil olmak üzere, Doğu Avrupa ülkelerinde yönetimlerin daha önce karşılaştıkları klasik senaryo şematik olarak şu perdelerden oluşuyordu: Grevler - Gösteriler - Komünist Parti'de çözülme - Ayaklanma - Yerli ve "*kardeş*" silahlı kuvvetlerin müdahalesi - Kanlı bir baskıyla toplumsal muhalefetin sindirilmesi. Bundan sonra sorun, "*normalleştirilmiş*" bir toplumu uzun yıllar yönetmekten ibaretti. Bu senaryonun son perdesinin sahneye konmasını isteyenler Polonya'da da mevcut. Suçlama kampanyası da işte bu kesimi yatıştırmak için gerçekleştirildi. Çünkü *Jaruzelski* bu son perdenin oynanmasına bir türlü cesaret edemiyor. Bunun başlıca nedeni arada yer alan ayaklanma perdesinin oynanmamış olması. Polonya'nın farklılığı da kuşkusuz burada. 15 milyon üyeli Dayanışma Sendikası, gerek yasal faaliyette bulunduğu dönemde, gerekse yasaklandıktan sonra, değişen koşullara uygun olarak sistemin tahammül sınırlarını zorlayan ama aşmayan mücadele yollarını bulmasını ve Sovyet işgaline yolaçacak eylemlerden kaçınmasını iyi bildi. Gerçi Sovyet yöneticileri geçmişte bundan daha azı için müdahaleleri göze alabilmişlerdi. Ama 80'li yıllarda bir askeri müdahalenin gerek sosyalist blok dışındaki komünist partilerle ilişkilere, gerekse Batı'yla kör topal sürdürülmeye çalışılan yumuşama politikasına yapacağı olumsuz etkiler, Sovyet yöneticilerini geri dönülemeyecek bir eylemden alakoydu. Bir de, Sovyet işgaline Polonyalıların göstereceği direnmenin yolaçacağı maliyet de dikkate alınmış olmalı.

Jaruzelski'nin çıkmazı

Sovyetler'in umudu, komünist rejimler için tatsız bir öncül teşkil eden Polonya askeri rejiminin makul bir süre içinde durumu "*normalleştirmesi*", yani Dayanışma'yı

toplumdan silerek yönetimi yeniden bütünüyle Komünist Partisi'ne bırakmasıydı. Bu umudun büyük ölçüde boşa çıktığı rahatlıkla söylenebilir. Askeri yönetimin vardığı nokta tam bir çıkmazdır. Dayanışma'da ve Katolik Kilisesi'nde odaklaşan pasif direnmenin üstesinden gelinemediği gibi, ekonomik durum da tüm vehametini korumaya devam ediyor. *Jaruzelski* yönetimi iktidar olabilmek için gereken asgari toplumsal onayı bugüne kadar sağlayamadı. Bunun en son ve en iyi göstergesi, 17 Haziran'da yapılan yerel idare seçimlerinde yönetimin uğradığı yenilgi oldu. Yönetim seçimlere katılımın ancak yüzde 75'i bulduğunu itiraf etmek zorunda kaldı. Seçimlerde yüzde 99 oranında katılımın kural olduğu bir sosyalist ülke için bu katılım oranı gerçek bir başarısızlığın ifadesiydi. Üstelik Varşova dışında diğer kentlerde katılım yüzde 50'yi geçememişti. Bu olguya bir de resmi sendikaların uğradığı hezimet eklenirse yönetimin içinde bulunduğu zorlukların boyutu daha iyi anlaşılır.

Polonya'nın ekonomik geleceği de hiç parlak görünmüyor. Resmi verilere göre 1983'de gayrısafi milli hasıla yüzde 3'le 4 arası artmış görünüyorsa da, bu büyüme halkın yaşam seviyesine yansımaktan çok uzak. Kaldı ki halen gelir düzeyi 1978 düzeyinin yüzde 25 altında. Batı ülkelerinde yaşayan Polonyalıların akrabalarına yaptıkları hatırı sayılır yardımlara rağmen gıda maddeleri için kuyruklar uzayıp gidiyor. Bu yıl için ilan edilen yüzde 15'lik enflasyon oranının aşılacağına kesin gözüyle bakılıyor. 27 milyar dolarlık dış borcunun faizini düzenli ödeyememesi bir yana, Polonya'nın acilen yeni kredilere ihtiyacı var.

Siyasi tutukluların affedilmesi de önemli ölçüde Batı'nın, özellikle de ABD'nin Polonya'ya uyguladığı ekonomik tahditlerin kaldırılmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirildi. Polonya Hükümeti uzunca bir süredir IMF'ye üye olabilmek için çaba harcıyor. Bu üyelik sayesinde Batılı bankalardan, özellikle de Dünya Bankası'ndan düşük faizlerle ihtiyaç duyduğu kredileri alabileceğini düşünüyor. Eğer siyasal ortam gerginleşmezse bu amaca ulaşmak pek güç olmayacak. Nitekim geçtiğimiz günlerde *Reagan* Polonya'ya uygulanan tahditlerin bir kısmına son verdi. Eylül ayında yapılacak IMF guvernörler toplantısında da Polonya'nın üyeliğine yeşil ışık yakabilir. Batı finans çevrelerine yakınlığıyla bilinen *"The Economist"* dergisinin de Polonya'nın IMF'ye girmesinin ekonomik ilişkiler açısından olumlu bir adım olacağını yazması bu açıdan kayda değer.

Zaman kimin lehine çalışıyor?

Polonya Hükümeti IMF'ye üye olup umduğu kredileri alsa bile, işçilerin gönüllü katılımını sağlanmadığı sürece ekonomik alanda kalıcı bir iyileşme olanaklı değil. Bu nedenle kısa dönemde nisbi bir iyileşme gerçekleşse bile, bu *Jaruzelski*'nin iktidarına gerekli toplumsal desteği sağlayamayacaktır. Olsa olsa, generale biraz zaman kazandırabilir.

Çıkarılan affın amaçlarından biri de toplumsal gerginliği azaltarak Dayanışma'nın tabanını daraltmak ve bu örgütü etkisizleştirmekti. Bu beklentinin de boşa çıkacağını kestirmek çok güç değil. Hem serbest bırakılan KOR yöneticileri, hem de Dayanışma yöneticileri özgür sendikacılık olmadan Polonya'nın hiçbir sorununa çözüm bulunamayacağını açıkladılar. Aftan yararlanan militanların hiçbiri mücadeleyi durdurmaya niyetli görünmüyorlar. Günlük yaşamın tüm zorluklarına rağmen Polonyalılar da çoğunlukla direnme güçlerini ve umutlarını yitirmişe benzemiyorlar. Toplumsal dayanışmanın zayıfladığı söylenemez. Gün boyu, hatta bazen daha da fazla süre beklenilen kuyruklarda kaçınılmaz olarak çıkan anlaşmazlıkları ve kavgaları önlemek amacıyla, *"demokratik kuyruk komiteleri"* kurmayı düşünen ve uygulayan bir toplumun direnme iradesini kırmak hiç de kolay değil.

Öte yandan yönetim de eski *"anarşi"* günlerine kesinlikle geri dönülmeyeceğini tekrar tekrar açıklamaktan geri durmuyor. Bu durumda kısa bir süre sonra hapishanelerin yeniden dolmaya başlayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Zaman kimin lehine işliyor? Polonyalıların direnme azmi bu yıpratıcı mücadeleye daha ne kadar dayanabilir? Dayanışma'yı yavaş bir ölüm mü bekliyor, yoksa yenilgiyle sonuçlanacağına kesin gözüyle bakılan maceracı bir strateji mi? Buna karşılık şu sorunun da sorulması gerekmiyor mu: Sorunların üstesinden gelemediği ölçüde *Jaruzelski*'nin iktidarının ömrü süratle azalmıyor mu? Bu sorulara bir cevap vermek şimdilik olanaksız. Önümüzdeki sonbaharda durumun kısmen aydınlığa kavuşması beklenebilir. Ama unutmayalım ki Polonya'nın kaderi ne yazık ki büyük ölçüde kendi dışındaki güçlerin elinde. □

Jacek Kuron ve Adam Michnik mahkemede.

"Benim sosyalizmim değil onların sosyalizmi karşı devrimci"

KOR (İşçileri Savunma Komitesi), 1976 yılında Radom, Ursus ve Plock'da meydana gelen ayaklanmanın ertesinde şiddetli baskılara uğrayan işçileri desteklemek amacıyla kuruldu. Çoğunlukla sosyalist aydınlardan oluşan kuruculardan dördü etkin bir mücadele örneği verdi: *Jacek Kuron, Adam Michnik, Zbigniew Romazewski* ve *Henryk Vujec*. Uzun bir tutukluluk döneminden sonra yönetimin nihayet 13 Temmuz'da mahkemeye çıkarmaya karar verdiği bu dört kişi, KOR öncesi de muhalefet hareketinin yakından tanıdığı militanlardı.

İçlerinde en yaşlısı olan 1934 doğumlu *Jacek Kuron* çok genç yaşta, tarih fakültesinde öğrenciyken Parti'ye girdi. İlki 1953'te, ikincisi de 1968'de olmak üzere tam iki kez Parti'den ihraç edildi. 1964 yılında yazdığı ve Polonya İşçi Partisi'ni işçileri sömürmekle suçladığı *"Parti Üyelerine Açık Mektup"*la adı duyulmaya başlayan *Kuron*'un, hemen hemen tüm muhalefet hareketlerinde yeraldığı görülüyor. Bu da birçok kez hapishaneyi boylamasına neden oldu.

En gençleri *Adam Michnik* de eski bir komünist ve eski bir tarih öğrencisi. 1968'de ünlü filozof *Leszek Kolakowski*'yle örgütlediği bir konferans yüzünden Parti'den ihraç edildiğinde henüz 22 yaşındaydı. Çeşitli yayın faaliyetlerinde görev aldı. *"Uçan Üniversite"* (Bilim adamlarınca verilen ve halka yönelik seri konferansların adı) deneyine katıldı. Genç yaşına rağmen yaklaşık yüz kez gözaltına alınan *Michnik*, bu alanda kırılması güç bir rekorun sahibi.

Halen 43 yaşında olan fizikçi *Zbigniew Romazewski*, askeri darbe sırasında yeraltına geçebilen ender KOR üyelerinden. Polis *Romazewski*'yi ancak 1982 Ağustosu'nda tutuklayabildi. Bu süre içinde Dayanışma'nın yeraltı yönetiminin üyesiydi ve sendikanın gizli radyo yayınlarını yönetiyordu.

Diğerlerinden farklı olarak bir köylü ailesinin çocuğu olan *Henryk Wujec* Katolik bir aydın. Kimya öğrenimi yapan *Wujec* ilkin Katolik Aydınlar Klübü'nde etkinlik gösterdi. 1976 yılında işçilerin uğradığı baskılara yakından şahit olduktan sonra KOR'a katıldı. 1970'lerin sonunda bağımsız sendikal hareketin oluşmasına büyük katkısı olan *Robotnik* (İşçi) gazetesini yönetti ve İşçi Üniversitesi'nde görev aldı.

KOR, baskıya uğrayan işçilerin aileleri için yardım toplayarak, savunma hizmetlerini örgütleyerek, en önemlisi de yaptığı yayınlarla tutuklu işçilerin tecrit edilmelerini engelleyerek ve korku çemberini kırarak kamuoyunda büyük bir prestij kazandı.

Özyönetim peşinde

1977 yılında hükümet bir yandan KOR üyelerinin çoğunu tutuklarken, öte yandan tutuklu işçileri serbest bırakmak zorunda kaldı. KOR üyeleri bu tarihten itibaren hedeflerini genişlettiler ve özyönetime dayalı demokratik bir hareket yaratmak için kolları sıvadılar. KOR'a da KSS (Toplumsal Özsavunma Komitesi) adını eklediler. Tüm Polonya çapında etkinlik gösteren KOR giderek ekonomik reform ve özyönetim için fikir üreten bir kuruluş haline geldi. Merkezi bir hiyerarşisi yoktu; başkanı yoktu, bütün üyeler de eşit statüye sahipti.

KOR'un faaliyetleri, işçi muhalefetinin güçlü bir kitle örgütüne dönüşebilmesi için gereken fikrî zeminin ortaya çıkmasına büyük katkıda bulundu. Baskıya uğrayan işçilere destek olmaya devam ederken, grevleri duyurarak işçilerin aralarında ilişki kurmalarını sağladı. 96 yaşındaki iktisat profesörü ve KOR üyesi *Lipinski*'nin de söylediği gibi, *"KOR olmasaydı her şey çok daha başka olacaktı."*

Dayanışma kurulunca KOR üyeleri de örgütün görevinin bittiğine karar verdiler ve sendikaya danışman ya da yönetici olarak katıldılar. Dayanışma'nın ilk ve son kongresinde KOR'un aldığı kapanma kararını ilân etmek üzere kürsüye gelen profesör *Lipinski*, 1906'dan beri sosyalist olduğunu belirttikten sonra, kongre üyelerine şöyle sesleniyordu: *"Benim için sosyalizm, demokratik bir ekonomi için, üretim araçlarının kolektif mülkiyeti için mücadeledir; devlet mülkiyetinin yolaçtığı yeni özel mülk sahiplerinin mülkiyeti değil, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti. Benim için sosyalizm, fabrikaların demokratik biçimde işletilmesi için, her sosyalizmin amacı olan siyasal özgürlükler için, sansürün yıkılması için mücadeledir: Benim sosyalizmim değil, onların sosyalizmi antisosyalist ve karşı devrimcidir."* Bu görüşler Dayanışma'nın özyönetimi savunan, *"Nomanklatura"*nın kaldırılmasını isteyen, iletişim araçlarında ve eğitimde yalana son verilmesini talep eden ve parlamentoya serbest seçimlerle temsilci gönderilmesini öngören programıyla büyük bir paralellik içindeydi.

KOR, işçi sınıfına önderlik etme hevesinde olmayan, *"tarih bilincini"* tekelinde tuttuğunu iddia etmeyen bir siyasal örgüt olarak, işçi sınıfı-sosyalist aydın ilişkisi açısından anti-jakoben ve anti-bolşevik bir nitelik taşıyordu. Hem başarısı, hem de bürokratik yönetimin bir numaralı hedefi olması hiç kuşkusuz bu niteliğinde aranmalıdır. □

Doğu Almanya'ya Sovyet nasihati değil para lazım

JÜLİDE ERGÜDER

"Bu yaptığımız işin, düpedüz insan kaçakçılığı olduğunun farkındayız; ama insanları hürriyetlerine kavuşturabilmek için mümkün olan her yolu deniyoruz. (....) İnsanî gerekçeler gösterilerek bizden para koparıldı. Meş'um bir şey, bu."

"Sözüm ona muhalif unsurları ortadan kaldırıyor ve baskıcı komünist devletin normale avdet etmesini sağlıyoruz. (....) Komünistler'e yönelik direnişin semeresiz kalmasına yol açıyoruz."

1 Ağustos 1984 tarihli *International Herald Tribune*'un *"İki Almanya'nın 20 Yıllık İnsan Kaçakçılığı"* başlıklı yazısında yer alan yukarıdaki iki alıntıdan ilki, Doğu Almanya'da 7 sene hapis yatan *Uta Giersch*'e, ikincisiyse 20 yıl önce Batı Almanya'nın başbakan yardımcısı ve Alman ilişkileri bakanı olan *Erich Mende*'ye ait. Çeşitli kaynaklardan edinilen bilgiler, 1960'larda 22 bin siyasî mahkumun satın alındığını, 1976'da Bonn hükümetinin 11 bin kişi için DAC'ne, sabit fiyatlarla, 1.5 milyar mark ödediğini ortaya koyuyor. Uzun seneler boyunca her iki tarafın da rızasıyla bir devlet sırrı olarak (basında açıklanmaması anlamında) saklanan bu durum, alıntıların da açıkladığı gibi, siyasî mahkumları ne pahasına olursa olsun özgürlüklerine kavuşturmasının yanı sıra, Doğu'nun başını ağrıtan muhaliflerden kurtulmasını da sağlamış. Bu değiş tokuş, beri yandan, özellikle başlangıçta Doğu Almanya'nın nakit sıkıntısını giderirken, Batı'da da zamanla enflasyonu körüklemiş.

1960'larda doğudan kurtarılan siyasî mahkumların çoğunluğunu, savaşın nihayetinde Almanya'nın Sovyet denetimindeki parçasında komünizmin zorla yerleştirilmesine direnen önde gelen Hıristiyan Demokrat ve Sosyal Demokratlar oluşturuyordu. Bugünse, Doğu Almanya'daki siyasî mahkumların yüzde 70'ini, ülkeden kaçmaya çalışırken hüküm giyen 20-30 yaş grubundakiler teşkil ediyor. Parçalanan ailelerin birleştirilmesi meselesi de, Batı Almanya'nın büyük meblağlarda para ödemesine yol açmış... Berlin'i ikiye bölen mahut duvarın inşasından bu yana, ailelerin birleştirilmesi bahanesiyle 293 bin kişinin batıya geçtiği hatırlanırsa, ödenen miktarın yüksekliği anlaşılabilir. Bu sene, 25 binin üstünde Doğu Alman'ın ülke dışına çıkmasına izin verildi. Geçen Temmuzdaysa Bonn, Doğu Berlin'deki FAC misyonuna iltica eden 55 Doğu Alman için 1.8 milyon dolar verdi. (Yine, geçen martta, Prag'daki Batı Alman elçiliğine ailesiyle birlikte sığınan Doğu Alman başbakanı *Willi Stoph*'un yeğeninin serbest bırakılması için verilen 180 bin dolar da cabası.)

Doğu Alman yetkilileri bu ticaretin ahlâkî açıdan bir mahzuru olmadığını, siyasî mahkumların ülkenin prestijine indirdikleri darbenin, batıya geçmelerinde yasal bir sakınca bulunmayanlarınsa yetişmeleri ve eğitimleri için hükümetin harcadığı çaba ve paranın mutlaka tazmin edilmesi gerektiğini öne sürüyorlar. (*Schmidt*'in 1978'deki resmî ziyaretinden sonra, Romanya'nın da, nakit karşılığında Alman asıllıları Bonn'a satmaya başladığı biliniyor.)

Bu durumda, *Pravda*'nın temmuzun son haftasındaki şiddetli saldırılarına neden olan son yakınlaşma, (Batı'nın yaklaşık 1 milyarlık kredisi) iki ülke arasında *"bazı konularda"* el altından sürdürülen işbirliğinin, daha genişletilerek devam ettirileceğini haber veriyor. Doğu Almanya'nın Sovyetler Birliği'nden aldığı petrole 1983'te zam yapılmış ve petrol ithalâtı yüzde 10 azaltılmıştır. Yılda yüzde 5.1 ilâ 5.4'lük bir iktisadî büyümeyi hedefleyen yönetim, bu yüzden, iddialı beş yıllık planı gözden geçirmek mecburiyetinde kalmıştı. Ülke içindeki kaynakları sınırlı ve dış borçlarını da azaltmaya kararlı Doğu Almanya, ithalâtını azaltıp ihracatını arttırmayı amaçlıyor. Federal Almanya'nın ülkenin ithalât ve ihracatındaki payıysa, 1982 rakamları ile, sırasıyla yüzde 16.7 ve yüzde 16.0 idi. Doğu'nun öbür Almanya'yla yoğun ticarî ilişkileri, bir geri dönüşü zorlaştırırken, gelişmeye elverişli bir zemin de hazırladı. Böylece, batının son kredisi tam zamanında verilmiş gibi görünüyor. (Kohl hükümeti DAC'ne geçen yılda 85 milyon dolarlık devlet yardımında bulunmuştu.)

Doğu Almanya'nın acil kredi ihtiyacı

Temmuz'un 25'inde Bonn hükümeti, DAC'ne devlet garantili 950 milyon markluk (331 milyon dolar) kredi

açtı. Her ne kadar Doğu Alman hükümeti kredinin insanî konularda bazı şartlara bağlı olarak verildiğini reddediyorsa da, 1 Ağustos'tan itibaren yürürlüğe giren yeni düzenlemeye göre Doğu'yu günü birlik ziyaret eden emekli ve hasta kişilerin ödeyecekleri harç miktarı 25 DM'tan 15 DM'a indirildi; batılıların Doğu'da azamî kalış süreleri yılda 30 günden 45 güne, doğulularınkiyse 30 günden 60 güne çıkarıldı; Doğu'da hududa yakın bölgeleri ziyaret kısıtlamaları gevşetildi ve Batı Alman çıkışlı kitap, gazete, plâk vb. malzemenin doğuya geçiş kuralları esnetildi ve çok sayıda Alman'ın bu sene Batı'ya göçünün engellenmeyeceği konusunda güvence verildi.

Yeni banka kredisini, Doğu Berlin Dış Ticaret Bankası adına Batı Alman Bankaları Sendikası örgütledi. Beş sene vadeli kredinin faizi, *Libor*'dan (Londra Uluslararası Bankası) yüzde 1 fazla, ve bu faizin yüzde 0.25'i, devlet garantisinin karşılığı olmak üzere, federal hükümete gidecek. Ayrıca, ortak fabrikalar kurmak üzere *Volkswagen* ve *Siemens* gibi Federal Alman şirketlerine milyonlarca dolarlık anlaşmalar yapmaları için izin verildi.

Kredi dolayısıyla gündeme gelen *"yakınlaşma"*nın emareleri bir kaç ay önceden belirmişti. Nitekim, mayıs sonlarında Batı Almanya'yla ilişkilerin yürütülmesinden sorumlu *Herbert Haber*'le birlikte, batıya açılma taraftarı olan *Werner Jarowinsky* ve *Günter Kleiber*'in politbüroya seçilmeleri; ve bu arada batıya yaklaşmaya karşı çıkan ülke güvenliği sorumlusu *Paul Werner*'in *"sağlık nedenleri"*yle politbürodan istifası gibi... Bu tutumla bağlantılı olarak, Sovyetler'in Federal Devletin 1945'te kaybettiği toprakları geri almak amacıyla (iki Almanya'nın birleşmesinin yanısıra Polonya ve Çekoslovakya'nın bir kısım topraklarının da Batı'ya katılması manasına geliyor bu) yeniden *intikam siyaseti*ne döndüğü yolundaki suçlamaları karşısında, Doğu Alman yönetimi ısrarlı bir suskunluğa büründü.

Doğu Almanya'da barış yanlısı göstericilerin ve iltica talebinde bulunanların sayısının gün geçtikçe artışı, ülkenin ideolojik birliğinin zayıfladığını gösterdiği gibi, *Pravda*'nın sert üslubunu da anlaşılır kılıyor. Nitekim, Doğu Alman yönetimi, Doğu Berlin'deki Batı Alman misyonu etrafında, daha önce iltica etmek isteyenlerin hevesini kırmak için oluşturulan ablukayı kaldırdı. Buna karşılık Federal Hükümet de, geçen Haziran sonunda kapatılan misyonda, yeniden açılmadan önce, benzeri işgal olaylarına meydan vermeyecek şekilde tadilât yapmayı kabul etti.

Pravda'nın Batı Almanya'yı "intikamcı siyaset" izlemekle suçlaması, DAC Devlet Başkanı Erich Honecker'in 26 Eylül'de yapılması beklenen Bonn ziyaretini de tehlikeye soktu. Siyasî gözlemciler, Honecker'in Batı'ya gidecek ilk Doğu Alman Devlet Başkanı olarak dört günlük ziyaretini gerçekleştirebilmesi için önce Kremlin ile anlaşmak zorunda kalabileceğini öne sürüyorlar. Hatta, yüksek tirajlı Bild gazetesi iki ülke arasında yakınlaşmayı olumsuz yönde etkileyecek bir iptali engellemek amacıyla, FAC Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher'in acilen Moskova'ya uçabileceğini iddia etti. Hukumet sözcüsü Peter Boenisch tarafından şiddetle yalanlanan bu iddia, en azından her iki tarafın da Honecker'in ziyaretine verdiği önemi aksettiriyor.

İlki Almanya'nın fiilî ayrılığı 1954'te kesinleştiği halde, Federal Almanya'nın anayasasında Doğu'yla birleşmeyi hedefleyen madde değişmedi. Üstelik, sınırı geçen her Doğu Alman otomatikman Batı Alman vatandaşı sayılıyor. Ne var ki, Bonn hükümeti (işsizlik oranının yüzde 9'u aştığı göz önüne alınırsa) iktisadî yönden başa çıkamayacağı binlerce mültecinin bir anda ülkeye doluşması yerine, karşılıklı ziyaretlerin kolaylaştırılmasını tercih ediyor. Dolayısıyla, Batı basınında yer alan, *Kohl*'un *"İki Almanya'nın birleşmesi hayali'ni gerçekleştirme fırsatını ele geçirdiğine"* veya yeni seçilen Devlet Başkanı *Richard von Weizsäcker*'in *"birleşik Almanya"* taraftarı olduğuna dikkati çeken yorumlar, biraz mübalâğalı görünüyor. *Kohl* Hükümeti Doğu'ya yaklaşarak barışçı bir görünüme bürünürken, *Yeşiller*'in başını çektiği muhalefeti bertaraf ederek, NATO çerçevesinde 18 Pershing füzesinin geçen Aralık'tan bu yana Alman topraklarına yerleştirilmesini sağladı. *"NATOD"* (Nato ölümü) sloğanıyla hareket eden anti-füze muhalefetin uzun vadede mutlaka etkili olacağı ve giderek tümden NATO aleyhtarı bir hüviyet kazandığı öne sürülüyorsa da, eylemin etki alanı, şimdilik, sınırlı. *Kohl*'un *Yeşiller*'i kahredecek ikinci girişimi, sülfür oranı yüksek linyit kömürü yakması tasarlanan *Buschhans* termik santralının hizmete girmesi yolundaki hükümet önergesinin, Federal Parlamento'da 195'e karşı 265 oyla kabul edilmesiydi. Dahası, temmuz içinde Washington'a uçan FAC Savunma Bakanı *Manfred Wöner* 2.5 milyar dolarlık *Patriot* ve *Roland* uçaksavar füzeleri anlaşmasını imzaladı. Sovyetler'in tepkisine yol açan bu anlaşma, yedi Avrupa ülkesinin FAC'ye stratejik uçak ve füze yapım izni vermesiyle birlikte düşünüldüğünde, Batı Almanya'nın yumuşama kisvesi altında batı ittifakının güçlü bir üyesi olma yönünde hızla ilerlediği anlaşılıyor.

Sovyetler'in öfkesine gelince... Sovyet ordusunun 1945'te Almanya karşısında kazandığı zaferin 40. yıldönümünü önümüzdeki yıl görkemli törenlerle kutlamaya hazırlanan Moskova, iki Almanya'nın yakınlaşmasına hüsn-ü kabul gösteremezdi. Bonn Hükümeti'ni *"1937'deki sınırlarına dönmeye çabalamak"*la suçlaması, bir anlamda, dolaylı olarak bu zaferi bir defa daha vurgulamaya da yarıyor. Ne var ki, Doğu Avrupa ülkelerinin karşı karşıya bulundukları iktisadî güçlükler, hayat seviyelerini beklenilen ölçüde artıramamaları, Macaristan, Romanya ve Polonya'dan sonra Doğu Almanya'yı da Batı'ya yakınlaşmaya itti. *Thatcher, Mitterrand* ve *Craxi*'nin Budapeşte ziyaretlerinin ardından *Janos Kadar*'ın sonbaharda Paris'te beklenişi, Macaristan'ın Batı'yla işbirliğinde kararlı olduğunu gösteriyor. Nitekim, Macaristan'ın Ortak Pazar'la elverişli şartlarla bir anlaşma zemini aradığı biliniyor.

Bonn Hükümeti, dünya ve özellikle de Avrupa'da barışın büyük devletlerden ziyade orta büyüklükteki (iki Almanya gibi) devletler arasındaki yakın ilişkiler ve işbirliği sayesinde korunabileceğini, bu çerçevede Batı ve Doğu Almanya'ya büyük sorumluluklar düştüğünü belirterek, Sovyetler'in tepkilerini bertaraf etmeye çalışıyor. Füzeler meselesinde Doğu Alman Hükümeti Moskova'yı kesinkes desteklemişti. Pershing II'lerin yerleştirilmesinden sonra aynı tavrını sürdürmeyişi oldukça anlamlı. Bu durumda, Sovyetler'in *"Federal Almanya Doğu'yu yutmaya hazırlanıyor"* iddiası, detanttan bu yana Doğu Avrupa'da nüfuzunu kaybeden Moskova'nın yeni bir *"dehşet öğesi"* olarak kullanılıyor gibi. □

COMECON'un uyarıları üyeleri pek etkilemiyor

Doğu Almanya, Macaristan, Romanya ve Polonya'nın son yıllarda kapitalist Batılı ülkelerle geliştirdikleri ekonomik ilişkileri, Sovyet yöneticileri büyük bir kuşku ve endişeyle izliyorlar. Bu dört ülkenin ekonomik durumları incelendiğinde aralarında önemli farklar olduğu görülüyor.

Petrol açığı giderek büyüyen Romanya, son yıllarda büyük bir bunalıma düştü. Ekonomik güçlüklerine çare bulmak amacıyla IMF'ye üye olan bu ülke dış kredilere yöneldi. Ancak alınan krediler bunalımın aşılmasını sağlayamadı. Bugün Romanya borçlarının taksidini düzenli ödeyemeyecek bir durumda. Döviz sağlamak amacıyla yapılan aşırı ihracat gıda maddeleri sıkıntısını doruk noktasına çıkardı ve Romen yöneticiler yeni borçların peşinde.

Sovyet bloku içinde en yüksek yaşam seviyesine sahip olmasına rağmen Doğu Almanya da zor durumda. Batılı soydaşlarının yaşam seviyelerindeki gelişmeleri, Federal Almanya'nın televizyon yayınları sayesinde günü gününe izleyen Demokratik Almanya vatandaşlarını, durumlarını komşuları Polonyalılarla karşılaştırmaya ikna etmek hiç de kolay değil. Refah artışında bir duraklama, memnuniyetsizliği artırmaya yetiyor. Bu nedenle Doğu Alman Hükümeti'nin, Bonn'un verdiği faizsiz dış ticaret kredilerinden (geçen yıl 745 milyon mark) ve diğer finansman kaynaklarından vazgeçmesi olanaksız. Aksine *Honecker* kredi miktarını artırmaya çabalıyor.

Macaristan bu ülkelerin içinde en başarılısı. Hem ekonomik reformlarla verimliliği, üretimi ve ihracatı artırdı, hem de IMF'ye üye olarak, Dünya Bankası'ndan yüksek miktarda düşük faizli krediler alabildi. Macar yöneticiler COMECON içi ticaretten zararlı çıktıklarını düşünüyorlar ve *"kardeş"* ülkelere yaptıkları mal karşılığı ihracatın bir kısmını (en kaliteli malları) döviz karşılığında Batı'ya satabileceklerinden eminler. Dolayısıyla gelişmiş kapitalist ülkelerle ekonomik ilişkilerini daha da geliştirmek istiyorlar.

En kötü durumda olan Polonya. Dış borç şampiyonluğunu elinde tutan bu ülkede 1978'den bugüne kişi başına düşen gelir yüzde 25 oranında azaldı. Polonya Hükümeti de ne pahasına olursa olsun IMF'ye üye olmaya çalışıyor: Amaç taze borç. *Jaruzelski*, büyük ölçüde kapitalist kredilerin aşkına siyasal tutuklular için af çıkardı.

Borçlar beraberlerinde, özellikle geriye ödenemedikleri zaman, siyasal tavizleri de getirdiklerinden, Sovyetler endişelenmekte haksız sayılmazlar. Ancak, Sovyetler Birliği müttefiklerinin çeşitli ekonomik ihtiyaçlarını, özellikle de enerji ihtiyaçlarını karşılamakta *"bonkör"* davranmadığı sürece Batı, bu ülkeler için çekici olmakta devam edecektir.

Sovyet yöneticilerle Doğu Alman yöneticiler arasında çıkan son tartışmayı *Jaruzelski*'nin bilmemezlikten gelmesi, *Kadar*'ınsa usturuplu bir biçimde *Honecker*'den yana çıkması, Batı'yla ekonomik ilişkilerin cazibelerini korumaya devam ettiklerini gösteriyor. Anlaşılan, 13 yıllık anlamlı bir aradan sonra 13 Haziran'da Moskova'da toplanan COMECON zirvesinde Sovyet yöneticilerin yaptıkları uyarılara Doğu Avrupalı yöneticiler kulak asmaya pek niyetli değiller.

S.G.

İsrail İşçi Partisi' nin düş kırıklığı

JÜLİDE ERGÜDER

Temmuz'un 26'sında askerî birliklerin oy sayımı sona erdiğinde, Tehiya Partisi sandalye sayısını 4'ten 5'e çıkarırken, İşçi Partisi 45'ten 44'e geriledi. Böylece, *Mordechai Gur*'un korktuğu fazlasıyla başına gelmiş oluyordu. Tehiya Partisi Batı Şaria'yla Gazze Şeridi'nin İsrail'e ilhak edilmesini savunan, katı politika yanlısı bir parti olduğundan, Likud'un 41 sandalyelik gücüyle ittifak etmesi halide, İşçi Partisi 46'ya karşı 44'te kalacaktı. Beri yandan, toplam 12 sandalyeye sahip olan dört dinci partinin de Likud'u desteklemesi, sağ cenaha 58 koltuk kazandıracaktı. Böylece, kimi destekleyeceği bir türlü kestirilemeyen 3 sandalyeli sabık savunma bakanı *Ezer Weizman*'ın Yahad Partisi kilit öge durumuna geliyordu.

Seçimden beklediği ölçüde kazançlı çıkamayan İşçi Partisi'ne karşı, *İzak Şamir*'in iktidarda kalmasına yol açabilecek bu tür hesapların yapılmasının nedeni, bağnaz dinci partilerin Perez'le birleşeceğine hiç ihtimal verilmemesiydi. İşçi Partisi'in destekleyen Shinui ve Yurttaş Hakları Hareketi ise ancak 50 sandalyelik (1981'de elde ettikleri sayı da buydu) bir cephe oluşturabiliyordu. Bu arada Kach listesinin ilk ismi *Meir Kahane*'nin Knesset'e girmeyi başardığını da unutmamak gerekir.

Bütün bu hesaplar yapılırken, devlet başkanı *Haim Herzog*, 120 üyeli parlamentonun 60 üyesinin arzusuna uyarak, (54 üye *Şamir*'i önermişti) *Şimon Perez*'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. *Herzog, Meir Kahaneyle* görüşmeyi reddetti. *Perez*'e görevi vermeden önce yaptığı konuşmada da, seçim sonuçlarındaki tıkanıklığın ülkenin geleceği açısından arzettiği tehlikeye dikkati çektiği gibi, *Meir Kahane* gibi düpedüz terörü destekleyen grupların bir temsilcinin parlamentoya girebilmiş olmalarından duyduğu kaygıyı dile getirmeyi de ihmal etmedi.

İşçi Partisi'nin yüzde 35, Likud'un yüzde 32'lik oy nisbetleri, *Herzog*'un da vurguladığı gibi, bir millî birlik hükümeti kurulması taleplerine güç kazandırıyordu. Gerçi, *Perez* ve *Şamir*, hükümet kurma çalışmalarının ilk aşamasında biraraya geldiler, ama bir millî birlik hükümeti fikrini tümüyle reddetmemekle birlikte, bu hükümete kimin lider olacağı konusunda anlaşamadılar. Kaldı ki, kanunî açıdan, *Perez*'i illâki bir millî birlik hükümeti kurmaya zorlayan bir durum yok. Sadece azamî altı hafta içinde görevini tamamlamakla (yani, ülkesini bir hükümete kavuşturmakla) yükümlü. Öte yandan, başbakan olarak kalma ümidini henüz kaybetmeyen *Şamir*, Knesset'e girmeyi başaran 13 küçük partinin temsilcileriyle kulis çalışmalarını yürütüyor.

Şamir'i böylesine kendinden emin hareket etmeye sevkeden şey, Likud'un seçimlerde beklenildiği ölçüde gerilemeyişinin, genel olarak İsrail halkının başbakanın ülke güvenliği ve savaş yanlısı siyasetini desteklemeyi, en azından belli bir ölçüde, sürdürdüğü şeklinde yorumlanması. Çünkü, Likud'un uğradığı oy kaybı, seçmenlerinin bir bölümünün daha sağdaki partileri tercih etmesinden ileri geliyor.

Perez'in Temasları

Temmuz'un 6'sında *Perez* nüfuzlu Millî Dinci Parti'nin liderleriyle görüştü. MDP liderleri dar-tabanlı bir hükümette yer almayacaklarını açıkladılar, ama Batı Şeria'daki yeni yerleşim merkezleri ve dinin toplum hayatındaki rolü konularında beliren anlaşmazlıklara rağmen müzakerelere devam edeceklerini de belirttiler. (*Weizmann*'ın Yahud Partisi '3 sandalye' keza.) Yeni seçilen MDP üyelerinden *Avner Sciaki*, dar-tabanlı bir hükümet karşı çıkışlarına gerekçe olarak, bir millî birlik hükümetenin haricindeki tüm hükümetlerin en fazla iki üç aylık ömrü olabileceğini öne sürdü. Dolayısıyla, *Perez*'i dar-tabanlı bir hükümet kurmasını engelleyecek ilk unsur, bağnaz dinci partilerin destek vermeyişleriyse, ikinci unsur da böyle bir hükümetin asla uzun ömürlü olamayacağı kanaatinin İsrail toplumunda giderek yerleşmesi olmalı.

Likud'la birlikte hükümeti oluşturma fikrine, İşçi Partisi içindeki bir kesim de muhalif. Parti'nin 4 sandalyesinden 4'ünü elinde tutan, sol-kanat Mapam hizbi, Likud'la birleşmeyi herhalükârda reddediyor. Mapam üyelerinden *Yair Tsban*, basına verdiği bir demeçte, bu tavırlarını *"İşçi Partisi'yle Likud arasında ortak bir zemin bulunabileceğine inanmak imkânsız"* sözleriyle dile getirdi. İşçi Partisi-Likud koalisyonu için anlaşma sağlansa bile, Likud içinde *Ariel Şaron* liderliğindeki sağ kanat, millî birlik hükümetine *Şamir*'in başkanlık etmesi konusunda taviz verilmemesinde ısrarlı. Partinin ılımlı üyeleriyse, *Perez*'le ön-şartsız müzakereden yana. Önşartsız görüşme yapılabilmesi, millî birlik hükümetinin gerçekleşmesini doğrudan etkileyecek yeni yerleşim merkezleri kurulması ve Ürdün'le barış görüşmelerinin başlatılması açısından büyük önem taşıyor.

İzak Şamir ile Simon Perez Begin'in istifasından sonra kurulan Likud hükümetinin güvenoyu almasından sonra birarada görülüyor.

Seçmenin Değişen Eğilimleri

Gerek Likud gerekse İşçi Partisi, seçim kampanyası sırasında şu anda yaşanan bir tıkanıklığı engelleyecek bir sonuç almak için hayli çaba harcadılar. Siyasî gözlemciler, danışmanlarının *Şamir*'e parlak bir çıkış yapması için yoğun baskı yaptıklarını bildiriyorlar. *Begin*'in 1981 seçimleri öncesinde, Irak'taki nükleer reaktörü bombalatması türünden bir teşebbüs, Likud seçmeninin gözlerini kamaştırabilirdi, belki. Teklif edilen girişimler arasında, Fas Kralı II. Hasan'la biraraya gelmesi veya Reagan'la buluşması yer almaktaydı. *Şamir* bunlardan hiçbirine iltifat etmedi. *Begin*'in ön plâna çıkarak kendisini desteklediğini açıkca ortaya koymasını bekledi. (Siyasî gözlemciler, *Begin*'in güçlü desteğinin Likud'a en az 4-5 sandalye kazandıracağını iddia ediyorlardı.) Ancak, hâlâ bilinmeyen nedenlerle, *Begin* gölgede kalmayı yeğledi. Yalnızca, Herut Partisi'nin kampanya bütçesine 100 dolar katkıda bulunmakla yetindi. *Şamir*'se, 120 Filistinli esire karşılık muhalif Filistinli grupların elindeki 3 İsrail askerini değiş-tokuş etmek için temaslarda bulundu; ama başarılı olamadı.

Perez'e, 120 ton kâğıdın sarfedildiği kampanya süresince, kararsızların oylarını (bu arada, görece liberal eğilimler taşıyan Likud seçmenlerinin bir bölümünü olsun) kendisine çekebilmek için, adeta *keskin* ve *belirgin* hiçbir şey söylememeye mahkûmmuş gibi davrandı. Bu belirsizlik, ne yazık ki, geri tepti. Liberal Likud yanlılarını İşçi Partisi'ne kazandırmadığı gibi, partinin ülkeye ilk gelen Yahudiler'in öncü ruhuna ağırlık veren görünümünü zedelediği için, bu ruhun henüz canlı olduğu kibbutzlarda yüzde 10 oranında oy kaybetmesine yol açtı. Nüfusun yüzde 60'ını oluşturan ve son on yıldır geleneksel olarak sağ partilere oy veren Sefardimler'e hoş görünebilmek için, Fas'dan İsrail'e göçen bir Yahudi delikanlısıyla evlenen kızının 2 yaşındaki oğlu *Nadar* (İbranicede "Faslı" anlamına geliyor) ile bol bol fotoğraf çektirdi. Ama, Sefardimler yine de Likud'a oy verdiler. İşçi Partisi militanlarının hazırladığı TV reklâmlarında, Likud'un sanki yedi sene öncesine kadar İsrail'de hiçbir olumlu iş yapılmamış demeye getiren tutumuyla dalga geçilmesi de pek fazla etkili olmamışa benziyor.

İsrail seçmeninin beklenenin dışında oy kullanmasının ivedi nedeni, Likud'un seçimlerden bir iki hafta önce geçirdiği bir dizi yasayla, şahsi tasarrufları güvenceye alması ve ordudan ayrılan askerlere krediyle borç verilmesini kabul etmesi olabilir. Bahis konusu yasalar, halkın, Likud'un kitleler için çalışan bir parti olduğu yolundaki kanaatini pekiştirici bir etki yaratmış gibi. Kaldı ki, ülke ekonomisinin belini büken, hatta İsrail'i bağımsızlığını hepten yitirme noktasına yaklaştıran dehşet verici enflasyona rağmen halk, 1981 ve 1982'de kişisel tüketim düzeylerindeki yüzde 32'lik artışın Likud'un iktisadî politikası sayesinde mümkün olabildiğine inanıyor. Ayrıca, esas olarak bağnaz dinî inanışlara sahip Sefardimler'in kendilerini Likud'la özdeşleştirmeleri, Likud'un nüfuzlu din adamlarına her zaman çeşitli tavizler vermesi nedeniyle, çok kolaylaşıyor. Sefardimler'in Araplar'a karşı, Eşkenaziler'e kıyasla, daha menfi duygular beslemeleri de, Likud'un Araplar'a yönelik sertlik siyasetiyle büyük ölçüde uyuşuyor. Dolayısıyla seçim öncesinde, İsrail halkının artık sürekli savaşan bir devlet olmak istemediği, bölgede kalıcı ve giderek bölgenin şartlarına uyum gösteren bir devlete dönüşmeyi özlediği şeklindeki beklentilerin, (en azından umulan ölçüde) gerçekleşmediğini teslim etmek gerekiyor.

İsrail seçmeninin beklenilenden farklı biçimde oy vermesinin bir başka nedeni de, İşçi Partisi'nin tarihî olarak savaş yanlısı ("şahin") olmasına, 1967 sınırlarına asla dönülmeyeceğini savunmasına rağmen, Lübnan ve Batı Şeria konularındaki seçim öncesi tasarılarının, seçmenlere pek inandırıcı ve net görünmemesi sayılabilir. Batı Şeria'daki ilk yerleşim merkezini kuran İşçi Partisi olduğu halde, günümüzde parti seçmenlerinin büyük çoğunluğu, yeni yerleşim merkezleri kurulmasına karşı çıkıyor. İsrail Devleti'nin ilk 20 yılında Eşkenaziler'le birlikte İşçi Partisi'ne oy veren Sefardimler'se, *Begin*'in iktidara geldiği 1977'den itibaren yön değiştirmiş bulunuyor. İşçi Partisi'nin seçimleri kazanacağını düşündürten şey, Likud'un icraatının ülke içinde yarattığı huzursuzluktu. Ne var ki, seçim sonuçları, İsrail seçmenini Likud'u pek de o kadar kınamadığını, İsrail Partisi'ni de uzun boylu desteklemediğini; kısaca, kuvvetli bir hükümet istediğini ortaya koydu. Şimdi mesele, böyle bir hükümetin nasıl kurulacağında.□

Heidegger neden faşist olamaz

"Faşist olmak için 'aklın buyruklarını' askıya almak, 'heyecanlar'ın gemlerini çözmek, 'mantığa' yer tanımamak gerekir. Faşist olmak için belirli bir anlamda kafasız olmak gerekir. Heidegger gibi kafalara kafasızlığı yakıştırabiliyorsak, geriye, bize ne kalıyor..."

ORUÇ ARUOBA

İsmet Özel de yaygın kanıya katılıyor: *Heidegger* faşisttir. Bu konuda yaptığımız (*İsmet*'i pek ikna etmeyen) sözlü tartışmada öne sürdüğüm bazı noktaları yazılı hale getirmekte yarar gördüm.

Aslında, *Heidegger*'i, kendi yaşam-olaylarından hareketle, *'temize çıkarmak'* olanaklı, ama burada bunu yapacak değilim. Yalın ama büyücek bir sav taşıyan bir genel noktayı temellendirmeye çalışacağım: *Bir kişi, derinlemesine düşünerek, bir adım adım kavrama sürecinden geçerek, faşist olamaz* - ve tersi: Faşizm, bir kişi tarafından derinlemesine düşünülerek, adım adım kavranarak benimsenmeye elverişli *değildir.*

Bu *"temel önerme"*m doğruysa, hem çevrelerini hem de kendilerini derinlemesine düşünmek, derinlemesine kavramak, zaten *işleri* olan, *Heidegger* gibi (gevşek ama doğru bir nitelemeyle) *"düşünür"* denilen kişiler, faşist olamazlar.

Aslında bir olumsuz önerme olan *"temel önerme"*m, şu düşüncelerden kaynaklanıyor: Geniş (NAZİ'izmi de kapsayan) anlamında faşizm, bazı *bulanık, tutarsız, kaypak*; çözümlemeye uğrayınca içlemi boşalan ve herhangi bir kaplama da sahip olmadığı da ortaya çıkan kavramlara dayanır. Bu yüzden de, derinlemesine düşünen ve adım adım kavrama yeteneğini geliştirmiş bir kişi için *"akıl-sır alır"* olamaz, benimsenme konusu olmaz.

Faşizmin temel kavramı: 'ulus'

Faşizmin, düşünsel dizge (?) olarak, hem enine hem boyuna dayandığı en temel kavram, *"ulus"* kavramıdır. Bunun gerisinde de, her zaman açıkça olmasa da, *"soy"* kavramı durur.

"Ulus", Batı'da gelişen çağdaş örgütlenme biçimi olan kapitalizmin, toplum yapısı için öngördüğü ekonomik düzenleme biçimlerine dayanır - bir "ulusal ekonomi" olmak zorundadır kapitalizm: *"Gümrük tarifeleri", "iç-dış pazar", "gayrısafi milli (!) hasıla"* gibi kavramlar, hep, sınırları *sıkı*; içerideki ekonomik yapıyla yabancılar arasında *sıkı* bir ayırım içeren *"ulusal yurt"* kavramını gerektirir. (Küçük ama ilginç bir örnek vereyim: Eskiden, Avrupa *"ulus"*larının ilk oluşma devrelerinde bile, *"pasaport"*un *"milliyet"*le, *"uyrukluk"*la ilgisi yoktu; bu, bir yönetimin, kendi denetim alanında bulunan *herhangi* bir kişiye verebileceği bir *"geçiş izni"*ydi - diyelim; "Fransa"da, *Bordeaux Commisariat-Général*'ının bir "Alman"a Strasbourg kentine gidebilmesi için verdiği bir *"passerporta"*...)

Tarihsel olarak II. Dünya Savaşı'nın sonuna dek süren bu süreç, kapitalizmin *"uluslararası"* bir biçime dönüşmesiyle (Almanya'da ve bir ölçüde İtalya'da *'doruk'* noktalarına vararak) gününü doldurmuştur. Örneğin *"Avrupa Birliği"* düşüncesi, *"ulus"*un ilk anlamını ortadan kaldırma yolunda bir gelişmedir.

Bu bakımdan, bir tarihsel olguyu niteleyen *"ulus"* sözcüğü, belirli toplum biçimlerine, devletin belirli bir örgütleniş tarzına takılmış bir addan *öteye*; verilmiş bir *'gerçekliği'*; tarihsel (dolayısıyla geçici) bir anlamdan öte, *'kendi başına hakikat'* taşıyan bir *'nesne'*yi nitelemek isteyen bir kavrama bağlanmaya itilince, anlamsızlaşmak zorunda kalır.

Bu durumda, kavramı desteklemek için, bir *"ulusun bireylerini biraraya getiren", "bir ulusu oluşturan"*, bazı *'nesnel'* ölçüler aranır: *"Dil birliği", "kültür birliği", "din birliği"* - ve tabiî, *"ırk birliği"*... Bunların *"ulus"* olmakla ancak dolaylı bir ilişkisi kurulabileceği (ve *"din"*in de *"ulus"*tan çok daha eski ve ayrı bir şey olması) bir yana, ilginç bir biçimde, bu ölçülerde sözkonusu olan ögelerin her biri, dil, kültür, din, her bir *"ulus"*un sınırlarını aşar. Örneğin, Almanya'da, kendi yerel *'dilleri'*ni konuştuklarında birbirlerini anlayamayacak *"Almanlar"* yaşar; üstelik, onların dışında da *başka* "Almancalar" konuşan *başka* "uluslar" ya da "ulus" parçaları vardır. *Bütün* Almanların (yani bu durumda, Almancalar'dan birinin konuşulduğu bir topluluk içinde doğmuş ve büyümüş kişilerin hepsinin) anlayabileceği *tek bir* Almancaysa, *birçok* (tarihsel olarak en azından dört) "ulus"un *ortak* kültür oluşumuna dayanır ve ancak özel eğitim yoluyla edinilir.

İpe-sapa gelmez bir 'düşünce': ırk

"Soy" (*"ırk"*?!) kavramına gelince, bu ipe-sapa gelmez (bir düşünce demeğe bile dilim varmayan) *"düşünce"*nin saçmalığını anlamak için, genetik bilimine başvurmak bile gerekmez. NAZİ Almanya'sında "saf-kan Aryan"lar yetiştirmek için kurulan *'insan haraları'*, bir yandan mide bulandırıcı, bir yandan da komik geliyorsa bu, *"burjuva değerleri"* bir yana, girişimin ulaşmaya çalıştığı sonucun her türlü insan gerçekliğine aykırılığından ileri gelse gerektir.

Saf-kan atların yetiştirildiği sahici haralarda, iki temel üretme yöntemi kullanılır: Saf ırktan atlar elde etmek için, doğan her at, ya ana-babasından ya da kardeşlerinden biriyle çiftleştirilir. Bu iki yöntem de, her türlü insan toplumunun temel üreme ilkesi olan *"insest"* ve *"akraba evlilikleri"* yasağıyla çelişir.

Bu temel bir ilkedir, çünkü insan, toplumlaşma ve kültürleşme süreci içinde, *'doğal'* evrimin kuralları *dışına çıkmış* ve milyonlarca yıllık genetik gelişimi boyunca, öteki canlıların üreme biçimlerine *ters düşecek* bir üreme biçimi geliştirmiştir: Haralarda, aynı kromozom dizilerinin yinelenmesi, gerçekten de saf-kan canlılarla sonuçlanır; oysa aynı şey insanlara uygulansaydı, elde edilecek sonuç (yakın akraba evliliklerinde sık sık görüldüğü gibi) *'hilkat garibeleri'* olurdu - tıpkı *"soy"* kavramı gibi...

Öte yandan, tarihsel olarak, Avrupa ve Anadolu gibi, insan geliş-gidişlerinin *'kabile'* ve *'kavim'*leri hallaç pamuğu gibi attığı bir tarih sahnesinde, *"soy"* ve *"ırk"*tan söz etmek, gülünç bile değildir. Burada, çağdaş tek-kişi yönetimlerinin (pek ender) faşist olmayanlarından birini kurmuş *Mustafa Kemal*'e değinmem umarım *'zevahiri kurtarma'* diye görülmez: *"Ne mutlu Türk'üm diyene"* tanımı çok önemli bir ölçü içerir: "Türk olmak", "Türk *olmak*" değil, "Türk'üm *demek*"tir bu da, kişisel seçime tanıdığı geniş alanla, *Mustafa Kemal*'in çağdaşı; "Almanlık" ve "İtalyanlık" peşindeki *'milliyetçilik'* türlerinin neredeyse değillenmesidir. Bir Ermeni, bir Rum, bir Tatar, bir Gürcü, "Ben Türk'üm" *diyorsa*, Türk'*tür* bunun *başka* bir ölçütü de olamaz; bulunabilecek herhangi bir ölçüt, örneğin bir Türkmen'in ya da bir Yörük'ün, ötekilerinden *"daha fazla Türk"* olduğunun kanıtı *olamaz.*

Faşist kafasızdır

İdeoloji olarak benimsenmesine gelince faşizm, bu tutarsızlığı yüzünden, örneğin sosyalizm karşısında farklılık gösterir. İdeoloji olarak eşit saçmalıkları bir yana, düşünsel dizge olarak sosyalizm, faşizm'in tersine, içkin kavramsal tutarsızlıklar taşımaz: Bir kişinin, derinlemesine düşüne düşüne sosyalist olması (sosyalizmi bir dünya görüşü olarak benimsemesi) olanaklıdır; çünkü, en azından *Marx*'ın geliştirdiği biçimiyle, ekonomik temelli bir toplum kuramı olarak bir düzenli sistem oluşturan kavramlarıyla, tutarlı olarak kavranabilecek bir bütün oluşturur. Oysa faşizm, bir sistem haline getirilmeye çalışılınca, tutarsız hale düşmeye *mahkûmdur*, çünkü en temel kavramları bozukluklar içerir.

Bu yüzden, faşist olmak için, *'aklın buyruklarını'*nı askıya almak, *'heyecanlar'*ın gemlerini çözmek, *'mantığa'* yer tanımamak gerekir. Faşizm türlerinin hepsinde görülen ve sürüler oluşturmayı içeren kendinden-geçme törenleri, bu ideolojinin, nasıl, kişilerin kendilerini *'kapıp-koyuvermeleri' gerektirdiğini* gösterir; kişilerin kendi zihinsel etkinliklerinden vazgeçerek, bir yöne sürüklenmeyi kabullenmelerini..

Şunu söylemeye çalışıyorum: Faşist olmak için belirli bir anlamda, *kafasız* olmak gerekir. *Heidegger* gibi kafalara kafasızlığı yakıştırabiliyorsak, geriye, *bize*, ne kalıyor?... □

Eski bir kırgının şikâyetleri

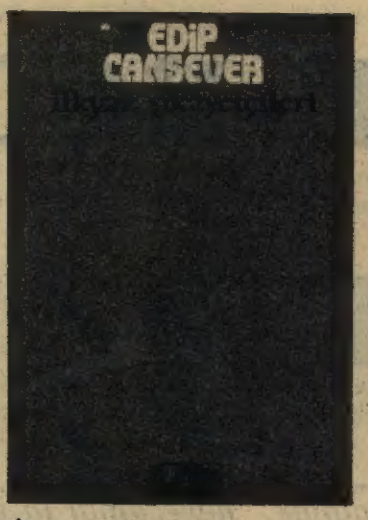

***İlkyaz Şikâyetçileri*/ Edip Cansever/Adam Yayınları - Nisan 1984/ 72 S. - 325 TL.**

AHMET OKTAY

İlkin bir gözlem: *Edip Cansever, izlek* değiştirirken *"ara kitap"*a çekiliyor. Dolayısıyla *ara kitap"* hem önceki döneminin düşünsel/biçimsel özelliklerini koruyor, hem yeni dönemin ögelerini içeriyor. Şunlar da eklenebilir bu gözleme: *"Ara kitap"*, çok alt katmanda bir *anlamsal bütün* kuruyor olsa bile, daha çok günlük yaşamın *anlar*'ına yönelmesi ve bize her günkü yapıp etmelerimize ilişkin *sorular* yöneltmesiyle dikkati çekiyor. Gerçekten de: Şiirin karşımıza çıkardığı yaşam sahnelerinin ve insan yüzlerinin derin bir *hüznü* yansıttığı, dolayısıyla şu kendiliğinden olanın *ötesini* imlediği hemen söylenmeli. Gelip geçerken gör(e)mediğimiz küçük ayrıntıların altını araştırıyor *Cansever* bu tür şiirlerde. Sanki, parkın gölgeliğinde bir şip-şakçı çalışmaktadır: Kendisi de bu yaşamda kırgın olan bir şip-şakçı. Kimi fotoğrafların *flû* çıkmasının hiç mi hiç önemi yok. Çünkü *bir* fotoğraf değil amacı, *fotoğraflar*. Asıl fotoğrafa daha sonra geçecektir.

Edip Cansever

Bir *"ara kitap"* olan *İlkyaz Şikâyetçileri, Cansever*'in izleklerini yeterince yansıtıyor. Ana sorunsal *zaman*,şiirlerde olanca etkinliğiyle duyuruyor kendini. Bu bakımdan şöyle sorulabilir: İlkyazdaki geçmiş mi, geçmişteki ilkyaz mı? Yukarıda vurguladığım sözcüğe, hüzne dönüyorum: Kitabı *bitiş* imgesiyle açıyor *Cansever*:

Bütün zamanlar bitti
diyorum.

Bitiş'le başlangıç arasında bir dolayım kurmamak olanaksız elbet. Soru kendiliğinden beliriyor burada. Gelgelelim, daha sonraki dizeler bu dolayımı olanaksızlaştırıyor. Çünkü *söyleyen* (şair de olabilir bu, bir başkası da) hemen ekliyor:

İlkyazlar ve bütün
başlangıçlar bitti.

Bununla da yetinmiyor belki de o bitmiş *"bütün zamanların şikayetçisi"*;

Oysa bütün yaşamlar bitti.

Kitabın ilk şiirinin o güzelim, gerçekten etkileyici bitişi bile o derin, onulmaz *hüznü* yansıtıyor:

Ne güzel ıslanıyor ilkyaz
Ne güzel ne güzel ne güzel
Denize zorla sokulmuş
Ağlamaklı bir çocuk gibi

Yaşamı hep o mutsuzluk noktasında yakalayan, bu mutsuzluğu sorgulayan söyleyen, bir *ayna* görevi üstleniyor denebilir:

Kalınırdı kararsız
Adsız, yönsüz, umarsız
-Ki sanki niye böyle-

Besbelli: Yanıt önemli değildir burada, *sorabilmek*'tir. İlkyazın *"şikâyetçisi"*nin bir iç-düşünme *(reflexion)* sürecini yansıttığı söylenebilir sanıyorum. Geçmişle şimdi ve gelecek arasında dolayım kuran bu iç-düşünme, bir olumsuzluğa uzantı verir gibidir:

O günlerden bugüne
Bilmem ki ne değişti
İşte
Binlerce yalnızlık gene

Bu *"yalnızlık"*, bu *"yetiştirip büyüten ölüm"* insanal gerçeğin kurucu öğesi ise, yaşam da olduğu gibi *yaşanabilmelidir*. Ona yaşanabilirliğinden *önce* bir anlam yüklenmeden, salt yaşam olduğu için. Burada, yeni bir yaşam görüşü sunar gibidir söyleyen. Belki biraz varoluşçuluktan esinlenmiş bir görüş: Bir anlamı yoktur yaşamın, bir amacı yoktur. Ama eyleyen insan verebilir bu anlamı, bu amacı. Elindeki biricik *olanak da* budur zaten:

Mutlu da olsa insan
mutsuz da
Her an yeniden
yaratabilirmiş kendini
Demiştin, bir sabah,
bir başka aşkla

Yine de *İlkyaz Şikâyetçileri*, bir bütün olarak, *mutluluğu* ve *iletişimi* olanaksızlık olarak sürekli öne çıkarır. Burada yeri gelmişken, *Cansever*'in *tekniklerinden* birine değinilebilir: Bir yargı cümlesine hazırlanırken ilkin soyut bir düzey çıkarır okurun karşısına. *İçlemi* belirsiz bir imgeyle ürperir insan:

Çünkü bir elmayı kaygısız
dişlemektir her soru

Besbelli: Buradaki önerme, doğru ya da yanlış herhangi bir gerçekliğe ilişkin bildirimde bulunmamaktadır. Ama ardından gelen iki dize tam bir açıklama yapmaktadır. Zaten önceki dizeler, usal olanın şiirsel öncüleridir:

Yanıt mı?
Sorulardan başka bir şey
değildi

Böylece, söyleyen'in sürekli bir *yanıtsızlık* durumunu imlediğini söyleyebilir. *Cansever*'in şiirindeki başlıca izlek olan bu *anlaşamama* durumunu, insanın sürekli yalnız kalışını, şu dizeler en yetkin biçimde açığı vuruyor:

Anlaşmak, o da
Bir dulla bir din görevlisinin
Arasındaki kutsal betikti

Bu kısa yazı çerçevesinde bir nokta özellikle belirtilmelidir: *Cansever*'in şiiri yalnızca içeriğe ilişkin olarak kavranılmaz. Örneğin "Düşgillerden Bir Geçit Töreni" başlıklı şiirin yazılış amacını bir anda kesinleyemeyiz: Bize bir bungunluk durumunu iletmek istemiş olabilir söyleyen, ama o *"giller"* ekinin çekimine de kapılmış olabilir: Dişgiller, düşgiller, denizgiller, sıkıntıgiller. Anlamı bu oyundan koparmak olanaksızdır.

Öte yandan *Edip Cansever*'in bir imge şairi (ingeci değil) olduğu da çok söylenmiştir. Burada iki noktaya dikkat çekilebilir. Önce şu: *Cansever*: Soyut/somut karşıtlıklarından sık yararlanır, böylece imgenin boyutlarını arttırmak istediği söylenebilir:

Cebini karıştıran dilenci
Suyunu azarlayan balık
Ve denizgillerden oluşan
Belli belirsiz bir kalabalık

İkinci nokta, belki de hemen herkes tarafından anlaşıldığı için üzerinde fazla durulmamış bir özellik: *Cansever*'in imgelerinin gerçeküstücü bir yanı olduğu söylenebilir: Ay çiçeği yiyen çocuk, bu çekik gözlü akşamüstleri, başını menekşeye koydu uyudu.

"Yetindik Başlangıcıyla" adlı şiirin son dizeleri şöyle:

Unuttum
Kaç yıllık sesim bu benim
Nasıldı acaba eskiden

Doğrusunu söylemek gerekirse eski bir kırgın'ın sesidir bu. Kalın tınılı ve dokunaklı oluşu da bu yüzden değil midir? □

DÜŞÜN YAYINEVİ

Özyaşam ve Anılar Dizisi: 1

Freud: Yaşamım ve Psikanaliz
Çeviren: Atilla Tokatlı

Mektuplar Dizisi: 9

Tucholsky'nin Mektupları
Çeviren: Şiar Yalçın

ABD Büyükelçiliğine,

Uzun yıllardan beri haklılıktan ve özgürlükten yana olmuş bir derginin yayıncısı olarak, ben, Ekselanslarına Almanya'da aydınlardan ve işçi sınıfı mensuplarından meydana gelen büyük bir çevrenin bu iki insanın (Sacco ve Vanzetti) planlı idamına karşı protestosunu iletmeye kendimi mezun sayıyorum.

İdeoloji plastikleşince bir gülmedir alıyor insanı

"İdeolojiler sanata ideoloji olarak bulaşırlarsa, pek inanılır bir şey çıkmıyor ortaya. Bu sol-sağ bütün ideolojiler için geçerli. Sanat da bir ideoloji üretir sonuçta, ama bu ideoloji, 'ideolojinin kırılma ideolojisi' olmak zorundadır; başarısı buna bağlı çünkü."

SÜLEYMAN BULUT

Televizyonda 21 Temmuz akşamı bir film izledik: *Küçük Mücahit*.

Film, kötü ve ilkeldi. Belki de bu yüzden, genel olarak sanatın nasıl bir bilgi türü içerdiği ya da ürettiği konusunda konuşmak için, iyi bir örnek olur gibi geldi bana. Ama filme geçmeden önce genel olarak sanattaki bilgi sorunsalı konusunda kısa bir geçiş, hatırlatma yapmak gerekiyor.

Bilindiği gibi bu konudaki ilk yol ayrımı, *"sanat bilgi verir"*, *"hayır sanat bilgi vermez"*de başlıyor. Biz, sanatın bilgi verdiğini söyleyenlerin safındayız. Ama bunu söylemekle bitmiyor sorun: Bu bilgi ne tür bir bilgidir? Bilimsel bir bilgi mi? Yoksa sosyolojik ya da felsefi mi?..

Sanatın ürettiği bilginin bunlardan hiçbiri olmadığı bugün için çok bilinen, sıradan bir gerçek artık. Onun için hiç kimse sanatı, doğrudan, bilimsel, felsefi ya da sosyolojik vb. bilgilerle değerlendirmeye gitmiyor (yine de gidenler var!). Ama dolaylı yoldan, o noktaya yaklaşılmış oluyor, şu tür açıklamalarla: Bilimsel bilgi soyuttur, teoriktir. Bir nesnesi vardır: madde. Bu nesnenin bilgisini üretir. Oysa sanat, somutu anlatır. Somut hayatı. Bilim, somut hayatı anlatamaz. Onun bu eksiğini sanat doldurur. Bilim nasıl nesnesinin bilgisini yansıtırsa, sanat da toplumun, hayatın gerçeğini yansıtır.

Ama böyle düşünmekle açmazdan kurtulmuş olmuyoruz.

Çok bilinen gerçeklerden biri de, sanatın kurgusal olduğu gerçeği. Yani sanatsal gerçeğin, gerçek (somut) hayatta bir karşılığı yoktur: sanatın kurgusal olmasının anlamı bu. *Fahim Bey ve Biz*'deki *Fahim Bey* gerçek (somut) hayatta yaşadı mı yaşamadı mı; ne giyerdi, nasıl giyerdi? Hangi peynirleri severdi? Bunlar, yapıtı okuyarak yeniden üreten (*"tüketenlerim, aynı zamanda üretenlerim değil mi?"* diye soruyordu *Joyce)* okuyucuyu hiç mi hiç ilgilendirmez. Eşyanın tabiatı gereği böyle bir şeye ihtiyaç yoktur. Onun için *Flaubert* rahatlıkla *"Madam Bovary benim"* diyebiliyordu. Sanat yapıtının gerçekliği somut gerçeklik değil, metinsel gerçeklikti çünkü. Şimdi bu biraz tehlikeli bir cümle tabiî. Tehlikesi, sanatı tümüyle somut hayatın dışına itiliyor gibi görünmesinde. Çok bilinen gerçeklerden biri de, böyle bir şeyin olmayacağı; sanatın her zaman hayata dair birşeyler söylediği ve söyleyeceği. Yani tarihin dışında değil sanat ama tarihle ilişkisini nereden ve nasıl kuruyor? Düğüm burada. Sanat, somut hayatı yansıtır demek çözmüyor bu düğümü.

Sanatın tarihle nereden ve nasıl ilişki kurduğu konusuna İngiliz Marksist sanat eleştirmenlerinden *Terry Eagleton* bilinenlerin dışında, değişik bir yaklaşımda bulunur: tarih, sanat metnine, toplumun çimentosu dediğimiz ideoloji dolayımında girmektedir *(T. Eagleton*'un küçük bir el kitabı Türkçeye çevrildi: Edebiyat Eleştirisi Üzerine. Bir de daha geniş bilgi için *M. Belge*'nin *C. Caudwell* üzerine yaptığı yayınlanmamış doktora tezine bakılabilir.)

Sırıtan ideoloji

Küçük Mücahit, evet ilkel bir film ama konumuz açısından iyi bir örnek sanırım. Vasatın altında denilebilecek sanat yapıtlarında bile ideoloji hiçbir zaman bu kadar sırıtmaz. Böyle bir tutum hem sanat yapıtının zaafı olur, hem de ideolojinin kendisine ters düşer. Çünkü ideolojinin en büyük hünerlerinden biri kendisinin ideoloji olduğunu saklayabilmesidir. Sanırım bütün başarısız sanat yapıtları ideolojinin ideoloji olarak kaldığı; kendini dönüştürme, çatlatma olanağı bulamadığı yapıtlar olmalı. Şunu demek istiyorum, *Balzac*'ın romanlarını kralcı ideolojiyle yazdığı bilinen bir şey; ama yazdıkları bu ideolojinin bütün çatlaklarını gözler önüne seren metinler oldu. Yapıtları beslendiği ideolojiyi dönüştürebildiği için yazarın niyetini ve ideolojisini aşmıştır; işte sanat orada!

Filme dönersek, *Küçük Mücahit* kırk-elli yıllık bir zamanı kapsamasına karşın asıl ağırlığın Kıbrıs savaşı dönemine verildiği bir çalışma. Filmin başında anasından ayrı kalır *Küçük Mücahit*, yavrıvatan anavatana kavuştuğunda anasına kavuşur. Somut bir tarihi dönemde geçen filmin (Kıbrıs savaşı), hiç de somut gerçeği anlatmak gibi bir derdi yoktur. Bir örnek: Gerçek hayatta Bayraklı'da bir katliam yapılmıştır. Ama filmde, *Küçük Mücahit*, Bayraklı'yı bu katliamdan kurtarır. Tabiî, bu değişikliğin anlamını filmin kendi içinde aramak gerekir. Yoksa gerçek hayatta öyleyken, filme niye böyle konulmuş diye sorulamaz, bu anlamsız bir şey olur. Bu değişikliğin filmdeki anlamı da Türkçülük ideolojisine halel getirmemek olabilirdi. Hiç yenilmez, kahraman, cesaretli insanlar nasıl katliama uğratılabilirdi? Yine bir örnek: *Küçük Mücahit*, birden kendini yedi-sekiz Rum çocuğunun arasında bulur. Bunlar sopayla *Küçük Mücahit*'in üstüne yürürler. Bizimki *Cüneyt* abisi gibi dövüşerek hepsini yere serer (insan düşünmeden edemiyor, böyle durumlarda bir Türk'ün karşısına niye yalnızca sekiz-on kişiyi çıkarıyorlar da dünyayı çıkarmıyorlar diye). Ama işte, ideolojiye bu kadar çok söz hakkı tanınması, düşünüldüğü gibi milli duygular uyandırmıyor; tersine bir gülmedir alıyor insanı. *"Ciddi"* bir konu eğlencelik olabiliyor sonuçta. İdeoloji, bütün inandırıcılığını yitirebiliyor. Yine filmin bir yerinde, *Küçük Mücahit*, köye katliam yapmaya gelen Rumları pusuya düşürtüp, yakalattırır. Bir Türk, *Küçük Mücahit*'e makinalıyı vererek, onları öldürmesini söyler. *Küçük Mücahit*, kısa bir duraklamadan sonra bunu yapamayacağını bildirir. Bunun üzerine, biraz önce duraksamadan *"Öldür!"* diyen, Rumlara şöyle seslenir: *"Siz bizi alçakça öldürürsünüz ama biz gördüğünüz gibi çocuğundan büyüğüne merhamet doluyuz!"* Plastik gibi bir şey ideoloji, pratik ihtiyaca göre kendine ters düşebilir ve bunu haklı gösterebilir.

Özetlersek; ideolojiler sanata ideoloji olarak bulaşırlarsa, pek inanılır birşey çıkmıyor ortaya. Bu sol-sağ bütün ideolojiler için geçerli. Sanat da bir ideoloji üretir sonuçta, ama bu ideoloji *"ideolojinin kırılına ideolojisi"* olmak zorundadır; başarısı buna bağlı çünkü. *Küçük Mücahit* daha çok politik bir ideolojiyi (Türkçülük) konu ediniyor ama, günlük hayatın ya da çeşitli alanların ürettiği ideolojiler yapı olarak ondan çok farklı olamayacakları için söylediklerimiz onlar için de geçerlidir sanırım. □

İletişim Yayınları İletişim Yayınları İletişim Yayınları İletişim Yayınları

EYLÜL 1984'te

TEHLİKELİ OYUNLAR/Roman/OĞUZ ATAY/
"G"/Roman/JOHN BERGER/
ZORAKİ DİPLOMAT/Anı/
Y.K. KARAOSMANOĞLU/
YABAN/Roman/Y.K. KARAOSMANOĞLU

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han Cağaloğlu İst. Tel: 520 14 53/54/55
TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:
İSTANBUL:: YA-DA AŞ. Dr. Şevki Bey Sok Divanyolu Tel: 520 74 72
ANKARA: YA-DA AŞ. Konur Sok. 17/5 Kızılay Tel: 18 90 99
İZMİR: DATİC: İkinci Beyler, Numanzade sok. 27/A Konak Tel: 13 87 86

*Yayınevimiz Cumhuriyet Kitap Kulübü'ne üyedir.

Para, genetik, politika...

Çoğu kimsenin kafasında şu soru dolaşıyor bugünlerde: Olimpiyatlar *bitti"* mi? Farklı farklı gerekçeleri var insanların bu soruyu sorarken. Kimi sporun politikaya alet edildiğinden, kimi amatörlük ruhunun yokolduğundan, kimi biyomekanik müdahalelerin insanın katıksız fizikî yeteneklerini sınamasını ortadan kaldırdığından şikayetçi. Bu şikayetlerin hepsi de haklı, çünkü ileri sürülenlerin gerçek olduğunu en azından olimpiyatları televizyondan izleyen herkes biliyor. Ne var ki, *"bitti mi?"* sorusunu soranları başka bir soruyla cevaplamak ta mümkün: Olimpiyatlar hiç *"başladı"* mı?

Roma İmparatoru *Teodosyus* M.S. 393 yılında olimpiyat oyunlarını yasaklarken *Hitler*'e, Kara Eylül çetesine, Amerika'ya, Rusya'ya vb. yeşil ışık yakan politik bir davranışta bulunmamış mıydı? Maraton yarışının esin kaynağı olan tarihî koşunun atleti dışında (o da sırf ömrü vefa etmediği için) nakdî olmasa bile aynî çıkar elde etmemiş ya da bunun için gizli gizli uğraşmamış tek bir *"amatör"* bulunabilir miydi? 1900'lerde motorlu bir aracın desteğiyle maraton birinciliğini alıp sonradan sahtekâr diye rezil edilen garibin, kendini bugün biyoloji ve genetik mühendislerine yaşamı pahasına da olsa teslim etmekte bir an tereddüt etmeyen *"sporcu"*dan, dıştan takma motor kullanma dışında, farkı var mıydı?

1984 Olimpiyatları'nda yaratılan politik skandal yüzünden olimpiyatlar ne gözden düşecek ne de bitecektir. İnsan toplumu, yüz metreyi en hızlı koşmak, en yükseğe sıçramak ya da rakibinin suratındaki bir santimetre kareye en ağır yumruğu vurmak; bu marifetlerden sağladığı maddî kazançla pembe *Cadillac* ya da *Daça* doruklarıyla simgelenen bir meta yığınına sahip olmak isteyen, bunu yapabilmek için de her koşulu kabule hazır sporcular ürettiği sürece olimpiyat kurumu varlığını sürdürecektir. Belki *Time* yazarı *Roger Rosenblatt*'ın yazdığı gibi Sovyet Olimpiyatları, NATO Olimpiyatları, Apartheid Taraftarları Olimpiyatları kimliğinde; ama özünü oluşturan güdü ve tutkuları yitirmeden sürecektir...

Science Digest dergisinin Ağustos sayısında, bilimle spor arasındaki yoğun ilişkiler üstüne yayımlanan yazıda bu özün varlığını daha epeyce koruyacağına dair ürkütücü sayılabilecek bir örnek var: Bedene bağlanan elektrodlar aracılığıyla sporcunun performans anındaki tepkileri bilgisayarlara aktarılmakta ve değerdirilmekteymiş. Amerikalı okçu *Rick McKinney*'e de uygulanan bu işlemde, sporcunun beyninin analitik görev yapan sol tarafının atış sırasında faaliyetini tamamen durdurduğu tesbit edilmiş. *McKinney* pek memnun bundan. Çünkü beynin bu tarafı azıcık çalışıyor olsa, ok hedeften bilmem ne kadar saparmış! Bir insanın hedefi onikiden vuracağım diye beyninin (hem de analitik) bir yanını bir an için dahi olsa duruşunu umursamaması elbette iç açıcı bir işaret değildir.

Öte yandan, olimpiyatların bugünkü özü ve ruhu olan bu anlayışın sonsuza dek süreceğini düşünmemek için de nedenler var. Bunun hiç küçümsenemeyecek bir örneği Los Angeles'taki ringlerden televizyon ekranlarına yansıyan kasklı boksör görüntüleridir.

Boksörlerin kafasına kask geçirmeyi başaran görüşün savunucusu azınlık, umalım ki çoğalsın ve *McKinney* gibilerinin kafasındaki düşünsel kaskı çıkarabilsin. Olimpiyatlar o zaman gerçekten başlayacaktır.-N.B.